

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Bc. Lenka Cvingrářová

**Humor v meziválečné literatuře
s přihlédnutím k dílu Jaroslava Žáka**

Olomouc 2016

Vedoucí práce: Mgr. Daniel Jakubíček Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím literatury a pramenů uvedených v seznamu citované literatury.

V Olomouci 24. června 2016

Bc. Lenka Cvingrářová

Anotace

Diplomová práce se zabývá typy humoru a komiky v české meziválečné literatuře, tedy obdobím mezi lety 1920-1939. V teoretické části je uvedena stručná charakteristika humoru a komiky obecně. Následně se v práci analyzují typy humoru a komiky v meziválečné literatuře (v poezii se zaměřením na humor hravý a dravý, v próze na humor situační, myšlenkový a slovní), které jsou u vybraných děl doplněné konkrétními ukázkami. Na závěr se práce zabývá charakteristikou tvorby Jaroslava Žáka a analýzou vybraných motivů v jeho dvou dílech.

Klíčová slova

Meziválečná literatura, Jaroslav Žák, komika, humor, parodie, vtip, humor hravý, humor dravý, humor situační, myšlenkový a slovní.

Abstract

The master thesis deals with the types of humor and comic in the Czech interwar literature, that means in the period between 1920 and 1939. In the theoretical part there is a brief characteristic of humor and comic in general. Then the paper provides analysis of types of humor and comedy in interwar literature (in poetry focusing on playful and ferocious humor, in prose on situational, mental and verbal humor), which are among the selected works accompanied by specific examples. At the end the thesis deals with characteristic of Jaroslav Žák's creation and with analysis of chosen motives in his work.

Key words

Interwar literature, Jaroslav Žák, comic, humor, parody, joke, playful humor, ferocious humor, situational humor, mental and verbal humor.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla upřímně poděkovat Mgr. Danielu Jakubíčkoví Ph.D. za pomoc při volbě tématu, za vedení, ochotu, trpělivost a cenné rady při vypracování této diplomové práce.

Dále bych ráda poděkovala svému manželovi Ing. Zdeňku Cvingráfovi, dětem i blízké rodině za veškerou podporu a trpělivost, kterou mi při studiu a vypracovávání diplomové práce projevovali.

V neposlední řadě děkuji paní učitelce Mgr. Evě Stejskalové z Gymnázia Jaroslava Žáka v Jaroměři za cenné informace a za zapůjčení DVD s dokumentem o Jaroslavu Žákovi s názvem Rebel z recese.

OBSAH

1 ÚVOD	6
2 DEFINICE A POJEM HUMORISTICKÉ LITERATURY	9
3 TYPY HUMORU A KOMIKY V MEZIVÁLEČNÉ LITERATUŘE.....	14
3.1 HUMOR A KOMIKA V POEZII	17
3.1.1 HUMOR HRAVÝ	17
3.1.2 HUMOR DRAVÝ	20
3.2 HUMOR A KOMIKA V PRÓZE.....	24
3.2.1 HUMOR SITUAČNÍ	25
3.2.2 HUMOR MYŠLENKOVÝ	31
3.2.3 HUMOR SLOVNÍ.....	34
4 TVŮRČÍ TYP JAROSLAVA ŽÁKA	42
4.1 PRINCIP HUMORU JAROSLAVA ŽÁKA.....	48
4.1.1 BUDULÍNEK A MATLAFOUSEK.....	50
4.1.2 VYDRŽTE AŽ DO FINIŠE!	60
5 ZÁVĚR.....	71
6 POUŽITÁ LITERATURA.....	75

1 ÚVOD

Humorem si lidé zpříjemňují či zlehčují své starosti, problémy, útlaky, krize - jak světa, tak svého nitra. Je projevem svobody jedince.¹ Pro humor mladé generace meziválečného období byla typická vitalita a spontánní chuť k životu.² V průběhu třicátých let a zvláště ke konci však nejen literatura zvažněla a stala se více politicky aktivní, reagovala na problémy ve společnosti i ve světě.

Humor se v literatuře obecně chápe jako nižší styl, je tudíž teoreticky méně propracovaný. Je málo informací o humoru a komice v české literatuře, natož konkrétně v meziválečném období (1920-1939). Mým cílem je proto podat základní přehled o humoru a komice v těchto dvou dekadách, které jsou plny změn a nových impulzů. Dalším cílem je nastínit tvorbu a popsat princip humoru Jaroslava Žáka, jehož tvorbě se zatím nedostalo zasloužené pozornosti. U zvolených dvou děl následně provedu analýzu vybraného motivu, který zprostředkovává v díle humor.

V práci jsem vycházela z předběžné teoretické analýzy odborných publikací slovníkového typu. Dále byly stanoveny věcné hypotézy. Práce se opírá o kvalitativně orientované metody výzkumu, zejména o metody literárněvědné analýzy a syntézy, shlukové analýzy a metody statistické s přihlédnutím k statistické významovosti.³

Diplomová práce je rozdělena do tří částí. V první části se zabývám humorem a komikou na rovině teoretické. Cílem je nastínit tuto problematiku obecně. Práce je pojata literárně-historicky a prakticky, tudíž není příhodno ji zde příliš zatěžovat odbornou terminologií. Není taktéž cílem podat vyčerpávající přehled všech typů humoru, komiky a smíchu. Nastíním zde v krátkosti jen vybrané pojmy, kterých budu v poslední části této práce nejvíce používat – komika, humor, parodie a anekdota.

V úvodu další části s názvem Typy humoru a komiky v meziválečné literatuře naznačím vývoj humoristických a satirických časopisů. Poezii jsem pak rozdělila na humor hravý a na humor dravý, próza je rozdělena na humor situační, myšlenkový a slovní.

Zmiňovat budu především ty autory, kteří se humoru a komice věnovali v literatuře intencionálně. Drtivá většina českých spisovatelů se však humoristické literatuře záměrně nevěnovala, humor se v jejich tvorbě objevuje jako součást některých oblastí jejich tvorby.

---

¹ Srov. KRÁTKÝ, František. *Hodnota a skutečnost humoru*, s. 94, 98, 102.

² Srov. PYTLÍK, Radko. *Malá encyklopedie českého humoru*, s. 25.

³ Srov. CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu*, s. 12-19, 69-70, 144.

Tyto autory, v jejichž díle se humor a komika vyskytovaly nejvíce či v pozoru hodné podobě, ve své práci taktéž zmíním. Tento literárněvědný exkurz bude doplněn u vybraných autorů většími či menšími ukázkami z jejich tvorby.

Závěrečná část práce bude zaměřena na tvorbu Jaroslava Žáka a charakteristiku jeho humoru. Dále provedu analýzu parodie (v knize Budulínek a Matlafousek aneb vzpoura na parníku Primátor Dittrich) a vtipnosti – humoru k zamyšlení (v knize Vydržte až do finiš!).

Jaroslav Žák se narodil v Praze na Letné 28. 11. 1906, zde také zemřel v nedožitých padesáti čtyřech letech 29. 8. 1960. Byl oblíbeným prvorepublikovým spisovatelem. Proslavil se jako humorista, spisovatel próz ze studentského, sportovního a trampského prostředí, kterými parodoval tehdejší společnost - kritizoval až groteskně. Psal i satirické romány. Jeho fejetony nepostrádaly humor, reflektoval v nich aktuální problémy, které měly často nadčasový přesah. Osobnost Jaroslava Žáka lze zařadit mezi „čapkovskou“ skupinu meziválečných spisovatelů. Ač on sám se k žádné literární skupině nehlásil, byl humorista- individualista. Jeho dílo má blízko k dílu Karla Poláčka a Eduarda Basse.⁴

Od roku 1945 se věnoval jen své spisovatelské činnosti, psal i do novin, spolupracoval s filmem a rozhlasem (přestěhoval se z Jaroměře do Prahy).⁵ V poválečné době Žák začal více psát recese na téma politické. Podobně jak George Orwell dokázal až věštecky vycítit hrozbu komunistické diktatury a zpodobnit ji ve svém díle (např. *Ve stínu Kaktusu*, různé články ve Svobodném Slovu, např. článek *Při vousu prorokově, Už zase nade mnou zlomili hůl*).⁶ V roce 1948 uveřejnil báseň *Novoroční zdravice lidu studujícímu* a počátek románu *Ve stínu Kaktusu* (oboje v časopise Svobodné slovo). To bylo záminkou pro jeho vyloučení ze Syndikátu českých spisovatelů a zákazu publikování (až do roku 1958; důvodů k vyloučení bylo však více, např. Žákovo členství v Československé straně národně socialistické). Ladislav Štoll jej v roce 1950 zkritizoval ve své stati *Třicet let bojů za českou socialistickou poesii*. František Černý uvádí, že byl Žák ke konci života šikanován, byl na indexu zakázané literatury (index vznikl na začátku padesátých let).⁷ Krátké příspěvky a překlady chvíli vydával pod pseudonymem V. Wassermann, jinak psal jen „do šuplíku“. „Živil se překlady, korekturami, zčásti jej podporovali přátelé.“⁸ Koncem uvolněných padesátých let mu vyšly

---

⁴ Srov. RAMBOUSEK, Jiří. Nesportovní povídky Jaroslava Žáka, s. 263.

⁵ Původně si měl dát Žák pauzu od učení jen na rok, ale zjistil, že spisovatelská činnost mu více sedí, ač, jak sám řekl, mu bude mládež chybět. Srov. *Jaroslav Žák: (1906-1960) : almanach ke konferenci konané 24. září 2010 na Gymnáziu a SOŠ v Jaroměři*, s. 18.

⁶ Tamtéž, s. 36-37.

⁷ Srov. ČERNÝ, František. *Ve městě u tří řek*, s. 255.

⁸ ŽÁK, Jaroslav a Marie KRULICHOVÁ. *Žákovská knížka žáka Jaroslava*, s. 214.

knihy s tematikou sportovní a školní. 29. srpna 1960 jej náhle postihl srdeční infarkt, pohřeb měl 2. září.⁹

Jeho přínos tkví také v tom, že probouzel ve studentech chuť literárně tvořit. Za jeho působení např. v Jaroměři vydávali studenti vlastní časopisy s názvy: Plavci Kokytu, Lejno, Dvojlejno cyrilo-metodějské, Rozběh a Doběh.¹⁰ Byl náročným profesorem, který se snažil žákům vtisknout sportovní morálku, aby všechny životní zápasy hráli fair play a nevzdávali se. Usiloval ve svých výkladech o to, „*aby hodiny latiny neznamenal pouze výuku mrtvému jazyku, ale aby vedly především k přesnosti ve vyjadřování myšlenek v mateřském jazyce. Zdůrazňoval souvislost současné kultury a vzdělanosti vůbec s kulturou antickou. Latinu aktualizoval extempore z různých odvětví vědy, astronomie a tehdy módní psychoanalýzy. Vykládal o výtvarném umění, o moderní poezii, hudbě, o americké grotesce i o Osvobozeném divadle. Vyprávěl i příběhy a úvahy, které později zařadil do svých knih, ověřoval si tak předem jejich účinek. Byl tolerantní a snažil se zvládnout žáky spíše vtipem než přísností.*“¹¹ Bývalý slovenský student Ján Krivososs vzpomíná na Žáka jako na profesora, který si našel zlatou střední cestu mezi kamarádkým přístupem ke studentům a strohou přísností profesora, ne však na úkor autority, spíše naopak.¹²

---

⁹ Srov. ŽÁK, Jaroslav a Marie KRULICHOVÁ. *Žákovská knížka žáka Jaroslava*, s. 213-215.

¹⁰ Viz ČERNÝ, František. *Ve městě u tří řek*, s. 101.

¹¹ ŽÁK, Jaroslav a Marie KRULICHOVÁ. *Žákovská knížka žáka Jaroslava*, s. 213.

¹² Srov. ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Cesta do hlubin študákovy a kantorovy duše*, s. 9.

2 DEFINICE A POJEM HUMORISTICKÉ LITERATURY

Humor a komično pojímá každý autor po svém. Je nesmírně mnoho definic, které vyzdvihují určité rysy humoru a jiné zas vyzdvihují jiné. Někteří autoři dokonce zanevřeli na definovatelnost humoru a zahrnuli jej např. do pojmů „sympatické estetiky“ (kupř. Benedetto Croce). Luigi Pirandello definuje komično jako „pocítění protikladu“ a humor jako „procítění protikladu“, přičemž je zapotřebí niterné reflexe, která se staví do opozice proti počátečnímu citu. Humor je tedy na vyšší úrovni nežli komično. Humoristická literatura je podle něj příznačná svojí neuspořádaností a je přerušovaná různými odbočkami, které mají podat aktivní reflexi v kontrastu k popisovaným obrazům. Humorista je pak básník i fantastický kritik (ve smyslu estetickém i bizarním, rozmarným) v jedné osobě.¹³

Pojmový aparát humoru a komiky obecně je značně nesourodý, zvláště kvůli různým definicím v jednotlivých oborech (jako je např. psychologie, biologie, teorie literatury), ale především kvůli různému synonymnímu či zaměnitelnému přístupu k pojmům v jejich aplikaci. Komika ve svých podstatných rysech vypovídá o autorově postoji ke světu, jeho světovém názoru. Z psychologického hlediska je komika výrazem rozumové, afektivní a hodnotící složky osobnosti.¹⁴ Komika tak získává jemné odstínové rozdíly, z nichž lze vymezit čtyři hlavní orientace: ironii (jejíž extrémní podoba je cynismus a sarkasmus), humor, absurditu a naivitu.¹⁵ Vladimír Borecký dále rozlišuje vedlejší znaky komiky na ty rysy, které mají obsahové či formální určení (a které se opírají o výše uvedené hlavní orientace komiky). Pro porozumění uvádí, že obsahovost vyjadřují např. koprovalie, lascivita, erotičnost; jsou, dá se říci, variací mezi ironií a naivitou. Za formální rysy považuje např. žert, vtip, travestii, parodii, burlesku, frašku, komedii či mystifikaci.¹⁶

Teorie literatury se zabývá komikou spíše obecně, díla intencionálně zaměřená na komiku se objevují velmi zřídka. Kategorie komiky bývají různě vymezovány, „*Někde se setkáváme s nadřazením komiky jako obecného pojmu, jinde je zatlačena humorem. Pokud jde o ironii, objevují se často vymezení jejího vztahu ke komice. Absurdita bývá pojednávána spíše samostatně a její vztah ke komickému nebývá vymezen.*“¹⁷ Literárně kritickou metodu vypracoval Francouz Ch. Mauron – psychokritika. Ta klade důraz hlavně na porozumění

---

¹³ PIRANDELLO, Luigi. *Humor*, s. 127-139.

¹⁴ Srov. BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*, s. 25.

¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 25-26.

¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 26.

¹⁷ MALEVIČ, Oleg. Karel Poláček, čeští satirikové vůbec a válka se satirou v Čechách, s. 118.

textu, dosahuje toho studiem prostředí, osobnosti autora (skrže psychoanalýzu – vědomí a nevědomí) a jazyka díla. Mauron taktéž vypracoval několik studií o komedii a smíchu.¹⁸ Za pozornost také stojí eseje Luigiho Pirandella z počátku 20. století, souborně vydané a nazvané *Humor*. Přikláním se k názoru Olega Suse, pro kterého má komično v literatuře „nejrůznější a nejroztodivnější podoby: humoru i satiry, švandy a recese, parodie i grotesky, absurdity a nonsensu, výsměchu i rozpustilosti, ironie i vzteku...říše komična jako by neznala hranic.“¹⁹ Komicky a poeticky může fungovat i nadávka. Její výrazová funkce je závislá na autorově schopnosti a osobitosti „nadávat“. Téměř vždy se básnická nadávka užívá jako apel. Dále Sus zdůrazňuje sociální tendenci užití komična v literatuře.²⁰

Oleg Malevič vymezuje mezi literární druhy či žánry satiru a humor, které mohou použít za umělecké prostředky ironii a parodii.²¹ Satiru v české literatuře představují díla starší české literatury – skladba Podkoní a žák, satiry v Hradeckém rukopisu, dále z českých literátů využíval hojně satiru např. Smil Flaška z Pardubic. V 19. století v době osvícenství např. Karel Havlíček Borovský, Jakub Arbes. Ve 20. století pak J. S. Machar, František Gellner, F. X. Šalda, Jaroslav Hašek, Karel Poláček nebo divadelní dvojice Voskovec a Werich. V rovnováze byla satira a humor v předromantické době i ve 20. století.²²

Martin Jelinowicz rozděluje humoristickou literaturu na jedenáct typů. Nejjednodušší formu humoru podle něj zastávají „kanadské“ žerty, druhým typem je situační (pracovní) komika, dále nechtěná komika (přecheknutí, výroky dětí apod.), slovní hříčky, pohádkový humor a jemná ironie. Za šesté uvádí posměch, politickou satiru a parodii. Dále nadsázka, figurální satira, baráčnický humor, logický humor, košilaté vtipy. Původcem komiky jsou podle něj buď samy postavy, nebo postavy a jejich jednání prostřednictvím spisovatele.²³ Dobrý humorista musí být dobrým pozorovatelem – podle něj si pak můžeme udělat představu o společnosti v té době.

V této práci však budeme nejvíce vycházet ze dvou článků Josefa V. Bečky, které uveřejnil ve čtyřicátých letech v časopise Naše řeč. Komiku rozděluje na neúmyslnou a úmyslnou, přičemž úmyslnou komiku nazývá již humorem. Humor zobrazuje komickou stránku věcí a jevů, čímž vyvolává veselí. Účelem je pak podnítit veselí (hravost), nebo

---

¹⁸ Srov. BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*, s. 125-126.

¹⁹ SUS, Oleg. *Metamorfózy smíchu a vzteku*, s. 8.

²⁰ Srov. Tamtéž, s. 10, 152-153.

²¹ Srov. MALEVIČ, Oleg. Karel Poláček, čeští satirikové vůbec a válka se satirou v Čechách, s. 23-25.

²² Srov. CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do r. 1945*, s. 436-439; srov. MALEVIČ, Oleg. Karel Poláček, čeští satirikové vůbec a válka se satirou v Čechách, s. 23-25.

²³ JELINOWICZ, Martin. Zdanlivá lehkost komiky, s. 79-82.

zesměšňovat (dravost, satira). Podstatou humoru je podle něj „*duševní dispozice, podle povahy jednotlivých lidí buď trvalejší, nebo jen chvilková, vidět věci s jejich komické stránky nebo hledat na věcech jejich komickou stránku, nebo ještě lépe, vykládat věci s jejich komické stránky. Humor bývá sice často projevem veselí, ale méně často se pramení z překonané bolesti, z překonaného strachu nebo z překonané nejistoty.*“²⁴ Prostředkem humoru je „*komický výklad nebo pojetí věci*“²⁵. Základem humoru je myšlenka, výrazovým prostředkem je pak „*řeč, kresba, malba nebo výtvar hudební*“²⁶. Jazykový humor následně rozlišuje na situační, myšlenkový a slovní. Situační humor je využíván zvláště u veseloher, ale také v próze, je založený na podmanivém, sugestivním líčení komické situace. Velmi záleží na výběru komických motivů, které dotváří živé a sugestivní jazykové vyjádření. Myšlenkový humor má svou podstatu ve stylizaci myšlenek „*Myšlenky jsou stavěny tak, že vzniká mezi nimi úmyslná nelogičnost, nebo jsou vedeny ad absurdum, k závěrům zřejmě nemožným.*“²⁷ Prvky humoru jsou zde dva – téma a jazykové vyjádření (např. kontrast dvou vět vedle sebe, které vyjadřují opak; úmyslné nelogické či absurdní spojení vět; hromadění nesouřadných představ do jednoho větného členu apod.). Jádrem humoru je stavba myšlenky, které dokresluje jazykové vyjádření. Slovní humor užívá jazykové prostředky, které mnohdy doprovázejí předešlé dva typy humoru. Hlavní důraz působení je však na vhodném využití slova. Jde především o humorné neologismy či změnu tvaru slov, hyperbolu, nápadné zeslabení významu, slovní ironii, homonymitu a dvojsmysly, metafory a metonymii, přirovnání, opis, rozvedený výraz, úmyslnou změnu frazeologie a katachrezi aj. „*nejlepší humoristé se úmyslně tváří vážně, aby tím více své posluchače překvapili, a jen mírným úsměvem nakonec prozradí své úmysly. Podobně je tomu s humorným využitím slov. Nejlepší je to užití, kde humorné zabarvení není halasně nápadné, nýbrž je nečekané a působí až po jistém překvapení.*“²⁸ Zvláštním typem slovního humoru je humor funkční, který je založený na funkčních stylech (a jim příslušících typických jazykových prostředků) a jejich úmyslně dysfunkčním využití, které působí humorně. Lze využít jen jedno slovo náležející do jiného stylu, „*Disfunkční prvky se však většinou hromadí. Lze využít ... slohových prostředků jazyka odborného pro látku beletristickou, jazyka archaizujícího pro látku zcela moderní.*“²⁹ Místrem v používání této dysfunkčnosti jazyka je podle Bečky Vladislav Vančura.

---

²⁴ BEČKA, Josef V. Komika a humor v jazyce II.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž.

Komika (směšnost) pochází z řeckého slova *komikos*, které později převzala latina (*comicus*) a od ní další evropské jazyky. „Komika je pojem starší než humor, nikoliv však než ironie, absurdita či naivita. Předcházely ho však starší výrazy pro směšnost.“³⁰ Oleg Sus upozorňuje na estetickou a společenskou funkci komična (kdežto směšnost nemusí vždy fungovat esteticky). Proto je komično jevem užším než směšnost. Jedním z principů komiky je osobité odhalení mechaničnosti v životě či v něčem život imitující.³¹ Bečka poukazuje také na rušivý vliv citového zájmu o objekt komiky (jako je např. soucit, láska, úcta, hněv, závist, smutek apod.), který může komiku zeslabit či úplně odstranit. Naopak některé city komiku podporují – např. škodolibost, pospolitost apod.³²

Jakožto pojem příslušící ke komice má humor svůj původ v anglickém jazyce – *humour*. Původně znamenal humor temperamentní tekutinu (viz Hippokratovo rozdělení temperamentů podle tekutin v těle), posléze se však pojem přenesl na pojetí humoru, jak jej chápeme dnes. Literární teoretik L. Casamian považuje humor za nadřazený komice, dělí jej (podle forem úsudku) na komický, afektivní, morální a filozofický. Humor se vztahuje k subjektu, na druhé je zaměřen až sekundárně prostřednictvím sebevýměchu. Od subjektu se předpokládá schopnost reflexe vlastní směšnosti.³³ Je snahou proniknout k podstatě, ale i kritizovat.³⁴ „Moudro obsažené v humoru je totiž v tom, že uměním smáti se vzniká pocit převahy toho, kdo se směje, nad tím, čemu se směje.“³⁵

Podstatou literární parodie je zesměšnění nápodobou. Lze tedy říci, že je parodie slovní karikaturou. Má dvě důležité stránky – přesné a ostatním znatelné napodobení a zesměšňující hyperbolu, kontrast.³⁶

Anekdota neboli vtip, je krátké epické vyprávění s humornou pointou (typické použití gradace). Autoři nejsou většinou známí, ze známých autorů psal anekdoty např. Karel Čapek, Karel Poláček a další.³⁷ Jaroslav Žák rozlišuje 10 druhů vtipů: vtip šibeniční/groteskní/surový (radost z neštěstí druhého), o mužích a ženách, o lidských povoláních a zaměstnáních, na lidskou hloupost, o dětech, o zvířatech, o lovcích, ze společenského života (hospodské a úřednické vtipy, vtipy pikantní o čtveračivých starších pánech a hezkých slečnách, o lidech na

---

³⁰ BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*, s. 27.

³¹ Srov. SUS, Oleg. *Metamorfózy smíchu a vzteku*, s. 10, 17.

³² Srov. BEČKA, Josef V. Komika a humor v jazyce I.

³³ Srov. SUS, Oleg. *Metamorfózy smíchu a vzteku*, s. 35-39, 40-41.

³⁴ PYTLÍK, Radko. *Malá encyklopedie českého humoru*, s. 86.

³⁵ Tamtéž, s. 85.

³⁶ Srov. Tamtéž, s. 172-173.

³⁷ Srov. Tamtéž, s. 16-17.

periferii společenského života, sport apod.), mezinárodní vtip, slovní hříčka. Uvedené základní typy vtipů lze různě mezi sebou kombinovat.³⁸ Z tohoto rozdělení vtipů budeme vycházet v jedné analýze praktické části práce.

---

³⁸ Srov. ŽÁK, Jaroslav. *Svět se mění nenápadně*, s. 8-20.

3 TYPY HUMORU A KOMIKY V MEZIVÁLEČNÉ LITERATUŘE

Humoristické a satirické časopisy jsou na pomezí politické publicistiky a literatury. Ve své podstatě jsou ale tyto časopisy vnitřně velmi diferencované. Velký literární význam mají ty časopisy, do kterých přispívali přední spisovatelé. Avšak tyto časopisy představují jen zlomek tehdejší produkce. Pavel Pešta uvádí, že v době první republiky vycházelo víc jak devadesát humoristických a satirických periodik (samozřejmě některá z nich se dočkala jen několika málo vydání, jiná měla trvání dlouhodobější).³⁹ Vrcholem vycházení a vznikání těchto periodik je rok 1920 a 1927, prudký pokles nastává v roce 1923 a 1929. Hospodářská krize zapříčinila zánik většiny časopisů. Ve 30. letech satirické časopisy nevycházejí téměř vůbec, udržují se jen humoristicko-zábavné časopisy. Satirická produkce přechází do politických periodik (J. Seifert – Ranní noviny, Právo lidu; K. Čapek a E. Bass – Lidové noviny).

Za první republiky vycházely tři starší periodika – *Humoristické listy*, *Kopřivy* (sociálně demokratické strany) a brněnský časopis *Rašple*. V roce 1917 začal vydávat E. Bass *Letáky* a v roce 1918 *Šibeničky*. V roce 1919 začala vycházet *Štika* (K. Hašler), v Plzni *Česká satira* či pražská *Bujná Praha*. V roce 1920 vychází např. *Štika venkova*, *Bum*, *Rarach*, studentský časopis *Satiricon* či brněnský list *K smíchu i k vzteku!*. „*Tato nová periodika, od sebe značně odlišná rázem i kvalitou, většinou však těsně spjatá s dobovým politickým děním a kriticky zaměřená obvykle jak proti krajní pravici, kapitalistům i klerikalismu, tak proti levici v sociální demokracii, až na výjimky nepřežila rok 1920.*“⁴⁰ V roce 1923 časopisy prakticky nevycházejí, spíše zanikaly. Obrat nastává v roce 1924, kdy přichází nová vlna vzniku satirických a humoristických časopisů (která vrcholí ve výše uvedeném roce 1927). Pavel Pešta je rozděluje do dvou skupin. První skupina časopisů vyjadřuje nespokojenost a deziluzi ze stávajících společenských poměrů (ke konci dvacátých let negativně reagují na fašismus) – např. brněnské *Veselé čtení s trochou neveselého*, pražský *Trn* (již ne studentský), *Dobrý den*, *Satirické listy*, *Tramp*, *Sibiřská pětka* (legionářská tradice; souvisí se stejnojmenným kabaretem) či *Příšerný večer* na přelomu 20. a 30. let. Druhá skupina má za cíl přednést čtenářům čistou zábavu, mnohdy nenáročnou. Tuto skupinu zastupuje např. *Švanda dudák*, brněnský *Komár*, *Satyr* či *Lucerna*, ostravská *Veselá kopa*, *Šašek*, zlínské *Šídlo ševců*

---

³⁹ Srov. Literárněvědné studie: profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám. PEŠTA, Pavel. *Proměny meziválečných satirických a humoristických časopisů*, s. 162.

⁴⁰ Tamtéž, s. 163.

Baťových nebo *Kvítko z čertovy zahrádky* (příloha Českého slova). Toto rozdělení však není absolutní – mnohé časopisy zábavné měly ve větší či menší míře ambice politicko-satirické a naopak. Bohužel vlivem historických událostí zanikla na počátku třicátých let většina periodik. Do čtyřicátých let se udrželo jen velmi málo satirických či humoristických časopisů, kupř. *Humoristické listy*, *Komár*, *Kvítko z čertovy zahrádky*. Několik periodik sice ve třicátých letech vzniklo, ale nemělo dlouhého trvání (*Rachejtle*, *Bodláky*, studentský satirický týdeník *H₂SO₄*, *Radikální šlehy*).⁴¹

Z literárního hlediska byly jedny z nejvýznamnějších poválečných satirických listů *Šibeničky* (1919-1921, Eduard Bass), kam přispíval např. S. K. Neumann, Fráňa Šrámek, Viktor Dyk, Jaromír John, Jiří Haussmann či výtvarník Josef Lada. Satira zde byla zaměřená zvláště protirakousky. Při Národních listech vznikl satirický týdeník *Nebojsa* (1918-1920), za jehož vznikem stáli bratři Čapkové a Viktor Dyk. Satira byla zaměřená protirakousky – proti přetvářce a kariérismu, který se přiživuje na novém státu. Je zde patrný nacionální důraz, který je často kladen proti formující se levici. Týdeník Čin vydával časopis *Dobrý den* (1927-1930), který redigoval Karel Poláček. Přispívali do něj např. Karel Čapek, František Langer, Jiří Voskovec a Jan Werich. Poláček zde zveřejňoval židovské anekdoty a publikoval první verze svých humoristických próz. Zvláštností byly lékařské historky a anekdoty Alaricha (Oldřicha Hlaváče).⁴²

Ve druhé polovině dvacátých let se začaly vyskytovat komunisticky nasměrované satirické časopisy. Např. *Sršatec* (1920-1925, satirický týdeník), *Šlehy* (1921-19, politická satira a vtip, čtrnáctideník, red. J. Bartoš), *Trn* (1924-1932, zpočátku satirický časopis studentů). Do Trnu postupně začali přispívat významní autoři např. z okruhu Devětsilu (J. Seifert, Fr. Halas, K. Biebl, B. Klička a další), ale třeba i avantgardní výtvarníci. Trn je z humoristických časopisů dvacátých let nejvíce literární a po obsahové stránce nejpestřejší – politická satira, veršovaná satira, dada humor, parodie, slovní hříčky, poetické příspěvky, anekdoty aj.

Ve třicátých letech byly ve středu zájmů novin kulturní a politické problémy a literatura. V této době již novinářská beletrie disponovala velkým množstvím možností – fejeton, cestopisný a rozhlasový fejeton, sloupek, entrefilet, soudnička, apokryf, podpovídka, anekdota, bajka, interview aj.⁴³ Velké oblibě se těšila reportáž (především časopis *Tvorba*) a

---

⁴¹ Srov. Literárněvědné studie: profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám. PEŠTA, Pavel. *Proměny meziválečných satirických a humoristických časopisů*, s. 164-165.

⁴² Srov. STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 178.

⁴³ Srov. Tamtéž, s. 403.

fejton (zvláště *Lidové noviny*), obsahovala je většina periodického tisku. Většina mladých talentů, kteří se prosadili jakožto spisovatelé až později, začínala psát fejtony právě v Lidových novinách (např. Jan Drda, Oldřich Mikulášek, Václav Řezáč). Ve třicátých letech psali fejtony Alfréd Fuchs, Karel Zdeněk Klíma či Marie Rusová. Nejvýznamněji do meziválečné novinářské beletrie zasáhl Karel Čapek, jenž stál u zrodu sloupku, který dochází skrz vtipné a zábavné sledování určitého tématu ke kritickému zamyšlení se - např. posmrtně vydaný soubor sloupků ze 30. let: *Měl jsem psa a kočku* (1939), *O lidech* (1940). Psal také entrefilet, glosy, fejtony, causerie apod. Fejtony psal také hojně Eduard Bass (*Jak rok běží*; 1930). Josef Čapek uveřejňoval své fejtony v Lidových novinách, které byly zaměřené na výtvarné umění. Objevují se v nich ironické výpady proti některým jevům a tendencím v umění. V ilustrovaném fejtonu *Umělý člověk* (1924) satiruje dějiny pokusů vytváření umělého člověka.

Literární karikaturou se zabýval např. Adolf Hoffmeister (*Americké houpačky*, 1937). Anekdoty psal Eduard Bass (*Umělci, mecenáši a jiná čeládka*; 1930) či Karel Poláček (*Židovské anekdoty*; 1933). Svě nezastupitelné místo má humoristicky a parodicky laděný *Žurnalistický slovník* (1934) Karla Poláčka.

Používané žánry v humoristických a satirických časopisech udávaly ráz celého časopisu (samozřejmě v některých obdobích tíhl některý časopis k jednomu žánru a jindy zas k druhému). Byly to především prózy, veršované formy, anekdoty, žurnalistické formy (a samozřejmě výtvarná složka). Na počátku 20. let byla v časopisech převaha verše, ke konci dekády časopisy tíhnou více k anekdotě. Relativní rovnováhu mezi těmito žánry/složkami mají např. *Humoristické listy*, *Šašek*, *Lucerna* a i *Šibeničky*. K verši tíhly např. *Nebojsa*, *Rašple*, *Pestrý fejton* či *Kopřivy*. Anekdoty jsou typickými příspěvky v *Trnu*, *Trampu*, *Šejdrem* či *Kvítku z čertovy zahrádky*. Žurnalistické formy jsou jádrem *České satiry*, *Příšerného večerníku* nebo *Hanáckých kopřiv*. Celkově se dá říci, že verše byly používány především v politicky orientovaných periodikách. Naopak próza dominovala v humoristických a zábavných časopisech.⁴⁴

---

⁴⁴ Srov. Literárněvědné studie: profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám. PEŠTA, Pavel. *Proměny meziválečných satirických a humoristických časopisů*, s. 165-167.

3.1 Humor a komika v poezii

Českou meziválečnou poezii ovlivňují tři generace básníků (básníci devadesátých let, předválečná generace a mladí básníci, kteří brzy převzali vůdčí postavení). Ve třicátých letech poezie inklinuje k symbolismu, surrealismu, politické agitaci, tématu smrti, ticha, času, postižení člověka v jeho celistvosti. Bezprostřední reakcí na válku byl senzualismus, vitalismus, legionářská poezie. Zejména mladí básníci se rozrůznili do různých směrů (expresionismus, křesťanská poezie pokory, poetismus s naivismem, proletářské umění, expresionismus). Poetismus ovlivnil českou poezii dvacátých let nejvíce – zvláště svým smyslem pro hru, vtip a kalambúr. Velký význam měly také Čapkovy překlady francouzské poezie⁴⁵, které mj. dopomohly ke sblížení poezie s mluveným jazykem. Vznikl nový básnický žánr – pásmo (polytematická báseň podle vzoru Apollinaire). Nastal nový rozvoj volného verše. Zrodila se také nová funkce poezie – poezie jako hra. Vznikl Devětsil (proletářská poezie, poetismus), Literární skupina (expresionismus), Surrealistická skupina.

3.1.1 Humor hravý

Poetismus přinesl do poezie (a literatury celkově) hravý humor, uvolněnou atmosféru, hru, všednost, humor z periferie společnosti, lidovou zábavu, písňovost, anekdotu, slovní komiku a další. Jedním z předních poetistů byl Vítězslav Nezval (jehož tvorba později inklinovala k surrealismu). Nezvalovu poetiku charakterizuje hravý humor, pitoreskní a ironické komické scény, popěvky, slovní hříčky a říkadla, kalambúry aj.

Dalším předním autorem poetismu (i proletářské poezie) byl Jaroslav Seifert, jehož sbírka *Na vlnách TSF* (1925) oplývá různými prostředky, které dosahují hravého humoru a spontánního veselí. Jsou to „*paradoxní převrácení Máchova verše, travestické uplatnění biblického citátu, proměna dosavadní funkce obrazové básně, vtipné vyhrocení pointy*“⁴⁶. Díky těmto prostředkům Seifert uplatňuje lyrickou anekdotu, kterou vyzdvihuje na úroveň ostatních básnických forem. Nejvíce rozverný je oddíl *Zmrzlé ananasy a jiné lyrické anekdoty*. Starozákonní motiv uplatnil Seifert např. v básni *Zloděj a hodiny* „*A jako svého času vedl Mojžíš židy pouští / my máme elektrické vedení / JE VAŠE PIANO DOBŘE NALADĚNO? / neboť dobrá nálada je dar samého boha / který nás denně plástvemi medu*

---

⁴⁵ Srov. MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*, s. 222.

⁴⁶ STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 200.

*hostí / Škoda že se mu nikdo nepodobá / aby nám smutno nebylo v ulici Veselosti*⁴⁷ Komicky působí dvojsmyslná homonymita slova *vést* (Mojžíš vedl Židy X elektrické vedení), kterou Seifert dává do nových souvislostí. Elektrické vedení je v tomto smyslu udavatelem lidských konání, je směrodatné, lidé je následují, věří v ně. Ironický humor je použit v závěru této ukázky, kde autor výsměšně poukazuje na skvělé dary, které bůh lidem dává - avšak lidé nejsou jako on, proto jim není veselo v „ulici Veselosti“, v životě. Seifert tedy notně pracuje se slovní komikou, jak jde vidět i na další ukázce. Slovní hříčkou zakončuje Seifert báseň *Napoleon* – básník hovoří na dýmku, která má tvar hlavy Napoleona „*UŽ SE TI VYKOUŘILO Z HLAVY / BÝT PÁNEM SVĚTA?*“⁴⁸ – humor je zde založen na posunutí významu slova kouřit (kouřit něco X vykourit se z hlavy, zapomenout či o věc již neusilovat). Současně však komicky působí samotná představa situace, kdy básník kouří dýmku s hlavou Napoleona a rozmlouvá s ní tímto zábavným způsobem. Hravý, rozverný humor nalezneme taktéž v básni *Útěcha*, ve které básník utěšuje dívku, která je smutná, protože celý den prší – jepici přelo celý život.⁴⁹ V kontrastu s jepičím životem se zdá smutek dívky malicherný. Humorně Seifert tedy pracuje s překvapivou pointou myšlenkového humoru – neočekává se, že při útěše dívky se poukáže na jepici. Vtipnou, překvapivou pointou Seifert zakončuje i jedno slokou báseň *Oči*: „*ÓOči sedmikrás ÓOči sedmikrás / jak jsou krásné! / to jen chudí studenti musí nositi brejle / aby udělali maturitu*“⁵⁰. Úsměvně hravý humor se vyskytuje i v básni *Básník*: „*zpíval a zpíval o smutné náladě / o mládí které je mrtvo / a zatím mu ještě tekla po bradě / mléčná dráha*“⁵¹. Jedná se o humor slovní, metafora mléčné dráhy ve spojení s oxymóronem mrtvého mládí hravě a ironicky aktualizuje pocity moderního smutku mladých básníků. V básni *Krásá* básník úsměvně ironizuje stárnoucí krasavice: „*Říkáte že ta panna se ironicky usmívá / v křišťálech skříňě kadeřnického krámu? / Věčně krásná dívá se na vrásky stárnoucích krasavic / která ji dvakrát v týdnu navštěvují*“⁵² Humor zde navozuje slovní a myšlenková komika. Ironické pousmání panny, která nestárne a ani zestárnout nemůže, nad těmi, které chtějí být věčně krásné, proto za ní dvakrát v týdnu chodí, nejprve evokuje úsměv. Po chvíli přemýšlení však ruší humorné vyznění soucit nad marným snažením krasavic. Seifert tak pravděpodobně poukázal na tehdejší společenský jev, který zevšedněl natolik, že si jej nikdo ani nepovšiml.

⁴⁷ SEIFERT, Jaroslav. *Na vlnách TSF*, s. 56.

⁴⁸ Tamtéž, s. 48.

⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 49.

⁵⁰ Tamtéž, s. 43.

⁵¹ Tamtéž, s. 46.

⁵² Tamtéž, s. 39.

Stejně jako mnoho jiných poetistických autorů, i Seifert sloučil ve sbírce *Na vlnách TSF* básně s výtvarnou složkou – nalezneme zde tak obrazové či graficky ozvláštňené básně.⁵³ Např. v obrazové básni *Rebus* autor humorně pracuje s velikostí písma a textem (*čtverák štěstí*), v pointě karikuje notoricky známou podobu správného řešení (malým písmem na konci stránky a otočením o 180 stupňů).⁵⁴ Vtipným závěrem se konstatuje správné řešení rebusu - čím je větší čtverák, tím větší je štěstí. Slovo čtverák vypovídá o štěstí, že je šibalem, filutou či šprýmařem⁵⁵ v závislosti na velikosti. Čtveračivá je však i celá báseň. Humorně hravé vyznění básně tedy podtrhuje jak slovní komika, tak i komika grafická.

V Seifertově sbírce *Zpíváno do rotačky* (1937) se mísí humor hravý i dravý. Např. báseň *Pokus o poznání iracionality párku s hořčicí* (Na okraj surrealistického sborníku): „*Někdo si koupí párek, chtě se najíst, / a prosaicky sní jej v jeden ráz. / Nikoliv ovšem snivý surrealist, / jenž pátrá, zda v něm není Fantomas. // Pak shledává v něm pilně sexu taje, / zda mužské to či ženské pohlaví. / Čím skutečnost pak více sepsuta je, / tím ovšem čtenář víc se pobaví. // ... Ó, hořčice! Na tu jsme zapomněli, / však jenom nevědomec neví, že / toť med, jejíž surrealistické včely / cucají z různých kvítků Paříže.*“⁵⁶ je značně rozverná. Komicky působí básníkovy představy o tom, jak vnímá surrealista párek a čím je mu hořčice.

Hravý humor Seiferta je tedy založen zejména na lyrické anekdotě a slovní komice, a to především na posouvání významu, homonymitě, metaforách či neočekávané vtipné pointě. Často se v básních vedle hravého humoru objevuje úsměvný ironizující humor. V neposlední řadě zdrojem humoru v některých sbírkách je i grafická stránka básní.

František Němec byl členem Devětsilu. Ve sbírce *Sebe i vás* (1920) a *Zelené demonstrace* (1921) se bohužel nevyhnul sociálnímu patosu a naivitě; v menší míře užívá humoru ironie a sebeironie, zaujaly jej také různé formy lidové zábavy (pouť, cirkus, fotbal apod.).

Okrajově lze zařadit do hravého humoru i část tvorby Konstantina Biebla, který byl ovlivněný ve dvacátých letech poetismem. Projevoval se u něj uvolněnou fantazií, básnickou obrazností a vtipem. Humor byl však v jeho díle spíše výjimkou. První poetisticky laděnou sbírkou Konstantina Biebla je *Věrný hlas* (1924), ve které se „*něžné zdůvěřňování věcí ... setkává s výraznou tendencí k lyrické interpretaci drobného příběhu*“⁵⁷. Ten mnohdy zakončuje hravě a humorně laděná anekdotická pointa. Smutný příběh nerovného sňatku

⁵³ Srov. MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*, s. 229.

⁵⁴ Srov. SEIFERT, Jaroslav. *Na vlnách TSF*, s. 40.

⁵⁵ Srov. FILIPEC, Josef a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, s. 51.

⁵⁶ SEIFERT, Jaroslav. *Na vlnách TSF*, s. 33, 35.

⁵⁷ BIEBL, Konstantin, PEŠAT, Zdeněk (ed.). *Básně*, s. 11.

v básni *Blanka* je v závěru nadlehčen nečekanou zálibou nevěsty v moderních tancích: „*Modrooké Blance / odpust', všemohoucí bože, ty moderní tance. // Po lokálech putuje / ve svatebním hávu, / celé noci tancuje / tango, blues a jávu.*“⁵⁸. Hravost navozuje jak prosba o odpuštění, tak i večerní tancování vdané paní. Hořká ironie je obsažena ve dvojverší básně *Indián* „*Kolumbus objevil Ameriku / a kapitalisté sílu rudých bojovníků.*“⁵⁹, ve které posunutí významu rudý bojovník z komunistů na indiány působí současně úsměvně. Sbíрка *Zlatými řetězy* (1926) obsahuje hravé slovní hříčky (založené na zvukových variantách jedné samohlásky) i anekdoticky laděné verše. Ty jsou důsledkem jeho hyperbol, inklinujících k metaforičnosti, které se v pointě nezřídka vyhrocují v anekdotičnost. Jako příklad slovní hříčky můžeme uvést báseň *Akord* „*Spí myrty s mírnými lístky i mírnými stíny / spala stará zahrada jas jasan v snách / rybíz vybízí rty Filipíny // a tráva vstávala zrána na hradbách*“⁶⁰ Biebl zde hravě střídá samohlásky *a* a *i/y*. Spojení mírnosti s lístky a stíny působí úsměvně, stejně jako personifikace rybízu a trávy. Podobně jako u svých dalších sbírek používá grotesknost založenou na prolínání tragiky s humorem. Příkladem může být báseň *Květy zla*, kde k paralelismu stoupající horečky a šplhajícího akrobata Biebl groteskně konstatuje „*Já se modlím aby spad!*“⁶¹ Humornou anekdotičnost nalezneme ve sbírce *S lodí jež dováží čaj a kávu* (1927).⁶² Biebl velmi málo používá hravý humor – je u něj založený zvláště na jazykové komice. Humor se u něj prolíná s tragikou života.

3.1.2 Humor dravý

Nejvýraznějším představitelem politické satiry v poezii byl Jiří Haussmann (jehož dílo má blízko k proletářské poezii). Již jeho *Zpěvy hanlivé* (1919) v sobě obsahují protirakouské epigramy, pamflety a parodie na nejstarší generaci básníků, různé karikatury a satiry na život po válce, na pseudovlastenectví, ale i ironii na přizpůsobivost a malost Čechů. Ve sbírce *Občanská válka* (1923) nalezneme zesměšňující kritiku české politiky. Např. v básni *Vlastenecká legenda* se ministr Mareš ptá postupně mistra Dyka, co má udělat s Němci v Sudetách, s realisty, socany a bolševiky a nakonec se zbytkem obyvatelstva, které není spolehlivé – zabít. Báseň zakončuje Haussmann satirickou pointou v přímé řeči Dyka „*Bychom byli prosti výtek, / pobijeme i ten zbytek, / ... vyjma paní Kunětické / (tu je nutno*

⁵⁸ BIEBL, Konstantin, PEŠAT, Zdeněk (ed.). *Básně*, s. 50.

⁵⁹ Tamtéž, s. 52.

⁶⁰ Tamtéž, s. 67.

⁶¹ Tamtéž, s. 65.

⁶² Srov. Tamtéž, s. 11-13.

nechat ožít, / aby lid se mohl množit). / A tak, ač jen tříčlenný, / národ bude spasený.“⁶³ Dravý humor je zde představován satirou na politické smýšlení nacionalismu a českého fašismu, které satiricky zesměšňuje postava ministra Mareše a Viktora Dyka. V narážce na paní Kunětickou jde pravděpodobně o Boženu Vikovou-Kunětickou, spisovatelku, která zastávala požadavek emancipace žen, a nacionalistickou političku (nacionalismus vyznával i Viktor Dyk). Byla první ženou, která byla zvolena do Českého zemského sněmu.⁶⁴ Haussmann veršem „tu je nutno nechat ožít“ pravděpodobně myslel omlazení osoby i zradikalizování politické činnosti Kunětické (v roce vydání sbírky jí bylo přes šedesát let a politicky již nebyla tolik aktivně-radikální jako v mladším věku). Poslední dvojverší výsměšně zveličuje důsledek nacionalistického smýšlení postav o spasení národa. Pro ukázkou stylu dravého humoru Haussmanna ještě uvedeme krátkou satirickou báseň s názvem *Vznik kapitalismu*: „*Krad' starý Mates jako straka / u bohatce i u žebráka. / Pak, nerozmýšleje se dvakrát, / dal do pokladny vše, co nakrad, / a napsal zhotovil si na to: / 'Soukromé vlastnictví je svato!*“⁶⁵ Humorně satiricky vyznívá myšlenka, že ukradené věci se staly nedotknutelným soukromým majetkem. Protože jméno Matěj je jedním z běžných českých jmen, evokuje jeho užití v básni pocit, že takto krást může každý, z každého se takto stane kapitalista. Haussmannova dravá satira byla namířená proti antibolševismu, nacionalismu i konzervatismu. Odlehčení humoru satir a parodií zprostředkovává strohým, střízlivým skepticismem.⁶⁶ Je u něj nápadná inspirace epigramy Karla Havlíčka Borovského – zvláště v satíře. Jeho jazykový vtip se uplatňuje především v nápaditých rýmech, parodiích tradiční struktury verše i archaickém jazyce. Byl nejvýznamnějším satirikem poválečné doby.⁶⁷

Humor nalezneme i v politických satirách Viktora Dyka – např. *Zpěvy v bouři* (1928). Politickou a literární dravou satiru psal např. i Josef Hora – dokladem toho jsou jeho epigramy, které mají podobu humorných glos (*Z politické svatyně*; 1924).

Dalším významným představitelem dravého humoru je satirik Václav Lacina. Jeho parodii i jazykový vtip kalambúrů ovlivnil poetismus a dadaismus. Satirická sbírka *Zježení* (1925) je věnována památce Jiřího Haussmanna a je rozdělena do čtyř oddílů – Město boží, Mala poetika, Halftime a Cesta kolem světa. Jako příklad jeho satiry můžeme uvést úvodní báseň prvního oddílu Město boží, kde satiricky kritizuje maloměšťáctví: „*Počestný měšťtěnín domů se motal v opici / sem tam se šněroval po ztichlé ulici, / v tom upadne, usne a spí – toť*

⁶³ HAUSSMANN, Jiří. *Zpěvy hanlivé, Občanské válka*, s. 88.

⁶⁴ Viz ŽELEZNÁ, Hana. *Případ Viková – Kunětická*, s. 32-133.

⁶⁵ HAUSSMANN, Jiří. *Zpěvy hanlivé, Občanské válka*, s. 89.

⁶⁶ Srov. MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*, s. 225.

⁶⁷ Srov. STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 195.

obraz města tichého, jež nikdo nevzbudí. ... To město je reformní, rozumně pokrokové, ... v té jen klepy kvetly odevždy, kvetou a navždy kvěsti budou. /... páni, dámy a slečny, jež provdaly by se rády, / důstojná honorace s duší jednoduchou a prostou, / jinoši veselí, lvi malé té pouště, v nichž moudří starci nám rostou“.⁶⁸ Na závěr se pak Lacina parodicky výsměšně modlí: „já, básník pokorný srdcem, s ušima odstátýma, / modlím se k Beránku, jenž hříchy snímá: / Pane bože, ty jsi silák nejsilnější, / chraň všechny ty počestné papriky zdejší, / at rostou a se množí / k větší slávě boží. / Amen!“⁶⁹ Lacina se humorně vysmívá opilosti počestných měšťanů, vdavekchtivým ženám, hloupým mladým mužům, kteří na stáří budou „moudrymi“, dále je humorná satira namířena proti „reformnímu“ duchu maloměšťáctví, pomluvám, falešné důstojnosti, prostoduchosti apod. Na závěr Lacina nazývá maloměšťáky výsměšně „paprikami“, které mají svým životem oslavovat slávu boží. Hlavním zdrojem komiky je tu humor slovní (přirovnání, metafory, styl modlitby apod.). V tomto satiricky útočném duchu se nese celá sbírka. Lacina se ale nevysmívá jen maloměšťáctví, ale i celkové přízemnosti měst (podle něj je každá obec částí Kocourkova), dále církvi, nebo také zástupcům české literatury, např. báseň *Musy na olympiádě aneb česká literatura ve světle sportu* – „THEER a WOJKOWICZ piloti, kteří lítají do nebe poslouchat hudbu sfér; Theer už umřel, Wojkowicz ještě ne. ... VOSKOVEC akrobat za hudby plynových vaříčů (Indianola!), skončil smutně, oběsiv se na semaforu. ... LITERÁRNÍ SKUPINA nestartuje pro srdeční vadu svých členů.“⁷⁰ Rozdíl vzletných básníků Otakara Theera a Jana z Wojkowicz vyznívá humorně – až absurdně, stejně jako indispozice expresionistické Literární skupiny. Hravý a dravý humor můžeme nalézt např. v básni *Tak* (oddíl Halftime). Podle Josefa V. Bečky Lacina umí skvěle používat parodický humor.⁷¹

Satirický humor v oblasti aktuálního dění v kultuře a umění zastupuje např. Otakar Fischer – sb. *Rýmy* (1932) nebo Petr Kříčka – sb. *Suchá jehla* (1933). V této sbírce nalezneme jak verše, tak i naučení či různé příběhy - vše humorně, ironicky a parodicky laděno. Humorné je např. naučení *O vzdělání ve vojenštině*, kde Kříčka vysvětluje, jak vzdělat vojíny literárně-historicky: „Co jest denním chlebem vojínovým ve smyslu duchovním? Čím jest krměn od božího rána? Komandem, povely! Spojte dovedně povely vojenské s prvky literárně-historickými a dosáhnete hravě kýženého cíle. Tedy nikoliv již *Pochodem pó – chod!*, *nýbrž K. M. Čapék – Chod! Nikoliv Zastavit stát! nýbrž Herrmann Ig – nát! nikoliv Čelem – vzd!*,

⁶⁸ LACINA, Václav. *Zježení*, s. 7.

⁶⁹ Tamtéž, s. 8.

⁷⁰ Tamtéž, *Zježení*, s. 26-27.

⁷¹ Srov. BEČKA, Josef V. *Komika a humor v jazyce II.*

*nybrž Lešéé – hrad!*⁷² Výrazná je zde slovní komika založená na slovní hříčce. Samotná dedukce toho, co vojáci nejvíce za den slyší a co je nejvíce ovlivňuje je komická. Dravý humor číší z veršů *Dvě modlitby – I. Modlitba večerní začíná slovy „Díky Tobě, velký Bože, díky, / že jsem lepší než ti ostatní, / že jsou rozdílové podstatní / mezi mnou a lehkomyšlníky,*⁷³. Humorně satirický je např. i oddíl *Ze „Slávy tety“*.

Redaktor Vincy Schwarz pořádal vydávání sborníčků satirické, ironické a žertovné tvorby levicově orientovaných autorů – např. sborníky *U vrbiček* (1934), *Básníkův rok* (1936), *Verše na zed'* (1937).

Poetismus (a jeho smysl pro hru, vtip a anekdotu) ovlivnil i vývoj veršované satiry (např. satirický časopis *Trn* v čele s Karlem Konrádem). Konrád psal spíše posměvačné, parodické a asociativní verše s nápaditým slovním vtipem. Více o jeho humoru v podkapitole o humoru v próze. Humor dravé veršované satiry se ve třicátých letech ponejvíce zabýval otázkami sociální problematiky a politických aktualit, v neposlední řadě i uměleckými a kulturními otázkami. Znatelná byla těsná souvislost s novinami – verše byly součástí denního tisku. Některé básně, rozhlázky, polemiky apod. se otiskly i v básnických sbírkách autorů. Posmrtně vydané *Rozhlázky* (1957) Eduarda Basse v sobě obsahují rozmarné i duchaplné glosy, humorné causerie, veršovaný fejeton i citové komentáře. Ale asi nejtypičtějším příkladem veršované satiry a humoru je soubor z novinových příspěvků Jaroslava Seiferta s názvem *Zpíváno do rotačky* (1937), který obsahuje humorné parodie, komické rýmové dvojice, „veršované fejetony, rozmarné vzpomínky, ironické glosování kulturních a politických aktualit, humorné polemiky literární se opírají o bohatou invenci, o řadu vtipných nápadů a bonmotů, jimiž jsou všechny jevy situovány do civilní, všední roviny.“⁷⁴ Seifert těmito verši usiloval o nový typ poezie. Humorná a ironická je například báseň *Neděle na Petříně*, kde poslední dva verše z čtyřverší obsahují vtipnou pointu, Seifert tak glosoval aktuální dění: „*Stráně dosud nerozkvetlé / tonou ve slunečním světle, / jakýs chlapec nezbedný / plivá na nás s rozhledny. ... Oslavy už připravil mu (Máchovi) / národ v radiu i filmu, / ač se nezdá, přece snad / dá se na něm vydělat!*“⁷⁵ V prvním čtyřverší se uplatňuje humorný střet básnického opojení přírodou se situační komikou reality. Ve druhém čtyřverší působí komicky a ironicky národem chystané oslavy, které mají přízemní účel. Seifertův dravý

---

⁷² KŘÍČKA, Petr. *Suchá Jehla*, s. 21.

⁷³ Tamtéž, s. 70.

⁷⁴ STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 373.

⁷⁵ SEIFERT, Jaroslav. *Zpíváno do rotačky*, s. 11.

humor není tak útočný jak humor Haussmanna či Laciny, je přívětivější, smířlivější a laskavější.

Sarkastičtější než Seifert byl Josef Hora - např. sb. *Popelec* (1934) obsahuje satirický humor a epigramy. Dravý i hravý humor obsahují sbírky *Z politické svatyně* (1924), sbírka *Popelec* a některé básně spadající do meziválečného období nezařazené do vydaných sbírek – vše vydané v souboru *Knihy satiry a rozmaru* (1953).

3.2 Humor a komika v próze

Zvláště po skončení války se spisovatelé tematicky vraceli k národním tradicím, nebo k zážitkům z války. Příznačné pro toto období bylo spojení spisovatelské činnosti s publicistikou, propojování různých uměleckých oborů (literární, divadelní, hudební či výtvarní umělci často navazovali mezi sebou osobní vztahy překračující i hranice české země). Dvacátá léta přinesla subjektivizaci a lyrizaci prózy, jednotlivé žánry se aktualizovaly, kompozice se uvolnila, syžetová výstavba se oslabila, zvýraznila se úloha vypravěče, používal se princip montáže, který má svůj původ jak ve výtvarném umění, tak i ve filmu. Próza byla značně determinována publicistikou, periferními žánry a triviální literaturou. Vznikl např. fejetonní román, který datuje své počátky již ve 20. letech, ale až ve 30. letech dosáhl vrcholu jakožto románový druh. „*Fejetonní ráz románu byl tu dán základním (monografickým) soustředěním na jistou svéráznou a v sobě uzavřenou vrstvu lidí, dále aditivní stavbou románové kompozice složenou z drobnějších, relativně samostatných celků a konečně humoristickým postojem vypravěče k postavám a tak dominantní snahou po zábavnosti.*“⁷⁶ Hlavní zásluhu má na vzniku tohoto útvaru Karel Poláček (*Muži v ofsajdu*; 1931; *Hráči*; 1931), v menší míře pak Karel Čapek. Ve třicátých letech se začala opět více psát zřetelnější fabule epiky s jasnějším syžetem a pevnou kompozicí. Nastal návrat k tradičním žánrům.⁷⁷ Próza byla ovlivněna např. směry naturalismu a ruralismu, psychologického realismu, poetismu, expresionismu aj. Třicátá léta přinesla velký rozmach prózy, což dokládá množství děl nadčasové platnosti. Literatura „zvážněla“. V próze nastalo „*posílení funkce poznávací, ideové a mravní na úkor funkce imaginativní, zábavné a bezprostředně užitkové*“⁷⁸. Oslovené funkce se ale mohly realizovat zvláště v imaginativní próze či publicistice. Oproti lyrismu dvacátých let nastává v próze ve třicátých letech obrat k epičnosti.

⁷⁶ STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 406.

⁷⁷ Srov. MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*, s. 259.

⁷⁸ STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 382.

3.2.1 Humor situační

Asi nejvýznamnějším českým humoristou a mystifikátorem byl v meziválečném období Jaroslav Hašek. Mystifikace byla Haškovým typickým výrazem životního postoje, užíval ji jako motiv ve svých pracích, ale také jako stylizační prostředek jak situační komiky, tak i myšlenkové či slovní. Psal politickou satiru i humoresky (povětšinou časopisecky, knižně jen malá část). Haškovo vypravěčství se pohybuje na hranici reality a absurdity, příznačné je pro něj „*spojování věcného záznamu životní reality s parodií, nadsázkou a mystifikací.*“⁷⁹ V satíře se obracel proti společenským přežitkům z dob monarchie, zesměšňoval až groteskně společenský řád – inspiroval se tradicí lidového humoru, díky němuž často prudce rozvracel tradiční vztahy a řády.⁸⁰ Specifická je pro Haška také trivialita, lidový vtip, hospodské historky, komické příhody, burleskní šprým, karikatury zobrazující prosté typy lidí z předměstské periferie. Jeho nejznámějším dílem, ve kterém zpracoval válečnou tematiku, jsou *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* (1921-1923; 3 díly, 4 díl nedokončený). Tato próza je bez kompozice, je v ní nespočet dějových odboček. K hlavní postavě se Novák vyjadřuje následovně: „*Uprostřed hromadných výjevů lidových a řízných, až hrubých karikatur se zvedá pravdivý, byť politováníhodný typ šaška a zbabělce, idiota a požívačnicka, cynika a sprostáka, jenž docela tvrdošíjně a s úspěchem popírá nejen válku, ale i stát, mužnou čest, hrdinství a vlastenectví.*“⁸¹ Švejk má groteskní podobu „geniálního blba“, je komickým lidovým typem, díky němuž Hašek poukazuje na absurditu války a rakouské byrokracie. Volným pokračováním Švejka je posmrtně vydaný svazek satirických próz *Za války i za sovětů v Rusku* (1925). Těžiště Haškovy tvorby tkví v povídkách - napsal jich přes 1200.⁸² Situační komika čerpá z lidového humoru, využívá nadsázku, parodii a mystifikaci. Ve slovní komice používá Hašek především hovorový jazyk doplněný odbornými výrazy, jejichž užití často působí komicky. Mystifikace se ve slovním humoru projevuje např. ve tvorbě nových pojmů, druhů zvířat apod.

Jedním z nejvýraznějších humoristických spisovatelů meziválečného období je Karel Poláček. Jeho humoreska se obrací na obyčejné lidi s jejich radostmi i starostmi (*Povídky pana Kočkodana*, 1922 – pitoreskní a zábavné karikatury měšťanů a byrokratů; *Povídky izraelského vyznání*, 1926). Zvláště se zaměřil na zobrazení maloměšťanů, jejich nedostatků a

---

⁷⁹ STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 222.

⁸⁰ HRABÁK, Josef, Dušan JEŘÁBEK a Zdeňka TICHÁ. *Průvodce po dějinách české literatury*, s. 403-405.

⁸¹ NOVÁK, Arne. *Dějiny českého písemnictví*, s. 264.

⁸² Srov. MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*, s. 257.

zálib (Poláček byl výtečným pozorovatelem). Příznačná je pro něj komika „živností“.⁸³ Epizodickým komickým hybatelem jsou občas Židé – obchodníci, obchodní cestující (*Bez místa*, 1928; *Židovské anekdoty*, 1933). Komickou povahu má hrdina románu *Michelup a motocykl* (1935). Humoristickým románem je *Lehká dívka a reportér* (1926). Situační komika tedy vychází z různých interakcí postav, jejich charakteru, schopností, dovedností i jednání, které je často determinováno vykonávaným povoláním či vírou. Situační komiku Poláček hojně doplňuje slovním humorem, který dotváří komické vzezření a jednání postav či situací.

Humorné i tragické aktualizace starozákonních legend zpodobnil Ivan Olbracht (vl. jm. Kamil Zeman) ve své knize *Golet v údolí* (1937), která obsahuje dva humorné příběhy a jednu rozsáhlejší prózu.⁸⁴ V první povídce *Zázrak s Julčou* je hlavním zdrojem situační, myšlenkové i jazykové komiky chudý Žid Bajnyš Zisovič, který se vychytralým způsobem snaží uživit svoji početnou rodinu – je přesvědčený o tom, že Bůh ještě nedal zemřít žádnému Židu hladem,⁸⁵ tudíž i oni vždy k snědku něco seženou. Kanadský žertík vyvede Bajnyš dvěma turistům. Využije jejich neznalosti a nutné potřeby koně – zavede je k sobě domů (je to notný kus cesty) a nabídne jim svoji starou, křivonohou kobyly Julču za 25 korun. Bajnyš to však nemyslel jako vtip, chtěl uživit a nasytit rodinu. Ve druhé povídce *Událost v mikve* humorně vyznívá pointa celé povídky - židovský krejčí zneužije tradici očisty a vyhne se tak manželským povinností se svou ženou, které se bojí a která je na něj zlá.⁸⁶ Situační humor Olbracht čerpá jak z povahy a charakteristických vlastností Židů, tak i ze znalosti jejich obřadů a rituálů.

I v díle Vladislava Vančury nalezneme situační humor. Prášilovské příběhy knížete v *Konec starých časů* (1934) evokují úsměvné veselí. Hlavní těžiště humoru u Vančury je však ve slovní komice, o té budeme pojednávat níže.

V *Klabzubově jedenáctce* (1922) Eduarda Basse je situační komika v rovnováze s komikou slovní. Zdrojem humoru jsou především postavy a jejich myšlení a jednání. Většina humorných situací je dílem chalupníka Klabzuby (např. Klabzubovo vtipné vyřešení záchrany z potápějící se lodi – díky nafukovacím oblekům, které byly použity při fotbale ve Španělsku, a transparentu „SK KLABZUBOVA JEDENÁCTKA“⁸⁷). Bass zde vytváří situační komiku jak lidovou postavou chalupníka Klabzuby, tak i z kontrastu prostředí, ve kterém se

---

⁸³ Srov. MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*, s. 271.

⁸⁴ Srov. Tamtéž, s. 277; srov. STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 389.

⁸⁵ Srov. OLBRACHT, Ivan. *Golet v údolí*, s. 19, 21.

⁸⁶ Srov. Tamtéž, s. 35-86.

⁸⁷ BASS, Eduard. *Klabzubova jedenáctka*, s. 130.

chalupník i jeho synové ocitají. Dále používá vtipnost, nadsázku a překvapivou pointu s využitím slovní komiky.

Rudolf Těsnohlídek v *Lišce Bystroušce* (1920) stavěl situační komiku na antropomorfizaci zvířat a na jejich různých příhodách. Hlavním hybatelem situační komiky je liška Bystrouška, která lidem i zvířatům vyvádí nejroztodivnější humorné kousky. Vezmeme-li si např. kapitolu XI., nalezneme zde jak humornou ironii (např. když se pes chytil do pastí nalíčené na lišku: „politovala ho farizejsky: 'Neděle si z teho nic, Lapáčku milé! To bylo pro mne. Měls tam nelézt! Škoda, že spíchám, však ti místová mne pán pomůže, hnedké to bude. Tož se mívejte dobře.' Políbila si způsobně tlapku, poslala mu pusinku...“)⁸⁸, tak i vtip (ve kterém se uplatňuje myšlenková komika – vypravěč se zamýšlí nad hlídací schopností psa Lapáka: „Představme si, kdyby si byl vymyslel nějakou zásadu, tak pěknou, jako je lidské: 'Dávejte, což je božího, Bohu a císařovo císaři', jak by byl teprve dokonalým strážcem našeho domova. U pána by se chytře našel a nad zlodějem by zamhouřil oko.“)⁸⁹. Celkově pak vlastní děj působí groteskně – myslivec, opřen o chatrný sud, číhá v noci na Bystroušku, pes Lapák mu snaživě pomáhá. Když kolem myslivce běží liška, probudí se a vystřelí ani neví kam, rozbije se pod ním sud a on se v mrazu zmáchá ve vodě. Pes se chytne do pastí nalíčené na lišku a kulka vystřelená bez zamíření do vzduchu nakonec zabije prase ve chlívku. Liška se všemu vysměje a odchází jako vítěz. Situační humor je založený na grotesce, která využívá vychytralosti lišky, přihlouplosti psa, nepozornosti člověka a náhody. Celkový humorný dojem podtrhuje slovní komika. Groteska se objevuje i v dalším Těsnohlídkově díle. Ve fantastickém románu *Vrba zelená* (1925) se Rudolf Těsnohlídek snažil o společenskou satiru, která stojí na groteskních, často komických, střetnutích lidí současnosti s poměry v roce 2924.⁹⁰

Drobné humoristické příběhy a povídky psal Jaromír John (vl. jm. Bohumil Markalous), v nich se snoubí situační humor se slovním. Nejznámější jsou jeho povídky v knize *Večery na slamníku* (1920), ve kterých často s humorem pojednává o válce z jiného pohledu. Johnův situační humor polidšťuje a zpříjemňuje válečné události. Je často užíván ve spojení se slovní komikou. Humorné je např. v příběhu *Hlavalam* snažení se vojáků, šikovatele, poručíka a nakonec i majora postavit v hlavalamu o devíti kuličkách kozu.⁹¹ Zde se uplatnila i myšlenková komika – při přemýšlení, jak vytvořit kozu. Toto hraní vojáků i jejich

---

⁸⁸ TĚSNOHLÍDEK, Rudolf. *Liška Bystrouška*, s. 117.

⁸⁹ Tamtéž, s. 116.

⁹⁰ Srov. STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 219.

⁹¹ Srov. JOHN, Jaromír. *Večery na slamníku*, s. 22-30.

nadřizených je zlidštilo. V další povídce nazvané *Paní Kinderessen* vzpomíná voják na transporty na počátku války, kdy vojákům všichni podstrojovali a vojáci se až před lidmi schovávali, aby nemuseli jíst. „*Za půl hodiny přitáhly děvečky pět putýnek okurkového salátu. Prali jsme se. Brali jsme si do šálic. ... To byl dobrej nápad Rudy Včeláka, jináč náramnýho trouby. Mnohým pomoh okurkový salát na nohy. Leželi na podlaze vozů, hekali - - Okurky jim velkou silou větry prorazily.*“⁹² Humorně působí pochvala vypravěče věnovaná Rudovi v kontrastu s dodatkem, že je náramný trouba. Situační komika je založená na problému přejedení se vojáků, které nečekaně vyřešil okurkový salát. Komickou situaci vojáků zde podtrhuje jazyková komika hovorového stylu. O slovní komice bude pojednáno níže. Román *Výbušný zlotvor* (1958, časopisecky 1933-1934) popisuje „*směšné příhody důvěřivého a dobrého hrdiny ... (které) posloužily tu Johnovi k ironické kritice konkrétního životního slohu, jak jej ztělesňovala popřevratová Praha.*“⁹³ Stylizačním principem je rozpor mezi sentimentalitou a ironií.

Ve třicátých letech byl František Němec především známý jako autor soudniček – humorné situace obsahují např. *Soudničky* (1936). Humoristický román s ironickou nadsázkou *Alibi* (1931) je inspirovaný zloději a sňatkovými podvodníky.⁹⁴ Situační komiku tedy zakládá na znalosti patologických jevů ve společnosti, zvláště z její periferie.

Ve fejetonním románu Karla Čapka, *Továrna na absolutno* (1922), „*upoutávají pozornost veselé a komické stránky románu. Právě bujný duch rozvernosti, stále satiricky a parodicky naladěný, přenášejíci se snadno od scény ke scéně a střídající vypravěčské žánry, totiž všechno spojuje a dává vyprávění zajímavost a spád. ... V románě vládne humor a parodie, je v něm plno časových narážek a satirických útoků na adresu novin a církve, veřejného života i literatury.*“⁹⁵ Situační komiku založenou na parodii víry a náboženských rituálů nalezneme např. v kapitole VIII., kde se sejdou různí obyčejní lidé k pobožnosti na bagru, pan Kuzenda tam přinesl podnos s hrnký s kafem a před zraky všech začal levitovat. Při zázračné levitaci napomíná k nápravě chování a současně humorně udává pokyny k rozmístění hrnků s kafem.⁹⁶ Komicky taktéž působí vliv Absolutna na lidi, kteří rozdali vše, co měli, z lásky k druhým a pro ulehčení svědomí, čímž ale způsobili hospodářsko-společenskou katastrofu.⁹⁷ Výrazný je v románu taktéž slovní humor, který zvláště využívá

---

⁹² JOHN, Jaromír. *Večery na slamníku*, s. 111.

⁹³ STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 421.

⁹⁴ Srov. MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*, s. 272.

⁹⁵ Miloš Pohorský in ČAPEK, Karel. *Spisy III*, s. 463.

⁹⁶ Srov. Tamtéž, s. 53-54.

⁹⁷ Srov. ČAPEK, Karel. *Spisy III*, s. 89-90.

novotvarů a odborných slov k humornému účinku. Situační komika je tedy tvořena na podkladě parodie a satiry. Humorný ráz dokresluje slovní komika díla. Z humoristické prózy Karla Čapka si můžeme uvést ještě *Knihu apokryfů* (1932) nebo tvorbu pro děti zastoupenou např. knihou *Dášeňka čili život štěněte* (1932).

Reakcí a polemikou na Čapkovu Továrnu na absolutno je Hausmanův fejetonní satirický román nazvaný *Velkovýroba ctnosti* (1922). Pro něj je charakteristická řada drobných, často komických příběhů a scén, díky nimž se rozpadá románový děj.

Situační humor je znatelný i u českých detektivek, ty se vyskytují v literatuře již ve dvacátých letech (např. u bratří Čapků). Reakcí na nízkou úroveň detektivek, které se tehdejšími čtenáři předkládaly a těšily se značné oblibě (zvláště zahraniční), byly snahy o počestění detektivního žánru a snahy o povýšení detektivky do „vysoké literatury“. Detektivní příběhy se objevují v díle *Povídky z jedné kapsy a Povídky z druhé kapsy* (1929) Karla Čapka. Povídky v sobě skrývají shovívavý humor i znatelnou lehkost podání, jejich základ je filosofický. Emil Vachek ve svých románových detektivkách zpodobnil postavu českého detektiva (Klubíčko), který byl lidsky omylný a měl smysl pro humor (*Parazit*, 1930; *Muž a stín*, 1932). Např. úsměvný dobrosrdečný humor detektiva Klubíčka lze vidět v této ukázce, kde vyčítá paní její krádež u mrtvol: „*To bych také řekl, pravil Klubíčko s úsměvem. Lidičky, co vás to tady jen posedlo? Vidíte bohatou mrtvolu a každý si vezmete něco na památku. Pepka si vzala, vy jste si vzala, pan domácí snad také – a kdoví kdo všechno si něco vzal! No, každý z nás chybje aspoň jednou.*“⁹⁸ Humorná situace několikrát okradené mrtvoly je dotvořena laskavým slovním humorem Klubíčka. Sklon k senzačnosti je ve Vachkových detektivkách vyvažován humorem. Napsal také satirickou antiutopii *Pán světa* (1925). Pro Emila Vachka byla příznačná satira a burleska – např. rozmarná burleska *Bidýlko*⁹⁹ (1927).¹⁰⁰ Z dalších autorů si můžeme připomenout Jiřího Mařánka, který napsal humoristickou detektivku *Ještěrka v červeném bludišti* (1928). Často autoři „rozrušovali“ detektivní žánr psychologizací, ale především situačním zkomičtěním zápletky a detektiva. Kupříkladu Benjamin Klička v *Himmelradsteinském vrahu žen a dívek* (1931) využil groteskní překreslení, Vladimír Neff naopak v *Papírovém panoptiku* (1934) a v *Temperamentu Petra Bolbeka* (1934) použil dobromyslnou humorizaci. Jaroslav Žák a Vlastimil Rada se uchýlili k

---

⁹⁸ VACHEK, Emil. *Muž a stín*, s. 29.

⁹⁹ Později zdramatizované pod názvem Lišák Stavinoha.

¹⁰⁰ Srov. MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*, s. 294; Srov. NOVÁK, Arne. *Dějiny českého písemnictví*, s. 268/269.

parodii (*Z tajností žižkovského podsvětí*; 1933). Jaroslav Žák neparodoval jen detektivní žánr, humorně-parodicky psal i o školské, sportovní a tramské tematice. Viz níže.

Zcela jiného rázu je humor Ladislava Klímy. Pro Ladislava Klímu je příznačný expresionismus. Ten se u Klímy realizuje pomocí iracionální vrstvy vědomí, proto se Klíma zvláště zabývá ve svých pracích patologickými duševními stavy. Jeho groteska se často zintenzivňuje v černý humor. Klímovým groteskním románem (s prvky hororu a gotického románu) je *Utrpení knížete Sternenhocha* (1928). Tragikomický kníže Sternenhoch je degenerovaným šlechticem, který má nevybíravý slovník¹⁰¹, ale i excentrické chování. Zvláště se v knize uplatňuje v postavě knížete či jiných postav situační a slovní komika („*Ona vám ještě za svého živobytí pila nerozředěný špiritus – a ani po smrti té neřesti nezanechala!*“¹⁰²; „*já nejsem ožralý, já jsem kníže Sternenhoch, z kterého se stal Slon!*“¹⁰³), sarkasticky (milenec Helgy mluví na rozzuřeného bernardýna, kterého hodlá vyhodit z okna: „*Odpusť, drahoušku, že ti tlačím krčiček; ale co naplat, když jsi blbeček. Doufám, že nebudeš tak nemotorný, aby sis pochroumal nožičky, vždyť je to jen první poschodí!*“¹⁰⁴) až absurdně (kníže se stal v jedné ze svých halucinací králíčkem, kterého nechali umřít hladu v hladomorně; halucinace se opakuje: „*zas mě chytí za uši, - kéž by mně dal teď místo košťálu jetel!*“¹⁰⁵). Jak jde vidět z ukázek, Klíma pracuje jak se situační komikou, tak i s humorem slovním, který využívá absurdity, hovorového jazyka i zdobných slov. Groteskně vyznívá vztah knížete a Helgy – oba jsou k sobě přitahováni a současně se hnují jeden druhému – krize vrcholí vzájemným zabitím (s ročním intervalem). Mnoho komických i groteskních situací zajistí knížeti rada čarodějnice, aby křičel, když bude mít strach z přízraku Helgy, dokud strach nezmizí: „*Štrašidlo, do p- -e mně vskoč!*“¹⁰⁶ Toto je i případ, kdy je slovní komika hlavním hybatelem děje situační komiky. Celkově vyznívají pokusy (jak vědecké, magické, tak i zábavní) zbavit knížete utrpení komicky. V románu autor kritizuje německou šlechtu, přihlouplé lékaře i bezhlavé uvěření magii či chamtivost a podlézavost. Klíma v tomto románu zvláště používá absurdně groteskní situační komiku i komiku slovní.

Výbor *Fantóm smíchu a jiné grotesky* (1927) Jana Weisse oplývá množstvím groteskních zápletek, které podtrhují situační komiku. Zde Weiss humorně pojednává o

---

¹⁰¹ Např. „*stejně jako tvář, byly i její pohyby strašně líné a chcípavé.*“ – tyto negativní a expresivní přívlastky působí absurdně a komicky současně; KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha*, s. 21.

¹⁰² Tamtéž, s. 138.

¹⁰³ Tamtéž, s. 155.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 91.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 89.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 105.

maloměstském prostředí. *Zrcadlo, které se opožďuje* (1927) obsahuje povídky s fantastickými groteskami. Román *Spáček ve zvěrokruhu* (1937) má fantaskně groteskní ráz.¹⁰⁷

3.2.2 Humor myšlenkový

Humoristické povídky psal mj. Zdeněk Matěj Kuděj. Patřil k bohémskému anarchistickému okruhu kolem Jaroslava Haška (společně např. s E. A. Longenem či F. Sauerem), který se vyznačoval potřebou „smíchu“ a smyslem pro recesi jakožto životním postojem, znalostí lidí z periferie, ale také užíváním lidového humoru se smyslem pro humor. Podobně jako Jaroslav Hašek zakládá Kuděj svůj humor na množství groteskních historek a anekdot, které využívají situační i slovní komiky. Nejznámější dílo Z. M. Kuděje je próza *Ve dvou se to lépe táhne* (1923, 1924), v níž popisuje putování s Jaroslavem Haškem a dává nahlédnout do atmosféry předválečného anarchismu.¹⁰⁸ Pro ukázkou si uvedeme řeč Jaroslava Haška, kterou mluvil k cestujícím ve vlaku, na který sotva stačili doběhnout (lístky koupit nestihli): „*To je ale nestydatá přesnost, řekl Hašek, sotva trochu nalapal dechu. 'Škandál! Taková šmaťhavá lokálka a – podívejte se na ni, na mrchu. Na minutu to dodržíte! Jakoby se nemohla aspoň o pět minut zpozdít. A co škody tím povstane. Spočítejte si to pánové,' obrátil se k našim spolucestujícím. Když uvážíme, že aspoň dvacet procent lidí zmešká, když vlak jede přesně, přijde jistě každý rozumný občan k závěru, že na ničem stát neprodělá tolik peněz, jako na svých železnicích.*“¹⁰⁹ Jaroslav Hašek humorně dokazuje, proč by vlaky neměly jezdit přesně, ale opožďovat se. Myšlenková komika je doplněna slovní komikou – především používáním hovorových slov a pejorativ. Kuděj popisuje i mnoho komických situací, které se jim při cestách staly. Kniha končí úsměvnou historkou, jak Hašek vyzrál nad Kudějem – zmizel a nechal na Kuděje připsat celou svou útratu v hostinci se slovy na lístku „... *abys i ty na svém vlastním těle pocítil, jak je těm, kteří se těšili na jelita a na něž se nedostalo ani špejlí.*“¹¹⁰ Myšlenka sounáležitosti s hladovějícími je zkomičtvena faktem, že Hašek se najedl a napil zadarmo a takto se vysmál svému příteli. Humorný rámec dokresluje situační komika velmi našťavaného Kuděje a pobaveného hostinského. Kuděj se zapřísáhl, že s Haškem už nikdy nepromluví, natož aby s ním šel na nějakou další cestu – do roka šli spolu opět. Ve

---

¹⁰⁷ Srov. VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*, s. 463.

¹⁰⁸ Srov. STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 223.

¹⁰⁹ KUDĚJ, Zdeněk Matěj. *Ve dvou se to lépe táhne*, s. 22.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 542.

třicátých letech vydal prózu *Když táhne silná čtyřka*, 1930. Kuděj tedy používá zvláště situační a myšlenkovou komiku, kterou dotváří komikou jazykovou.

Těžiště Vančurova *Rozmarného léta* (1926) tkví především ve slovní komice. Nezanedbatelná je však i komika myšlenková či situační. Kniha oplývá rozmarným humorem a vtípem, kupříkladu: „*Vypil jste půl láhve, a jestliže jste ji vypil bez chuti, tím hůře pro vás, řekl major. Tím lépe tím lépe. Nechci ani mysliti na to, jak by věc šla vpřed, kdyby měl abbé žízeň.*“¹¹¹. Humor je založen na vtípném domyšlení se, co by se stalo, kdyby měl abbé žízeň. Slovní komika u této ukázky podtrhuje myšlenkovou komiku, která vrcholí ve vtípné pointě. O věci přízemní se zde mluví stylem nadneseným, vznešeným. V další ukázce je dovedena myšlenka do absurdity: „*Slečno, řekl potom, když Anna přišla až k nim, svažte si uzlík a nechte vůz vozem. Pojdte k nám! Vezměme si moje lázně a knihy kanovníkovy. Avšak co učiníme s majorem? otázala se dívka. Já zabiji kouzelníka a půjdu do vězení, řekl Hugo*“¹¹². Vtipnost tohoto rozhovoru tkví v pointě, která hraničí až s černým humorem. Prolíná se zde rovina básnická, vzletná s přízemností, což působí komicky.

Rudolf Těsnohlídek v *Lišce Bystroušce* taktéž používá myšlenkový humor. Znatelné je to např. v následující ukázce, kde myslivec vypráví svému psu Lapákovi svůj humorný názor na stvoření světa. „*Pánbíček milé stvořil svět dokonale, ale v jednom byl přece chybný. Podívá se, Lapáčku, a tato chyba nás vyhnala z ráje. Žena to byla, set sakra pes. Počíté: V šesti dnech byl svět stvořený načisto, sedmý den ... odpočíval a nejposlizej v nedělu chodil člověk po rajské zahradě, vykládal se zvířaty, jako příkladně já včil s tebou. To víš, neděla je prachzatrakané den, protivné, dlouhé jako půl moře. Pěkně si to dovedu představit, jak tomu člověku bylo; hospodé nebylo, kamarádů nebylo, karet, ničehož nic, a rozprávky se zvířaty měl hnedké po krk. ... A tož byl smutné a z toho všeckýho měl na krku ženu.*“¹¹³ Myšlenková komika této ukázky je dokreslena výraznou slovní komikou. Humorně vyznívá uvažování o tom, jak asi muselo být Adamovi v ráji, když tam neměl kamarády ani hospodu, jen zvířata a ženu, díky níž nastalo vyhnání z ráje. Myšlenkovou komiku nalezneme i u zvířat, především u lišky Bystroušky a psa Lapáka.

Ivan Olbracht v prvním příběhu knihy *Golet v údolí* zpodobil komickou postavu chudého Žida, který působí komicky jak svými myšlenkami, tak i jazykem a chováním. Jeho myšlení a naděje se upíná k Hospodinu, kterému bezmezně důvěřuje. Každou příležitost k nasycení své rodiny a přivydělání si využije s elánem sobě vlastním – což ve své podstatě

---

¹¹¹ VANČURA, Vladislav. *Rozmarné léto*, s. 45.

¹¹² Tamtéž, s. 92.

¹¹³ TĚSNOHLÍDEK, Rudolf. *Liška Bystrouška*, s. 89.

působí humorně. V následující ukázce lze vidět, kterak Olbracht v myšlení Bajnyše humorně propojil situaci s myšlením a náboženskými motivy. „*Ne, toho dne již Hospodin manu neseslal. ... Ten zázrak učinil Pán Bůh až na druhého dne k poledni ... A když (Bajnyš) spatřil ty dva turisty, toho pána, na němž metr kostkované látky mohl býti alespoň po šedesáti korunách, a tu pěknou macatou paničku, která, jak se Bajnyšovi zdálo, malounko pokulhávala, věděl ihned, že je k němu posílá milý Pán Bůh. Jako berana Abrahámovi. Aby byli obětováni místo jeho dětí. ... Úmysly Boží byly jasné. A jsou-li úmysly Boží jasné, je jasné vše.*“¹¹⁴ Sama představa obětování turistů přirovnaná k oběti Abraháma, který měl obětovat svého jediného syna Hospodinu (ale namísto něj mu Bůh v poslední chvíli seslal beránka), vyznívá směšně. V myšlení Žid sám sebe přesvědčuje o své pravdě – o pravdě boží. Humorné jsou jeho příběhy a naučná vysvětlení, která vypráví těm, od kterých chce půjčit peníze či získat jídlo pro rodinu. Často v sobě skrývají anekdotickou pointu. Následující ukázka je založená na slovní komice: „*'Ty, Srule, když jsi takový mudrc: víš, proč se gójové pozdravují ,Dobrý den!' a my ,Dobrý zítřek?' 'Ne.' 'Víš, ,Git morgn!', to není ,dobré jitro', protože morgn neznamena ráno, nýbrž zítřek. A gój je kuň. Ti myslí jen na dnešek, na teď, na hned. Ale my myslíme dále. Alespoň na zítřek.*“¹¹⁵ Vtip je založen na ideji, že myšlení Židů je lepší než myšlení nevěřících, gójů. Bajnyš to dokládá rádoby jazykovědně, avšak nejde o nic jiného než o slovní hříčku, protože slovo morgn znamená ráno i zítra. Vědomí nadřazenosti Židů nad ostatními je jedním ze základů komického myšlení i jednání postavy Bajnyše.

Lev Blatný je poplatný generačnímu požadavku všeobjímající lásky, který vyvažuje svým smyslem pro humor a ironii. Je pro něj podle Arneho Nováka příznačný groteskní škleb a ironizace citovosti.¹¹⁶ Grotesku a ironizaci přecházející až v úsměvnou satiru nalezneme v souboru povídek *Povídky v kostkách* (1925). Ironických a humorných je např. několik poznámek pod určitými příběhy s popisem a návodem, kterak s touto „kostkou“ (příběhem) naložit – „*Tuto kostku netřeba vařiti. Možno ji spolknout a zapít čerstvou vodou. Tlačí sice trochu v žaludku, ale jest opravdu výživná.*“¹¹⁷ nebo „*Balení cizokrajné (firma Jules Romains), nádivka tuzemská. Roztlučte a vařte s vtipnou kaší na filosofickém rendlíku.*“¹¹⁸ Jak je vidět z ukázek, komika těchto návodů je založená na přenesení významu kostky na krátký příběh, se kterým lze nakládat jako s receptem z kuchařky. Myšlenková komika je znatelná např. v ironické kritice pojetí morálky společnosti v povídce *Řezník, pijan, tulačka a ostatní*

¹¹⁴ OLBRAUGHT, Ivan. *Golet v údolí*, s. 23-24.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 16.

¹¹⁶ Srov. NOVÁK, Arne. *Dějiny českého písemnictví*, s. 278.

¹¹⁷ BLATNÝ, Lev. *Povídky v kostkách*, s. 17.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 76.

morálka: „Morálka nade vše; morálka nemůže strpět, aby byl někdo pijanem, nemaje teplé místo ve společnosti lidské nebo aby dcera byla tulačkou, nepřivinouc se dříve k legálnímu manželů.“¹¹⁹ Tato ironicky humorná myšlenka je zvýrazněna slovní komikou, která využívá expresivního zabarvení slova v kontrastu s nečekaným slovním obratem. Myšlenková komika Lva Blatného se velmi váže na slovní komiku.

Ladislav Klíma rád užívá stylistický prostředek kontrastu - paradoxně převrací hodnoty i pojmy („*Láska je měkká svině, nenávisť je všechno! Není hodno nenávisťi, jak řekl kterýsi proslulý pes, Já! jen vše, co není Já, vlastně, co blbým omylem nezdá se jím být!*“¹²⁰). Komika myšlenky je zde podtržena úvodní pejorativní metaforou a těžko pochopitelnou stavbou věty.

3.2.3 Humor slovní

Asi nejvýrazněji se slovní humor uplatnil v díle Vladislava Vančury. Josef V. Bečka prohlašuje, že Vančura je „*Mistrem v prolínání různých funkčních stylů a v jejich humorném disfunkčním užití.*“¹²¹ Vančura dal vzniku zvláštního typu básnické epiky, ve které hraje dominantní roli vypravěč, který oplývá množstvím výrazových prostředků vytvářejících humor (používá patos, parodii, satiru, grotesku, ironii, nadsázku, hravost, básnickou metaforu). Postavy a příběhy (fantazijní i blížíci se historické realitě) mají povahu tragickou, komickou, parodickou či vážnou apod. Ve dvacátých letech se Vančura ztotožnil s principem humoru, který deklaruje životní pohodu a moudrost. Dadaistickou komiku, slovní humor a poetismus nalezneme v úsměvné humoresce *Rozmarné léto* (1926). Vančura užívá mistrně jazyk, zvláště v jeho archaizující či přechodníkové podobě. Komicky také vyznívají pseudoodborné termíny a snahy o filozofování. Komiku pak tvoří kontrastem mezi pravým vzezřením postav a jejich obřadným vystupováním.¹²² Např. „*Moje žena, děl Antonín, je potrhlá a zlá baba. Nezbyvá mi nic, než abych vzal čepici a hůl a šel za ní. Obávám se, že nebude vyhnutí a že budu nucen, abych jí natloukl.*“¹²³ Hlavním zdrojem humoru je humor slovní, který nápadně zeslabuje význam budoucího činu – zbití. O činu přízemním se tak zde mluví zaobaleně, vznešeně. Humorně vyznívají i různé nadávky, které v sobě skrývají poetiku, odbornost i pejorativnost. „*Jděte mi k šípku se svým oslovstvím, děl abbé, ... vy*

---

¹¹⁹ BLATNÝ, Lev. *Povídky v kostkách*, s. 88.

¹²⁰ KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha*, s. 143.

¹²¹ BEČKA, Josef V. Komika a humor v jazyce II.

¹²² Srov. VRÁBLOVÁ, Zuzana. Poetika humoru v próze Vladislava Vančury [online], s. 38-41.

¹²³ VANČURA, Vladislav. *Rozmarné léto*, s. 69.

*entuziastický lékaři, jděte mi k šípku!*¹²⁴ Celkově směšně vyznívá nadávka, která je zasazena do odbornosti a vysokého stylu. Vykání při nadávání působí humorně. Jiným případem je další ukázka, kde kouzelník předvádí své vystoupení a plavčík Antonín to komentuje: *„Krátce z kouzelníka šel strach, a přece nepřestal! Naopak, vydávaje se ve veliké nebezpečí, dal se do kozelců a metal je k vidlici západní a odtud k vidlici východní. Teprve když znovu dospěl k svému žebříku, sestoupil a klopýtaje téměř bez důstojenství vlezl do vozu. 'Chci se vsaditi,' pravil Antonín, 'že tento člověk nás podvádí a že si poznamenal čarou šíповou rovinu, která probíhá podélnou osou tělesnou. Chci se vsaditi, že si takto usnadnil odhadování středu, a že se neřídí podle svého nosu, neboť tento úd je vždy poněkud uchýlen buď vpravo nebo opět vlevo.' 'Cítím živě,' děl major, 'že žvaníte, mistře, zdály se vám snad kozelce nedokonalými?'“¹²⁵ I zde je hlavním zdrojem humoru humor slovní, který využívá zvláštního způsobu vyjadřování (především v mluvě plavčíka Antonína, od kterého bychom takto odborné slova neočekávali, v kontrastu s mluvou majora). Tato ukázka je příkladem, že humor slovní se může uplatnit v delších promluvách a celcích jako samostatný typ humoru. Josef V. Bečka si u této ukázky všímá kombinací různých vrstev jazyka a stylů: *„Scéna na laně je líčena se zřejmými prvky jazyka odborného, plavčík tu hovoří vysokým stylem učeným a major mu odpovídá kombinací jazyka uhlazeného s jazykem expresivně lidovým.“¹²⁶ Potvrdila se nám tedy úvodní Bečkova myšlenka, že Vančura humorně používá funkční styly jazyka a jejich dysfunkčnosti. Nečekaný anekdotický zvrát (až ironický) má např. Antonínova chvála Aniny krásy *„Žil jsem dosti klidně, řekl Antonín, a nesnáším vzruchu. Cožpak není hezká? Chybí jí něco? Probůh, snad to není karcinom!“¹²⁷ Prolíná se zde funkční styl beletristický s odborným. Humorně vyznívá překvapivé zděšení nad tím, že by Anně mohl chybět v kráse karcinom. Onemocnění celkově, natož toto se za krásu nepovažuje. Proto Antonínovo zděšení vyznívá ironicky. V Rozmarném létě Vančura mj. někdy úsměvně, jindy s příchutí humorné ironie kritizuje zkostnatělost měšťanů, pomlouvačnost, faleš, omezenost či jiné lidské neduhy. Např. v další ukázce Vančura ironicky kritizuje lež. *„Vyskytovala se podivná a překvapující mínění, a jakkoliv měli všichni lež v ošklivosti (neboť to jim bylo vstřípeno ve školách a důstojnými bohoslovci), zdálo se, že někteří nemluví pravdu.“¹²⁸ Humorně vyznívá styl, jakým je řečena myšlenka o lži – zeslabujícím opisem. Pro Vladislava Vančuru je tedy hlavní těžiště humoru ve slovní komice, která využívá zvláště funkční styly a****

¹²⁴ VANČURA, Vladislav. *Rozmarné léto*, s. 50.

¹²⁵ Tamtéž, s. 47-48.

¹²⁶ BEČKA, Josef V. *Komika a humor v jazyce II.*

¹²⁷ VANČURA, Vladislav. *Rozmarné léto*, s. 50.

¹²⁸ Tamtéž, s. 103.

jejich dysfunkčnost. Kombinace archaizujícího jazyka s jazykem lidovým či odborným v poeticky nadnesené mluvě vyznívá humorně. U Vančury se prolíná monumentalita stylu s „gargantuovským smíchem a kousavou ironií“¹²⁹. Přihlédneme-li k Vančurovu dalšímu dílu, stojí za zmínku např. *Hrdelní pře anebo Přísloví* (1930), jehož detektivní příběh je obohacen ironickým humorem. Zvláštností textu je jazykový experiment založený na užívání přísloví.

I pro satiru Jiřího Hausmanna je příznačné používání různých stylistických vrstev, měl také vytríbený smysl pro kalambúr. *Divoké povídky* (1922) obsahují satirické fejetony¹³⁰, nalezneme zde humor i satiru – zvláště na kapitalistickou společnost. Celkově ve svém díle Hausmann využívá různé stylistické vrstvy z okraje literatury (často v parodickém smyslu).

Slovní komika Karla Poláčka je založená na jiných principech než ta Vančurova. Poláček se zaměřil především na slovní komiku charakterizační, komiku živností a slovní parodický humor. Poláček velmi čerpá inspiraci ze života kolem sebe i ze svého zaměstnání, které mu umožnilo důvěrně poznat různé typy lidí a jejich vyjadřování. „...*Poláčkův typický prostředek - jazyková charakteristika postav, jejímž prostřednictvím odkrývá zvláštnosti židovské mentality i způsobu života* (ale i myšlení a konání dětí či různých typů lidí, nejen Židů - pozn. autora) *a jež je hlavním zdrojem komiky. Jazyková komika a parodie se stává základním prostředkem Poláčkova humoru a satiry, jež si postupně vymezují svůj výsek skutečnosti, totiž svět malých zájmů, životní banality, myšlenkového a vyjadřovacího stereotypu.*“¹³¹ Jeho povídky jsou determinovány novinářskou praxí, fejetony, soudničkami, příběhy jsou často anekdotické. Ve slovní parodii Poláček využívá „*různých stylistických vrstev, především novinářské fráze „vlasteneckého“ tisku, bombastické politické rétoriky, konvenčního stylu sentimentální „ženské“ literatury i „koženkového“ realismu.*“¹³² Slovní komika je u Poláčka založená na zesměšnění „zaběhlých“ frází, čímž demonstruje nízké myšlení svých lidiček. Psal především parodie a karikatury kritizující a zesměšňující maloměšťáctví. Díky parodii mohl Poláček poukázat na rozpor mezi realitou a jejím označením, na neadekvátnost frází, na deformaci myšlení a životního stylu. Kupříkladu *Život ve filmu* (1927) je parodickou analýzou klišé filmového kýče. Uvolněný Poláčkův humor začal mít postupně vážnější tragikomickou podobu, jazyková rovina v sobě soustředila odpor k nehybnosti a formalizaci životních projevů. Tento posun od zábavného humoru k ironické

---

¹²⁹ VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*, s. 457.

¹³⁰ Srov. Tamtéž, s. 420.

¹³¹ Srov. STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 225.

¹³² Srov. Tamtéž, s. 226.

tragikomičnosti lze vidět např. v cyklu románů z prostředí českého maloměsta *Okresní město* (1936), *Hrdinové táhnou do boje* (1936) a další. Laskavý humor se zde mění v satiru.¹³³

Pro tvorbu Eduarda Basse (vl. jm. Eduard Schmidt) jsou charakteristické humoristické prózy, kabarety, žurnalistický a sportovní slovník.¹³⁴ Spolupracoval s humoristickými časopisy, v nichž uveřejňoval své satiry, kuplety a parodie. Měl vytříbený smysl pro humor satiry a parodie (*Letohrádek Jeho Milosti a 20 jiných povídek z vojny vojenské i občanské*; 1921). Vytvořil podobu humorné moderní pohádky s prvky dobrodružné literatury¹³⁵ - *Klabzubova jedenáctka* (1922). Jedná se o parodii na poválečné okouzlení z fotbalu. Jeho humor je srdečný a přirozený, nenásilný. V pohádce Bass humorně líčí osudy chalupníka Klabzuby a jeho jedenácti synů, kteří vytvořili fotbalový tým a celosvětově se proslavili (vyhráli nad Spartou, Slávií, Španělskem, Anglií, Austrálií i nad lidožrouty). V pohádce je výrazný situační humor i slovní komika – např. „*Klabzubova jedenáctka jela do Prahy ... Nikdo ji neznal, lidé se chechtali jejímu jménu a ještě více, když spatřili těch vyjevených jedenáct venkovských kluků s beranicemi, kteří nikdy nebyli ve městě a které přivedl starý strejda s fajfkou v hubě.*“¹³⁶ Situace příjezdu venkovanů do města je humorně podtržena expresivními a hovorovými výrazy. Slovní humor zastávají i nařikání: „*Ty má lebedo připálená, ty můj rozumě přiškvařený, tys to provedl, tys tomu dal! Já hlupák, já troup, já mezek, já bloud! Kam jsem dal fištron, že jsem na tohle nepomyslil! Matičko jediná, skákavá a driblující, to jsem si zavařil!*“¹³⁷ Nařikání a nadávání chalupníka Klabzuby humorně využívá opakování a přirovnání s využitím hovorového jazyka. Využívá také melodičnosti (hlupák-mezek, troup-bloud). Přenesení významu slova matka na míč vyznívá směšně, současně však vyjadřuje, jak moc je pro Klabzubu míč cenný. Humorné je např. lidožroutské pojetí kopané, při níž budou muset Klabzubovi přehodnotit svoje postoje i taktiku. Náčelníkovo vysvětlení principu lidožroutské kopané je značně humorné slovem: „*Dělat kopat nohy, dělat kopat ruce, dělat kopat břicho, dělat kopat nos, dělat kopat všecko. Ale ne dělat chytat, ne dělat držet, ne dělat škrtit, ne dělat rukama. To být surovost. A kdo dělat utíkat, ten dělat prohrát. Birimarataoa být veliký.*“¹³⁸ Těžiště tohoto slovního humoru je v napodobení neobratné mluvy, kterou hovoří lidožroutský náčelník. Ten se snaží mluvit v řeči, kterou hovoří i

---

¹³³ Srov. HRABÁK, Josef, Dušan JERÁBEK a Zdeňka TICHÁ. *Průvodce po dějinách české literatury*, s. 482-483.

¹³⁴ Srov. NOVÁK, Arne. *Dějiny českého písemnictví*, s. 281.

¹³⁵ Srov. BAJGAROVÁ, Kristýna. České meziválečné humoristické prózy s fotbalovou tematikou, s. 34.

¹³⁶ BASS, Eduard. *Klabzubova jedenáctka*, s. 9.

¹³⁷ Tamtéž, s. 136.

¹³⁸ Tamtéž, s. 136.

Klabzubové. Nadbytečné opakování slov vyznívá směšně. Podobně je na tom slovní humor, který pracuje s foneticky zapsanými anglickými slovy, jejich napodobením a významovým nepochopením. „*Veličenstvo se totiž zeptalo Klapzuby 'Haudu judu?', což znamená 'Jak se vám vede?' A starý Klapzuba, který z bezděčné úcty králi onikal, nečekal na pana Macešku a odpověděl: 'I jó, jejich englický veličenstvo, pane král, mám Juru, Jirku, totiž Žoržíka, jako jsou voni.'*“¹³⁹ Řeč Klabzuby je lidová, hovorová, používá onikání. Jazyková komika je v tomto díle tvořena zvláště postavami a jejich dialogy či monology. Objevuje se zde nářečí, fotbalový slang, spisovná uhlazená mluva apod. (mluva náčelníka lidožroutů či angličtina zapsaná podle výslovnosti je také bohatým zdrojem humoru, jak jsme viděli výše v ukázkách). Pohádka má také výchovné poslání (hraní fair play, neubližovat, bratrství, pokora aj.), které je předloženo nenásilně.

Pohádkově laděný humor vtiskl Rudolf Těsnohlídek do vtipné zvířecí povídky *Liška Bystrouška* (1920). Kříží se zde lyrismus s životní banalitou, přírodní partie společně s běžnou mysliveckou humoreskou. Slovní humor je u Těsnohlídka zvláště patrný v nářečí, kterým mluví lidé i zvířata. Komická jsou taktéž různá přirovnání. Zvláště humorně působí antropomorfizace zvířat a jejich mluva i chování, které nepostrádá vtip - „*Lapák opravdu nebyl silák, ale zato se uměl lichotivě dotírat. Sevřel ji v náruči a slastně pištěl, když ho zalechtala čumáčkem pod krkem, dal se dokonce povalit a chňapal jí po oháňce a zahrnul ji sty vroucích sladkých kousanců. Bylo patrné, že je celkem nezkažené štěně jak venkovský gymnazista.*“¹⁴⁰ Antropomorfizace zvířat je v knize celkově vystavena situační i slovní komice. Přirovnáním přihlouplého psa Lapáka ke gymnazistovi má značný humorný účinek. Stejně jako záměna polibků za kousance. Komicky působí nadhled a hodnocení situace či stavu – v kurníku: „*Bylo tam dusno a nepříjemně jak v leckterém obecním hostinci. Div si neodplivla, když šlápla do vysoké vrstvy slepičího neřádu. Slípky seděly pěkně pravidelně na hradě. Jak v parlamentě to zde vyhlíželo. Každá hlavu pod křídlem ... a kohout ke všemu zobák dokořán. I ve spaní měl hloupě zamilovanou tvář, jako by láska byla jediným jeho životním posláním.*“¹⁴¹ V této ukázce jde vidět, jak se prolíná slovní komika s myšlenkovou. Slovní komika je opět založená na přirovnání a zeslabení výrazu opisem (*slepičího neřádu*). Myšlenka lásky, která je kohoutovým životním posláním, je zde humorně ironizována úvahami lišky. Nejcharakterističtější rysem této povídky je však užití nářečí jak v mluvě lidí, tak i zvířat. „*Hdopak to tu vřeská?*“ řekl jezevec a převalil se na druhý bok. *'Já,*

¹³⁹ BASS, Eduard. *Klabzubova jedenáctka*, s. 37.

¹⁴⁰ TĚSNOHLÍDEK, Rudolf. *Liška Bystrouška*, s. 34-35.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 99.

*milostpane,' pravila způsobně liška. 'Ty sloto žebrácká, blechatá! Já ti povím. Přestaneš čučet!' rozkřikl se dohněván a zapomínaje vlastní důstojnosti. 'He he,' zasmála se liška, 'povidé si. Beztak máš jazyk líné. Řečó se potíš. Divéte se, válí se tu, milostpán, dům má, že by se tam tři vešli, a chudákovi vynadá za to, že se na ně sce jen podívat. He he, leží jak kráva v lóce, a mě by chcél prohnat.'*¹⁴² Jazyk nářečí v kombinaci s vypravěčovými vstupy (*pravila způsobně; zapomínaje vlastní důstojnosti*) vyznívá humorně. Opět je zde použito komické přirovnání (ležícího jezevce ke krávě), směšně však fungují i nadávky a rozkaz (*přestaneš čučet*), které jsou expresivně zabarvené. Jazyk (nářečí) směřuje jak k lyrismu, tak k humoristickému vyznění. I v jiných prózách užívá Rudolf Těsnohlídek nářeční jazyk, což umocňuje autenticitu díla a současně humorné ladění (občas stoupající až ke grotesce).

Slovní komiky Jaromíra Johna ve *Večerech na slavníku* si všimá i Lubomír Machala a kolektiv - „*Humor a jemná ironie pohledu na válečné dny jsou zvýrazněny jazykovými prostředky (střídání hovorového jazyka s dialektem, respektive slangem, cizojazyčné výrazy)*“.¹⁴³ V neposlední řadě také vytvářením nových slov – například jméno paní Kinderessen vzniklo sloučením dvou slov, která vojákům často opakovala („*Kinder - - esen, esen!*“¹⁴⁴). Tato přezdívka charakterizovala tuto postavu, která velmi vojákům podstrojovala a vyvařovala, až z toho ztloustli a nebyli schopní boje. Komicky působí v této povídce také vypravěčova zvolání Krupica pendrek!, I krupica! Krupica! („*Krupica pendrek! Hoši! To byl špitál!*“¹⁴⁵).

Začátky Karla Konráda spadají do dadaismu a poetismu (*Robinsonáda*, 1926; *Rinaldino*, 1927). Odtud nejspíše pramení jeho obliba hříčky, vtipu a slovní eskamotáže. Konrádovu šíravou satiru sociální i politickou nalezneme např. v románu *Dinah* (1928).¹⁴⁶ Slovní humor se často prolíná s humorem myšlenkovým. „*Zrcadlo malého města. Šedivé a zkreslující. Díváš se do něho a vidíš své tetinky s límcem jako Marie Stuartovna. Drží lorňony u zelenavých očí, jež neříkají nic mimo pomluvy. Jsou jako správcové, advokáti, poštmistři, jako jejich obydlí, nevkusná a málo větraná...*“¹⁴⁷ Kritika zatuchlosti lidí malého města a pomlouvačnosti je zvýrazněna přirovnáním a ironicky zdrobněným označením. Komicky satirická je lenost úředníka Ludvíka, který si na lenosti značně zakládal „*Trpěl, neboť cítil, že*

---

¹⁴² TĚSNOHLÍDEK, Rudolf. *Liška Bystrouška*, s. 59.

¹⁴³ MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*, s. 255.

¹⁴⁴ JOHN, Jaromír. *Večery na slavníku*, s. 113.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 113.

¹⁴⁶ Srov. NOVÁK, Arne. *Dějiny českého písemnictví*, s. 282.

¹⁴⁷ KONRÁD, Karel. *Dinah*, s. 61.

*její dokonalosti nebude nikdy dosaženo. ... Ludvíkova lenost byla chladnokrevná.*¹⁴⁸ Označení lenosti za chladnokrevnou působí humorně, stejně jako touha dosáhnout dokonalosti v lenosti. Ludvík si vedl i deník, ve kterém si přesně poznamenával, kolik má spát a jak dlouho doopravdy spal – tudíž si mohl vypočíst, kolik hodin spánku zameškal. Velmi se také zajímal o ženy. Humorně vyznívá přeformulovaný verš z Nového zákona: „*Prosím, pozdravujte co nejsrdečněji vaše rty, oči a řadra (jsou teplá jako vlaštovky), cožkoliv by kdo učinil jednomu z těchto maličkých, jako by mně učinil*“¹⁴⁹ Konrád zde parodoval větu Ježíše - krále, kterou řekl svým učedníkům v podkapitole O posledním soudu – mluvil o tom, že cokoliv by kdo udělal pro své bratry/maličky, udělá to současně pro Ježíše a dostane se mu za to spravedlivé odměny v nebi.¹⁵⁰ Konrád zde však tento verš zasadil do erotického rámce, čímž původní větu parodicky zesměšnil. Humorně působí také přirovnání slova teplý k vlaštovce, což není obvyklé. Ironicky a satiricky působí článek Ludvíka otištěný v novinách s názvem „Antikarneval“, kde humorně zkritizoval hon měšťanů za maskami a karnevalem, který se měl uskutečnit v červnu. „*Co říci slečně, která šlape tanečnickům příliš na nohy v masce výtečné baletky. A co říci dámě, jež majíc kostým nevinného andílka, jest již vdána šestnáctero let.*“¹⁵¹ Situační komika ve spojení s komikou slovní využívá opaku k zesměšnění – neohrabaná dívka nemůže být tanečnicí a šestnáct let vdaná žena, která nejspíše svého manžela týrá, nemůže být nevinným andílkem. Ludvík pak v článku navrhl, aby se uspořádal Antikarneval, na který by přišli jen ti, kteří mají „*vlastní jména, opravňující je k přestrojení ... Strnad, Netopýr, ... rada Biskup, komisař Brouk, ... Wassermann, ...*“¹⁵². Konrád zde použil homonymitu slov pro slovní humor. Tento článek měl odezvu zápornou (u pyšných snobů) i kladnou (u přítelkyň Ludvíka, které na ten popud shromáždily všechna takováto jména města).

Satirik a bohémský mystifikátor T. R. Field (vl. jm. Theodor Adalbert Rosenfeld) hlásal nové pojetí náboženství - „*úsměvné pohody, zdravého humoru, nebolestného smíchu, plesné jasady a tělesného i duševního zdraví*“, které nazval *Prakršno a doprovodil mystifikační 'krhútskou mytologii'*¹⁵³. V jeho díle nalezneme veršované (často až nonsensové) hříčky – např. *Kruhy pod očima* (1933) či *Lomikel na dlástech* (1937).

¹⁴⁸ KONRÁD, Karel. *Dinah*, s. 15.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 20-21.

¹⁵⁰ Mt 25, 31-40. „*Amen, pravím vám, cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili.*“ STAMPS, Donald C. a J. Wesley ADAMS (eds.). *Studijní bible s výkladovými poznámkami*, s. 1565.

¹⁵¹ KONRÁD, Karel. *Dinah*, s. 68.

¹⁵² Tamtéž, s. 69.

¹⁵³ MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*, s. 295.

Podle Lubomíra Machaly a kol. je nyní nově vyzdvižena slovní stránka humoru a satiry Haškova Švejka – lze ji pojímat jako hospodské „pábení“, které zlehčuje hrůzy války a života v těsné blízkosti smrti.¹⁵⁴ Arne Novák si všímá právě vztahu bezkompozičnosti tohoto díla s jazykovými prostředky: „*Nejčasovější snahy rozkladné byly tu zastaralými prostředky slovesnými a v libovolné improvizaci vyjádřeny s jakýmsi záblesky geniality, která mění karikaturu v groteskní vizi, kde chcecht satirikův přechází v živelný řev, ...straníci Sanchům Panzům, zradivším a opustivším idealistické Dony Quijoty.*“¹⁵⁵ Pro své groteskní nadsázky používá Jaroslav Hašek velké množství faktických údajů (čerpal ze slovníků, populárně vědeckých příruček, odborné literatury, zábavných rubrik, inzerátů apod.) – kritikou byl proto častován „*prvním vědeckým humoristou*“.¹⁵⁶

---

¹⁵⁴ Srov. MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*, s. 257.

¹⁵⁵ NOVÁK, Arne. *Dějiny českého písemnictví*, s. 264.

¹⁵⁶ STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4*, s. 280.

4 TVŮRČÍ TYP JAROSLAVA ŽÁKA

Asi v devíti letech začal Žák psát pro svého mladšího bratra¹⁵⁷ romány, cestopisy a detektivky.¹⁵⁸ Tyto příběhy jsou většinou inspirovány tematicky i jazykově Žákovou dětskou četbou (bez zajímavosti není, že si Žák vedl o své četbě záznamy; proto dnes víme, že přečetl na sto padesát jedna knih jak vyloženě dětských, tak i díla českých klasiků národního obrození, ba i dobrodružné knihy, cestopisy, jazykové příručky, slovníky, Humoristické listy).¹⁵⁹ Již zde se začal projevovat jeho smysl pro parodii, recesi a jazykovou i situační komiku.¹⁶⁰ „*Jako pomůcky k lexikálnímu vyšperkování svých příběhů používal souboru zvláštních poznámek. Pořizoval si z nejrozmanitějších příruček jakési výtahy: zeměpisné přehledy, výběr pojmenování a charakteristik zvířeny (zejména bizarní) z určitých oblastí, výběr slov, obecných i velmi zvláštních, z různých, zejména exotických jazyků apod.*“¹⁶¹ Vedle parodií na literaturu se Žák zaměřil na tematiku školní – konkrétně střední školy, ponejvíce gymnázia. Často však byla tato tvorba srozumitelná jen zasvěceným, studentům. V básních vzpomínal Žák na památné výroky profesorů i studentů. Příkladem je sbírka *Carmina juvenalia* (1922) či zlomek eposu *Boudias* (analogie k Ilias; bouda=škola), nebo série čtyřverší, ve kterých Žák strašlivě trestá všechny své profesory, kteří jej učili v kvintě.¹⁶² Pro Žáka platí jeho vlastní definice dvojího studentského humoru: „*Ten první, to je humor „jen tak,“ z přebytku energie, a druhý – satira a parodie, a zejména parodie na to, co se předkládá studentům jako posvátné. Je obranou proti přílišné důstojnosti a posměškem namířeným proti textům leckdy nezáživným a vnucovaným nevhodným způsobem.*“¹⁶³ Student Žák se zvláště zaměřil na parodování antických literatur – zesměšňoval hrdiny, hrdinské činy a situace, slavné historické události i literární témata, parodie se „*hemží jazykovými archaismy, ukázkami studentského slangu, historickými anachronismy i šťavnatými vulgarismy. ... psaní parodií na básníky starověké i moderní bylo nejlepší cestou k tomu, jak zvládnout různá úskalí poetiky, jak porozumět stylu jednotlivých autorů i celých literárních škol. ... Zvládal*

¹⁵⁷ Jaroslava i jeho mladšího bratra Josefa vychovávali prarodiče, nejdříve kvůli vojenské službě otce, poté kvůli dlouhodobému onemocnění rodičů. Dětství prožil v Praze na Žižkově v Husinecké ulici, kde bydlel i s bratrem u prarodičů.

¹⁵⁸ Tyto literární začátky Žák později zachytil v rukopise „O prapůvodu trampsko-študácko-recesivní literatury“, viz ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Cesta do hlubin študákovy a kantorovy duše*, s. 4.

¹⁵⁹ Viz ŽÁK, Jaroslav a Marie KRULICHOVÁ. *Žákovská knížka žáka Jaroslava*, s. 215.

¹⁶⁰ Srov. MERHAUT, Luboš (eds.). *Lexikon české literatury*, s. 1805.

¹⁶¹ ŽÁK, Jaroslav a Marie KRULICHOVÁ. *Žákovská knížka žáka Jaroslava*, s. 216.

¹⁶² Tyto příhody a literární pokusy Žák později využil ve své spisovatelské činnosti, např. ve Študácích a kantorech či v pásmu Škola základ života.

¹⁶³ Tamtéž, s. 217.

běžně časoměrná disticha, měl v oblibě alexandriny, uměl psát à la Neruda i jako typický lumírovec.“¹⁶⁴ Při studiích se Žákův smysl pro parodii a komiku více třibil a prohluboval. Žák vydával studentský recesní časopis *Spěme!* (později nazvaný *Záře nad pohanstvem*), ve kterém nechyběla kritizující nadsázka a studentský slang i humor. Od roku 1922 publikoval (nejvíce v Humoristických listech) své anekdoty, básně a povídky. Měl tyto pseudonymy: Jerry Jack, Jerry, nejčastěji však jen Jack; v Lidových novinách pseudonym Discipulus; po roce 1948 Václav Wasserman. Zabýval se jak studentskou tematikou, tak i veřejnými poměry (např. politika, maloměstské problémy a povahy, sport a fanoušci, zbrojení, terorismus).¹⁶⁵

Na vysoké škole¹⁶⁶ se Jaroslav Žák seznámil s malířem Vlastimilem Radou¹⁶⁷. Spojovala je SK Slávie a humor - brzy spolu bavili celou klubovnu pořady, které anticipovaly revuí Voskovce a Wericha. Odtud počíná spolupráce Žáka s V. Radou.¹⁶⁸ „*Osvojené stylové prostředky, dále obohacované o perziflující humor a slang sportovního či trampského prostředí nebo doplňované o další jazykové i věcné kuriozity z pražské periferie, se staly nosnými komponentami knížek psaných zprvu společně s V. Radou.*“¹⁶⁹ V roce 1930 napsali humorné povídaní o Budulínkovi – *Budulínek a Matlafousek aneb Vzpoura na parníku Primátor Dittrich* (Žák pod pseudonymem Jerry Jack). Jedná se o parodii na dobrodružnou a brakovou literaturu v té době velmi oblíbenou (např. kovbojky, ale i verneovky). Podobná tematika (akorát zde bojují trampové s měšťany) se objevuje i v jejich další próze *Dobrodružství šesti trampů aneb Nové pověsti české* (podtitul *Epopej z válek trampsko-paďourských*; 1933).¹⁷⁰ Zde také narážejí na společenské i politické dění od dob starší české literatury až po současnost. Parodií detektivek a gangsterek je opět jejich společná práce - *Z tajností žižkovského podsvětí* (1933). Osnovou příběhu je obrácená prohibice (zákaz

---

¹⁶⁴ ŽÁK, Jaroslav a Marie KRULICHOVÁ. Žákovská knížka žáka Jaroslava, s. 217.

¹⁶⁵ Srov. Tamtéž, s. 217-218.

¹⁶⁶ Po gymnazijních studiích studoval (1925-1929) na filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze latinu a francouzštinu (učili jej mj. František Groh, Václav Tille, F. X. Šalda, Otakar Jiráni). Navštěvoval také praktický kurz italské jazyky a přednášky z praktické filozofie (profesor J. B. Kozák) a z dějin pedagogiky a organizace školství (profesor Otakar Kádner). Srov. MERHAUT, Luboš (eds.). *Lexikon české literatury*, s. 1804.

¹⁶⁷ Od roku 1922 byl Žák členem atletického odboru SK Slávie (byl mistrem starších dorostenců v běhu na 400 a 800 m; závodil ve štafetovém běhu – v roce 1929 vytvořil společně s dalšími třemi spoluhráči československý rekord na 4x440 yardů). Zde se seznámil s malířem Vlastimilem Radou, se kterým zpočátku literárně spolupracoval.

¹⁶⁸ Srov. ŽÁK, Jaroslav a Marie KRULICHOVÁ. Žákovská knížka žáka Jaroslava, s. 218-219.

¹⁶⁹ MERHAUT, Luboš (eds.). *Lexikon české literatury*, s. 1805.

¹⁷⁰ V roce 1969 vznikl šestidílný seriál *Dobrodružství šesti trampů* podle knih *Budulínek a Matlafousek* a *Dobrodružství šesti trampů*.

nealkoholických nápojů). Některé obrazy knihy mají své předobrazy v Žákově studentské i dětské tvorbě.¹⁷¹

Následně se žák inspiroval školstvím 20. a 30. let, které velmi dobře znal coby student i učitel¹⁷². V roce 1936 uveřejňoval v nedělní příloze časopisu České slovo a v Lidových novinách mnoho humorných postřehů a příběhů ze studentského prostředí. Tyto články se staly základem k Žákově nejúspěšnější knize, která čítá přes 20 vydání a byla přeložena i do cizích jazyků: *Študáci a kantoři* (1937, časopisecky v příloze Českého slova v roce 1936). Jedná se o groteskní „přírodopis člověka školního“, v němž Žák humorně kritizoval a karikoval tehdejší studenty a profesory a jejich vzájemné „boje“. Študáci a kantoři v sobě obsahují kratší úvahy na jedno téma, což se v Žákově próze vyskytlo poprvé, ale ne naposledy – tento styl se Žákovy natolik zalíbil, že jej později používal dá se říci výhradně.¹⁷³ Vítězslav Kocourek se v doslovu k této knize z roku 1968 opírá o úryvek z časopisu České slovo, hodnotí Žákův humor a uvádí i Žákovu inspiraci humoru u jiných autorů: „*dílku autorovu třeba přiznati i dnes určitou svěžest. Lze shledati, že autorův styl si podržuje nehledaný vtip, že i jeho smysl pro nepřipadnost slova i situace zhotovuje na nejlepších místech ono čtenářům tak libé komično ... a že se zakládá na pravdě někdejší autorovo doznání v ten smysl, že se dal odkojiti Haškem, Twainem, Averčenkem, Chestertonem, Klapkou Jeromem, Nerudou... Trnem, Voskovcem a Werichem...*“¹⁷⁴ Žákův humor je založený na slovní komice, často archaizující, a odborně suchém, referujícím humoru, např.: „*ŠTUDÁCI se vyskytují v menších smečkách po třiceti až šedesáti jedincích. Takovýto studentský kolektiv zove se 'klasa' neboli 'kláda'. Jako celek bývá kantory nazýván 'miláčkové, synkové, banda mizerná, skotáci, darebáci, ... chytráci, hlupáci, zabedněnci, ignoranti, ... holoubci...*“¹⁷⁵ nebo „*Nastanou-li při zkoušení takzvané dělostřelecké manévry čili masakr, kdy rozlícený kantor pálí jednu kouli za druhou, možno se zachránit různým způsobem. Žák, který má přijít na řadu a 'je čistej jak slovo boží' neboli dutej čili má 'bilej tejden', vyrazí náhle ze třídy, drže si před ústy šátek. 'Prosím, ona se mu spustila krev,' hlásí zkormouceně soused.*“¹⁷⁶ Žák zde uvádí množství slov a výrazů, které humorně označuje jako odbornou terminologii. Zdrojem humoru i ironie je

---

¹⁷¹ Později tyto tři tituly souborně vydány roku 1959 pod názvem Bohatýrská trilogie. (srov. ŽÁK, Jaroslav a Marie KRULICHOVÁ. *Žákovská knížka žáka Jaroslava*, s. 219-220.)

¹⁷² Mezi lety 1930 až 1946 vykonával učitelské povolání na gymnáziích v Praze, ve Dvoře Králové, ve slovenském Liptovském Mikuláši, nakonec deset let působil v Jaroměři. Žák se snažil vyvarovat se chyb profesorů, které ve svých knihách pranýřoval.

¹⁷³ Srov. ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Cesta do hlubin studákovy a kantorovy duše*, s. 11.

¹⁷⁴ KOCOUREK, Vítězslav: doslov, in ŽÁK, Jaroslav. *Študáci a kantoři*, s. 97.

¹⁷⁵ ŽÁK, Jaroslav a Vlastimil RADA. *Študáci a kantoři, Z tajností žižkovského podsvětí*, s. 9.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 19.

tedy jak názvosloví, názvy kapitol¹⁷⁷ a jiná označení¹⁷⁸, tak i různé postřehy a příběhy ze života študáků a kantorů¹⁷⁹, ukázky jejich přeřknutí¹⁸⁰, poznámky¹⁸¹ apod. Vycházel jak ze své zkušenosti studenta a učitele, tak i z příběhů a příhod jeho okolí. Vítězslav Kocourek nabádá, že „*jest radno čísti text především jako veselé vyprávění, jakožto pokus a materializaci onoho již zmíněného komična ... text nám sdostatek ukazuje k jistým ne snad věčným, ale stálým zdrojům školního humoru, jenž ve všech dobách a ve všech směrech rád zesměšňuje poučky podané s nadměrnou vážností a tupým dogmatismem, jenž zásadně a vždy depatetizuje a depiedestalizuje ... Tohoť je schopen právě humor a smích, a to zejména mladý, vytrysklý z nezatiženého pohledu na lidi, události i instituce.*“¹⁸² Ve své podstatě Žák humornou formou zkritizoval meziválečné školství.

Ve spolupráci s Vlastimilem Radou vyšla pohádkově laděná próza *Příběhy děda posledy* (1937, přeprac. *Pan posleda, přítel študáků* v roce 1939). Zde Žák humorně zesměšnil a zkritizoval konzervatismus prvorepublikového školství a nabídl pohled do svých představ, jak by se mohlo školství reformovat. Na přání E. F. Buriana přepracoval Žák pro divadlo D38 Študáky a kantory v komediální pásmo *Škola základ života* (podtitul *Hra ze života študáků a kantorů o 22 obrazech*, knižně 1937), které opět kritizovalo meziválečné školství a v němž soupeřili studenti s profesory a naopak. V srpnu 1937 měla hra premiéru – úspěšně zahájila sezonu D38. Po sté repríze Žák práci přepracoval s přihlédnutím k připomínkám kritiky. Hra se brzy hrála v Plzni, Ostravě, Jaroměři a i v Brně (kde pro velký úspěch měli středoškolští studenti cenzurou zakázaný přístup na představení). Díky velkému ohlasu na hru uspořádal Žák humoristické přednáškové turné.¹⁸³ s názvem *Študáci na jevišti, v literatuře a ve skutečnosti* (zavítal mj. do Brna, Pardubic, Hradce Králové). I zde se projevil Žákův specifický humor (zvláště recesivní), za nějž byl však obviněn Ústředním spolkem

---

¹⁷⁷ Např. kapitola 5 – O výchově gentlemanů, jakož i o duši moderního děcka a o reformě střední školy. Viz Tamtéž, s. 80.

¹⁷⁸ Např. rozdělení študáků na různé typy a živly: kanadčan, repetenti, šprtáci, datlové, špiclové a žalobníci, primusové, světáci, básníci, okultisté, donšajni ... Srov. Tamtéž, s. 9-14. Za pozornost taktéž stojí přezdívky, které přiřkli studenti učitelům – viz tamtéž, s. 24-25.

¹⁷⁹ Např. humorný rozbor básně, při kterém studenti nepochopili smysl básně a říkají nesmysly (srov. ŽÁK, Jaroslav a Vlastimil RADA. *Študáci a kantorů, Z tajností žižkovského podsvětí*, s. 53-54.

¹⁸⁰ „*Jan Lucemburský, když slyšel, že je někde válka, tak tam šel a vypíchl si oko.*’ *Myron stvořil sochu diskobola pět minut před vrhnutím.*’ *’Chci se státí zvěrolékařem. Odmalička jsem byl vychováván mezi dobyt看em.*’ ... *’Krvežíznivec Dionýsos seděl na trůně oděn v nach a zlatoháv a stvůry mu pochlebovaly.*“ Tamtéž, s. 61.

¹⁸¹ „*Volánek při mé hodině vytrhuje mluvením a polohlasně šumí, doufaje, že zmizí v množství.*’ ... *’Juraj Benko bol skrytý za pecou, a keď som vstúpila do triedy, vyskočil odtiaľ’, majúc na hlavě akýsi zbojnický klobúčik, takže som sa musela zasmiat’, čím vážnosť hodiny veľmi utrpěla.*“ Tamtéž, s. 65-66.

¹⁸² KOCOUREK, Vítězslav: doslov, in ŽÁK, Jaroslav. *Študáci a kantorů*, s. 98-99.

¹⁸³ Viz ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Cesta do hlubin študákovy a kantorovy duše*, s. 11-12.

československých profesorů za snižování důstojnosti učitelského stavu. Žák se však nenechal zastrašit a psal humoristicky o školské tematice dál.

V roce 1938 napsal Žák prózu *Cesta do hlubin studákovy duše*¹⁸⁴, jejíž název je narážkou na knihu L. F. Céline *Cesta do hlubin noci*. Podobně jak u Študáků a kantorů, i zde se snaží Žák postihnout studentský život, humor i jazyk.¹⁸⁵ Nyní je však již více determinován profesorským povoláním, což se odráží i v díle. Součástí Cesty je i humorný ceník pokut za nedodržování pořádku ve třídě během přestávek, který vyvěsili kvintáni jaroměřského gymnázia ve třídě – Žák zachoval autorská práva a vyplatil jim honorář odpovídající rozsahu jejich příspěvku. Humornou kritiku mentality měšťáků a dobovou zálibu ve filmech nalezneme v románu *Hvězdy nad Roupkovem* (1941, s Fr. Soukupem¹⁸⁶).

V období války a i po ní vydal Žák „několik knih causerii a fejetonů na obecná i nadčasová témata, jejichž texty či tituly mohl soudobý čtenář chápat jako povzbuzující jinotaj a symbol.“¹⁸⁷ Jsou to tyto tituly: *Vydržte až do finiš!* (1939, 1946, sport), *Oheň* (1943, člověk v zajetí vášni), *Bavíme se ušlechtilé*, *Z palce* (1945, 1946, kultura zábavy), *Kámen mudrců* (1946, hodnoty vzdělání), *Mezi nebem a zemí* (1946, metafyzické problémy, definice humoru a smíchu; název odvozen z části Hamletovy věty a věty přednosta stanice Kostomlat – z Haškova Švejka - „*Je moc věcí mezi nebem a zemí, kterým nerozumíme.*“¹⁸⁸). Pro tehdejší čtenáře znamenaly Žákovy knihy únik z drsné válečné reality.

Po válce napsal Žák prózy, ve kterých kritizuje českou povahu - její záporné stránky, které se projevovaly od 30. let až do období po válce. Nejvíce mu vadila bezcharakternost a podlézavost. Jedná se o satirickou hru *Čistka* (podtitul: *Komorní truchlohra s veselým koncem*; 1947; premiéra v Divadle satiry v Praze v březnu 1947)¹⁸⁹ a parodický román *Ve stínu Kaktusu* (podtitul: *Tropická romance o vítězství hmoty nad duchem*; 1990; děj umístil do

---

¹⁸⁴ Žák podle této prózy napsal i scénář ke stejnojmennému filmu.

¹⁸⁵ Součástí knihy je i ukázka ze Slovníku jazyka studáckého; humorná jsou jak hesla, tak i originální výklad. Srov. ŽÁK, Jaroslav a Marie KRULICHOVÁ. Žákovská knížka žáka Jaroslava, s. 225.

¹⁸⁶ S Františkem Soukupem a svou manželkou Jarmilou společně natočili amatérskou filmovou grotesku *Zločin plukovníka Burtona* (1941/1942), která parodovala detektivky. Vzpomínkou na toto natáčení je povídka *Rejdy pana prokuristy* v knize *Z palce*. Tento film pouštěl i některým svým studentům ve škole. Amatérský film začali lidé točit až dlouho po válce. Srov. *Jaroslav Žák: (1906-1960) : almanach ke konferenci konané 24. září 2010 na Gymnáziu a SOŠ v Jaroměři*, s. 43; srov. ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Cesta do hlubin studákovy a kantorovy duše: pedagog a spisovatel Jaroslav Žák*, s. 16; srov. ČERNÝ, František. *Ve městě u tří řek*, s. 195.

¹⁸⁷ MERHAUT, Luboš (eds.). *Lexikon české literatury*, s. 1805.

¹⁸⁸ ŽÁK, Jaroslav. *Mezi nebem a zemí*, s. 21.

¹⁸⁹ Dobová kritika nedokázala dílo plně ocenit. Vadila jí neživotnost postav, hru nazvala „satirou bez ostnů“. Srov. ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Cesta do hlubin studákovy a kantorovy duše*, s. 17.

španělsky mluvící oblasti Ameriky; rukopis věnován nakladateli Jiřímu Chvojkovi za podporu), který paroduje předválečnou a poválečnou dobu v českých zemích.¹⁹⁰

Tuto knihu nemohl vydat, dostal zákaz publikování. Nevyšly proto ani tragikomické romány-pamflety o revolučním roce 1948: *Konec starých časů* (podtitul: *Romance v Dur o lidech a zvířatech*; 1991), *Na úsvitě nové doby* (1993). Společenské satiry Žáka mohly vyjít až v 90. letech. Marie Krulichová vyzdvihuje Žákův zájem o obyčejné lidi a jejich hodnoty a averzi k převratům - „*Jeho zřetelnou nedůvěru k výsledkům všech politických a společenských převratů prostupuje bytostný optimismus, který dává přednost takzvaným „obyčejným“ lidským hodnotám před údajnými vznešenými historickými cíli.*“¹⁹¹ Dále hodnotí humorný rámeček dramatických momentů, které tak dostávají osobitý akcent. „*Na straně druhé však i tyto momenty rozsvětluje Žákův smysl pro grotesku a pro komické možnosti českého jazyka, kterých užívá k radosti svojí i svých čtenářů.*“¹⁹²

V pohádce *Kouzelné rukavice* (podtitul: *Pohádkový příběh o utrpení a slavném vítězství mladého weltera*; 1958) a próze pro mládež *Dobrý borec Antonín*¹⁹³ (podtitul: *Atletická rapsodie a zrození sportovce*; 1959) se Žák vrátil ke sportovní tematice. Posmrtně byly vydány *Nesportovní povídky* (2001), „*které s humornou nadsázkou konfrontují všední realitu s iracionálními a nereálnými jevy*“¹⁹⁴. V roce 1991 byla vydána *Žákovská knížka žáka Jaroslava* (1991), ve které nalezneme Žákovy literární pokusy a torza z pozůstalosti a povídky uveřejněné v *Humoristických listech*. V Literárním archivu Památníku národního písemnictví nalezneme z Žákovy písemné pozůstalosti např. revue *Ďáblův ranch* či satirickou hru *Kdyby Laurin mohl mluvit* (původně *Kdyby Tatra mohl mluvit*; Žák pod pseudonymem Karel Machek).¹⁹⁵

Z tvorby pro film si můžeme uvést scénář (podle stejnojmenné hry) *Škola základ života* zfilmoval Martin Frič v roce 1938; film se zapsal do zlatého fondu české kinematografie. Ministerstvo školství a národní osvěty se snažilo tento film zakázat kvůli znevažování

---

¹⁹⁰ Srov. ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Cesta do hlubin študákovy a kantorovy duše*, s. 19.

¹⁹¹ ŽÁK, Jaroslav. *Na úsvitě nové doby*; *Doslov: Marie Krulichová*, s. 200.

¹⁹² Tamtéž, s. 200.

¹⁹³ *Atletická rapsodie* vzbudila kladný ohlas např. u MUDr. Antonína Filanovského či u Václava Kaplického, bohužel však režim tuto i další Žákovy knihy neuměl ocenit. Srov. *Jaroslav Žák: (1906-1960) : almanach ke konferenci konané 24. září 2010 na Gymnáziu a SOŠ v Jaroměři*, s. 22-23.

¹⁹⁴ MERHAUT, Luboš (eds.). *Lexikon české literatury*, s. 1806.

¹⁹⁵ Zápletkou hry bylo putování Julia Drajfuse a Romea Pazderky. Hra se hrála 1. 4. 1954 bez publika - publikum bylo vyklizeno těsně před zahájením hry, 2. 4. se hra hrála před cenzurou, která hru zakázala, tudíž se plánovaná premiéra 3. 4. nekonala. Hra byla zakázána pro údajnou podobnost s tehdejšími oblíbenými cestovateli Zikmundem a Hanzelkou. Srov. ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Cesta do hlubin študákovy a kantorovy duše*, s. 21; srov. *Jaroslav Žák: (1906-1960) : almanach ke konferenci konané 24. září 2010 na Gymnáziu a SOŠ v Jaroměři*, s. 20-21.

vzdělávacího systému. Žák napsal také stejnojmenný scénář ke své knize *Cesta do hlubin študákovy duše* (1939, s M. Fričem a J. Kaplanem; film považován za nejzdařilejší studentskou veselohru) a k Čapkovým povídkám s názvem *Čapkovy povídky* (1947, s M. Fričem a F. Vlčkem; ocenění na filmovém festivalu v Benátkách).

4.1 Princip humoru Jaroslava Žáka

Žákovo dílo má značné autobiografické rysy. V knihách se školskou tematikou autor zužitkoval své znalosti a postřehy z doby svých studií i z doby, kdy učil. Jako autor próz ze studentského prostředí je Žák téměř jediným českým autorem, který toto téma pojímá s nadhledem a užívá studentského slangu.¹⁹⁶ Vedle školství je pro žáka příznačná trampská a sportovní tematika. Málokterý český spisovatel znal tak dobře sportovní prostředí jako Žák.¹⁹⁷ Díky studiu filologie patří mezi spisovatele, kteří mistrně ovládali český jazyk.¹⁹⁸ Zvláště typické jsou pro něj lexikální a morfologické archaismy, minulé i přítomné přechodníky, které jsou často zdrojem komiky.¹⁹⁹ Dále používá směšné neologismy, barbarismy, dialektismy či fonetickou transkripci cizího slova. Ve svém díle Žák rád parodoval jazyk odborného stylu (např. směšné napodobení výkladu a odborného poučení, karikatura odborné, zvláště sportovní terminologie v knize *Vydržte až do finíše!*²⁰⁰), ale i triviální literatury, starší klasické básníky i antickou literaturu. Jeho dílo má značné autobiografické rysy.

Komiku tvoří např. pomocí stylu vysoké literatury, kterým pojednává o jevech přízemních, pokleslých, až směšných. Značným zdrojem humoru jsou různé příhody a příběhy s anekdotickou pointou nebo nejrůznější recese. Jiří Rambousek popisuje Žákův styl v počátečních pracích následovně: „*Autor obvykle na začátku kapitoly uvede své postřehy a poznatky o určitém tématu a pak tyto úvahy dokládá konkrétními příklady: vypravuje – tak trochu po vzoru Haškova Švejka – humorné historky, zkazky a příběhy ze života. K Haškovi se*

---

¹⁹⁶ ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Cesta do hlubin študákovy a kantorovy duše*, s. 3.

¹⁹⁷ Ze spisovatelů-sportovců si můžeme připomenout např. Františka Kožíka, Oty Pavla či Oty Filipa. O sportovním prostředí – často z pozice diváka - psal např. Jaroslav Hašek, Eduard Bass, Jiří Haussmann, Vladislav Vančura, Karel Poláček a další. Srov. RAMBOUSEK, Jiří. *Nesportovní povídky Jaroslava Žáka*, s. 266-267.

¹⁹⁸ KRÍSTEK, Václav. *Rebel z recese*, 3:29-4:00.

¹⁹⁹ Srov. RAMBOUSEK, Jiří. *Nesportovní povídky Jaroslava Žáka*, s. 270.

²⁰⁰ „*Dědkové se dělí na dědky vodní a dědky suchozemské. Vynikají vesměs tím, že pocházejíce ze vzdálené země, zapomněli svůj rodný jazyk a česky se nenaučili. Dědkové byli povoláváni v dávných dobách českými kluby, aby učili jinochy oněm sportům, jež jsou v zemi příslušného dědka domovem. Byli většinou povahy dobrosrdečné, mírně bručivý a kouřili lulky nebo veržinka.*“; „*Brambořístě, odvozené od spisovného brankoviště, stručně též 'brambory', je malý ohraničený prostor před brankou, ze kterého se nesmí střílet.*“; ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finíše*, s. 86, 78.

ostatně Žák vždy hlásil a pokládal se i za pokračovatele jeho nevázaného bohémství.²⁰¹ Jeho humor je blízký tvorbě Karla Poláčka, Eduarda Basse, vzdáleněji pak stylem vypravování Jaroslavu Haškovi.²⁰²

Český humor má starou slavnou tradici, ke které se Žák hrdě hlásí. Český humor je podle něj odvážný a má detektivní talent.²⁰³ Jaroslav Žák byl humoristou v pravém slova smyslu. Jeho cílem nebyla jen zábava a smích, zastával názor, že v zábavě má být skryto i poučení.²⁰⁴ Ve své tvorbě později čerpal z pojetí humoru filosofa Bergsona – Žák zobrazuje zkostratělost postav jak v jejich povoláních, tak i na rovině jazyka.²⁰⁵ Všiml si života a vztahů kolem sebe a dokázal kriticky odhalit různé nešvary ve společnosti, skrz vojáka pokroku, kterým byl pro něj humor. Nebál se však ani humorné sebeironie. Zvláště se smál automatismu a roztržitosti: *„Zkrátka, je komické, jestliže myslící bytost z pohodlí se šine jakousi vyjetou kolejí a stává se z ní automatická loutka, činící stále táž vyzkoušená gesta, pronášející stejné, opotřebované fráze a myslící myšlenkami druhých. A humor, voják pokroku, stojí na stráži a ihned útočí na každou pohodlnost, na každou ztuhlost.“*²⁰⁶ Stejně jako většina spisovatelů meziválečného období kritizoval maloměšťáctví, jehož příslušníkům dal přízvisko „paďour“ – *„... nejen jednotlivé činy, nýbrž i celý životní sloh tak zvaných paďourů, zpátečníků, konservativců a vůbec usedlých občanů, jenž je zaslouženě výtečnou látkou k satíře a posměchu vůbec.“*²⁰⁷ Za války byl pro Žáka (stejně jako pro mnoho dalších) humor únikem z hrůzné reality, dokládá to v knize *Mezi nebem a zemí* - *„... jediným možným útekem od hrůz, které nás obklopovaly, byla myšlenka, že jsou ještě hvězdy, jež svítily miliony let před Hitlerem a budou svítit miliony let po něm.“*²⁰⁸ Proto napsal za období protektorátu ony causerie a fejetonní prózy, kterými chtěl rozveselit národ, povzbudit v optimistickém smýšlení, navodit dobrou náladu, hlásat optimismus, radost ze života, pohybu, mládí apod.²⁰⁹

Situační i myšlenkový humor využívá parodii, recesi, grotesku, ironii, protikladnost pojmů i vět, vtípnost a humor k zamyšlení. Žák rád vytváří komiku spojením vážného s nevážným, přízemním. Ve slovní komice zvláště vynikají jeho pseudo-odborné výrazy, neologismy, cizojazyčná slova často foneticky přepsaná, zastaralý jazyk např. v podobě

---

²⁰¹ Srov. RAMBOUSEK, Jiří. Nesportovní povídky Jaroslava Žáka, s. 264.

²⁰² Srov. ŽÁK, Jaroslav a Marie KRULICHOVÁ. Žákovská knížka žáka Jaroslava, s. 237.

²⁰³ Srov. ŽÁK, Jaroslav. *Mezi nebem a zemí*, s. 19, 21.

²⁰⁴ Srov. Tamtéž, s. 107.

²⁰⁵ Srov. ŽÁK, Jaroslav a Marie KRULICHOVÁ. Žákovská knížka žáka Jaroslava, s. 232-4.

²⁰⁶ ŽÁK, Jaroslav. *Mezi nebem a zemí*, s. 12.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 11.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 7.

²⁰⁹ Srov. ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finíše*, s. 121.

přechodníků, různé hromadění, metafory, přirovnání apod. Žák má osobitý suchý anglický humor, který jistě osloví i dnešního čtenáře.²¹⁰ „*Nešlo mu o to, aby vytvářel nějakou vážnou, umělecky zásadní literaturu, nýbrž aby lehkou a čtivou formou vyjádřil pocity těch, s nimiž byl v každodenním styku. To se mu podařilo tak dokonale, že např. filmy podle jeho knih jsou dodnes lahůdkou nejen pro pamětníky.*“²¹¹

Ironické vyznění pojetí humoristy nám Žák podal v knize Svět se mění nenápadně, které plně vystihuje jeho humoristickou osobnost:

„Humoristický spisovatel je tvor neužitečný a přímo škodlivý veřejnému blahu. Dělá si ze všeho legraci a dobré jméno literatury tím trpí. Písemnictví totiž a umění vůbec je věc vážná, něco na způsob slavnostní mše, při níž se humorista chová jako uličník, jemuž je všechno k smíchu; dělá vtipy a poznámky, vyrušuje okolní věřící pohroužené v zbožné rozjímání a posmívá se velebným obřadům. Proto by měl být jako takový z katedrály umění vyveden a policejně zjištěn.“²¹²

4.1.1 Budulínek a Matlafousek

Jaroslav Žák společně s Vlastimilem Radou napsali pohádkově laděné vypravování o chlapci Budulínkovi, který velmi rád hraje fotbal a stane se hrdinou. Pohádkový příběh je zasazen do Prahy, na Vltavu a jejích břehů v okolí Prahy. Odehrává se v neurčeném čase, je však možné odhadnout, že se jedná o 30. léta 20. století.²¹³ Autorský postoj je humoristický, užívající úsměvného humoru, vtipu, ale i parodie. Téma malého hochy a jeho pejska, kteří se mohou stát hrdiny, je prostředkem ke kritickému zobrazení tehdejší společnosti 20. století a k parodii na dobově oblíbenou literaturu. Námětem je dobrodružná a triviální literatura, konkrétně ta, která v tu dobu byla velmi oblíbená a notoricky známá. Kompozice je chronologická. Příběh má jednu dějovou linii (příběh Matlafouska a Budulínka), vedle které se ke konci příběhu přidružuje paralelní vypravování o tom, co se dělo s ostatními postavami a co se dělo mezitím v Praze. Toto vypravování je však již značně útržkovité. Děj je velmi retardován různými příhodami a příběhy (často s anekdotickou pointou), které jednotlivé postavy a zvířata vyprávějí. Dílo je rozčleněno na deset kapitol, na konci jsou uvedeny poznámky, jejichž autorství náleží Jaroslavu Žákovi. Příběh končí happyendem, současně

---

²¹⁰ Srov. KRÍSTEK, Václav. Rebel z recese, 3:29-4:00.

²¹¹ CHALOUPKA, Otakar. Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti, s. 1094.

²¹² ŽÁK, Jaroslav. Svět se mění nenápadně, s. 5.

²¹³ Soudě podle dobových narážek, např. podle uvedení jména fotbalisty Pláničky či Košky. Srov. RADA, Vlastimil a Jaroslav ŽÁK. Budulínek a Matlafousek aneb Vzpouza na lodi "Primátor Dittrich", s. 12, 14, 77.

však satiricky pohlíží na davové ovace a milodary. Vypravování je v er-formě, v některých vyprávěních postav je použita ich-forma.

Autoři líčí příběh Budulínka, který naučil hrát fotbal svého psa Matlafouska. Ten se brzy stal rovnocenným soupeřem hochů při fotbalových utkáních. S Budulínkem vytvořili neporazitelnou dvojici. Souhrou nepředpokladatelných okolností se dostanou na parník Primátor Ditrich. Nejprve vyhraji ve fotbale nad chvástavým lodníkem, panem Hadrabou, kterému však Matlafousek natrhne kalhoty, což Hadrabu rozlíti a chce si na něm vybit zlost, pomstít se – honí Matlafouska po Praze (zde jej Matlafousek humorně převez). Honička končí na nábřeží Vltavy – Matlafousek s Budulínkem se schovají před Hadrabou do parníku. Shodou okolností na tomto parníku Hadraba pracuje. V honičce je zastaven kapitánem parníku, který dává povel k vyplutí. Na lodi vypukne povstání, v němž se spojí námořníci s trampy (Nick Wharton, Joe Chiclets, Forbes, Jack Aspirin, Jerry Ping-Pong, Bivoj) proti kapitánovi, kormidelníkovi a prvnímu důstojníkovi, které vysadí na pusté pobřeží Chuchle. Cestující vyskákali z parníku sami, myslíc si, že vybuchl kotel (rána ze špuntovky). Na palubě vzápětí vypukl boj o moc mezi lodníky a trampy – trampové díky Matlafouskovi vyhráli. Trampové neměli ani ponětí, že na palubě zůstal Budulínek s Matlafouskem. V noci postupně opustili z pověřivosti loď i trampové – mizely jim záhadným způsobem buřty. Další den se na loď vrátili lodníci, opili se. Hadraba pak chytil Matlafouska a chtěl jej zabít, načež se mu postavili na odpor ostatní námořníci – svázal je. Nakonec vše zachránil Budulínek, který nepozorovaně vzal pistoli a namířil ji proti Hadrabovi. V tu dobu již plulo obrovské válečné loďstvo z Prahy zachránit parník. Když všichni připluli v pořádku domů, celá Praha oslavovala hrdiny Budulínka a Matlafouska.

Vedle tohoto hlavního příběhu je v díle uvedeno velké množství různých příhod a příběhů, které zpomalují děj. Často mají anekdotickou povahu. Větší příběhy jsou v knize graficky zvýrazněny nadpisem – Příběh s podivným gramofonem, Příběh osamělé ryby, Příběh o ďáblově propusti, Povídka o skonu Radiona Mac Peresama, o záhadné smrti náčelníka Vykópila, Zkazka o blbounu vltavském, Pohádka o fotbalovém skřivánkovi, Povídka o kanadských žertících.

4.1.1.1 Parodie

Chtěla bych zjistit, jaké náměty autoři parodovali, zda jen dobrodružné, resp. námořnické a trampsko-westernové, nebo i jiné. Je předpoklad, že se bude parodie nejspíše uskutečňovat na dvou rovinách – pro potřeby této práce je nazveme rovinou teoretickou, která popisuje prostředí a literární dění (i literární postavy), a rovinou praktickou, v níž se jedná o

karikování chování a jednání skutečných lidí podle vzoru v literatuře (či filmu). Je předpoklad, že parodie se bude uplatňovat prostřednictvím banalizace zápletek a humorného karikování jmen a názvosloví. Premise humorizace parodie je na místě.

Nejvíce parodií nalezneme na námořnický a tramsko-westernový námět – od vyhledávání nebezpečí, mužnosti a odvahy, přes boje a přestřelky, až po popis prostředí a napodobení jazykového stylu. Často se tato témata mezi sebou prolínají a doplňují se. (V následující ukázce budeme moci vidět i příklad parodie čistě teoretické roviny.)

„Za chvíli loď zvedne kotvy a odpluje do jižních krajů, tam daleko za Vyšehradskou skálou, a minuvši Braník a Hodkovičky, popluje vstříc neznámému osudu. Jen některé lodi, jimž velí zvláště statní a otužilí kapitáni, muži osmahlých a větrem ošlehaných tváří, jen lodi, řízené pevnou a zkušenou rukou těchto vltavských vlků, odváží se až za Zbraslav, až tam, kde vládne Divočina a její synové, divocí trampové. Tam, kde velebné Ticho Přírody bývá jen zřídka rušeno ... krátkou, ale tím výmluvnější přestřelkou mezi dvěma nepřátelskými osadami, tam není místa pro zbabělé srdce člověka, zchoulostivělého pohodlným životem města. Divočina si žádá celých mužů s ocelovými svaly a nervy, a mezi zálesáky si uhájí právo na život jen ten, kdo dovede rychle zacházet se svou automatickou pistolí. Být jednou takovým mužem, být králem divočiny jako slavný Buffalo-Bill! Nebo být některým z těch, kteří na svých rychlých škunerech jsou pány sedmi moří! Být kapitánem! Být kapitánem třeba této lodi, jež na svém boku nese hrdé jméno: 'Primátor Dittrich'“²¹⁴

Vidíme zde jak parodii na dobrodružnou literaturu, tak i na námořnickou a tramskou mužnost a neochvějnost. V ukázce je vyloženě zmíněna návaznost na Buffalo Billa, postavu Divokého západu a brakové literatury 19. a 20. století.²¹⁵ Komika je pak založená na kontrastu neohroženosti popisovaného a reality – zasazení velkých příběhů rozbouřených moří a Divokého západu do českého prostředí, konkrétně do pražských městských částí Braníku, Hodkoviček a Zbraslavi u břehu Vltavy. Divočina je hned za Prahou. Humorně také působí kontrast vznešeného popisu lodí s realitou - výletní parník Primátor Dittrich.

Ke konci knížky lze však nalézt i jiné tematicky zaměřené parodie. Například v kapitole desáté autoři parodují koketnost dam, které okatě zatajují tajemství – pomocí flašky²¹⁶, kterou

---

²¹⁴ RADA, Vlastimil a Jaroslav ŽÁK. *Budulíněk a Matlafousek aneb Vzpoura na lodi "Primátor Dittrich"*, s. 22.

²¹⁵ Srov. PEPRNÍK, Michal. *Buffalo Bill a Wild West Show*.

²¹⁶ Kterou hodilo do vody s informacemi o vzpouře opuštěné vedení parníku. Srov. RADA, Vlastimil a Jaroslav ŽÁK. *Budulíněk a Matlafousek aneb Vzpoura na lodi "Primátor Dittrich"*, s. 88.

personifikovali, a jejího rozhovoru s dřevěným obuškem a melounem. Směšnost vyplývá jak z jejich rozhovoru a chování, tak i z toho, že pod každou z těchto věcí si může čtenář představit osoby (jejichž vzhled si je možno představit podle těchto věcí), které takto spolu rozmlouvají.

V textu se vyskytuje i parodie na detektivní žánr – konkrétně princip přestrojení se. Budulínek totiž Matlafouska přestrojí, podle vzoru detektivů a zločinců, pomocí koudele a provázku na nové vzácné plemeno psa a pošle jej na výzvědy. Toto přestrojení se stane rovněž zdrojem humoru a humorných příhod.²¹⁷ Dále nalezneme, minimálně na dvou místech v textu, kritickou parodii na publicistiku, konkrétně na dychtivost reportérů po senzaci a okamžité vydávání novinek ve večernících.

„Zpráva o této překvapující věci se rozléla po celém lod'stvu, a pohotový reportér Národní politiky, který visel za nohu na ráhne přímo nad hlavou komodorovou, vyslal ji okamžitě rádiem senzačnímu večerníku svého listu.“²¹⁸

Situační komika reportéra, který visí na ráhnovi jako opice a okamžitě vysílá novinky do svých novin, působí komicky. Humor je zde doveden do krajnosti.

Dále autoři humorně parodují slovní styl projevů komentátorů v dojemných chvílích (*„Budiz nám dovoleno vylíčit několika prostými slovy tyto pohnuté chvíle.“²¹⁹*), proslovech, ale i ovace, davové šílenství apod., které tak současně zesměšňují a kritizují.

Jak jsme si výše ukázali, parodii na rovině teoretické představuje především popis prostředí. Osamocený popis prostředí se však vyskytuje v díle zcela výjimečně. Daleko častěji je popis doplněn postavou či postavami a jejich konáním a interakcemi, čímž se příběh posunuje dál. Jako příklad si můžeme uvést Zkazku o blbounu vltavském, která pravděpodobně paroduje jazykový styl dobrodružné literatury Julia Verna.²²⁰

„Dne šestnáctého října roku 1866 byla posádka brigy Waikiki, jež brázdila právě vody Jižních moří v blízkosti Šalamounových ostrovů, znepokojena úžasným klesáním barometru, které věštilo blížící se pohromu. Olověně šedá mračna na obzoru ohlašovala příchod cyklónu. V sedmáct hodin čtyřicet se obloha náhle zatáhla, moře se zbarvilo do černa a strašlivé

---

²¹⁷ Srov. RADA, Vlastimil a Jaroslav ŽÁK. *Budulínek a Matlafousek aneb Vzpoura na lodi "Primátor Dittrich"*, s. 27.

²¹⁸ Tamtéž, s. 92.

²¹⁹ Tamtéž, s. 93.

²²⁰ Viz úvod, tamtéž s. 7.

peklo se rozpoutalo. Na korálových atolech se ohýbaly palmy silou tajfunu, ... Pekelný rámus, jek, hvízdání a šum obklopovaly plavce z Waikiki, kteří přivázavše se k lodním stěžňům, hrdinně vytrvávali na palubě přes zřejmou nepřízeň počasí. V tom však ostrý výkřik, výkřik hrůzy a děsu, prořízl vzduch ... Starý Kahanamoku, domorodý lodník, klesl na kolena s rukama vztaženýma k nebi a s očima upřenýma k jednomu bodu na rozbouřeném moři, s očima, z nichž vyzíral bezmocný strach. 'Bl-bl-bou-bou-n!' blekotal domorodec zchromlý hrůzou. ... 'Pokud rozumím té jejich hatlamatilce,' řekl si ten chlapec, 'mají strach z nějakého blbouna. A toho bohdá nebude, aby český plavčík před blbounem utíkal!' A přidržuje se zábradlí, uchopil harpunu a trefil tu bestii zrovna do hlavy.²²¹

Znatelná návaznost na styl Julia Verna je v přesných časových, zeměpisných a faktických údajích či v živém popisu bouře. Dále se paroduje objev nového zvířete. V řeči plavčíka můžeme vidět aluzi na české dějiny, resp. na řeč Jana Lucemburského, který tuto větu vyřkl v bitvě u Kresčaku. Osleplý král se nevzdal a raději hrdě a vzdorovitě bojoval, než aby utekl. Tak stejně i plavčík se hrdě hlásí k nebojácnosti Čechů – vyřkne tuto osudovou větu a zabije blbouna. Slovní komika strašného, hrůzy budícího zvířete nazvaného blbounem je založená na směšném kontrastu pojmenování a pojmenovávaného. Komické je taktéž jméno Kahanamoku, které má svůj reálný předobraz (viz níže). Waikiki nalezneme v Havaji. Slovní humor je založen na hyperbole, zeslabení významu (zřejmá nepřízeň počasí), na směšném spojení slov (znepokojenost úžasným klesáním barometru), na přenesení názvů reálných vlastních jmen na věci a postavy.

Rovina teoretická však nespočívá jen v situační komice postav, ale i v jejich mluvě²²² a postojích. Parodicky a úsměvně vyznívá rádoby drsné vystupování a hovory trampů i lodníků, opět podle literárních či filmových předloh.

„Máme se znovu pustit do nerovného boje s těmi d'ábly?“ namítl Vodička sklesle. 'Myslím že je lepší bojovat s muži, než se stát potravou bělic a grundlí,' zachraptěl drsně Šesták. 'A pak,' dodal Hadraba s úšklebkem ... Muži kývli na souhlas. V očích jim zasvitla nová naděje a odvaha. 'Takovýhle fousy budou na nás mít ty kluci trampský usmrkaný!' zvolal nadšeně vznětlivý první strojník. 'Nuže,' mluvil dále Hadraba, 'vyčkejme pozdní noci. Zatím

---

²²¹ RADA, Vlastimil a Jaroslav ŽÁK. *Budulínek a Matlafousek aneb Vzpoua na lodi "Primátor Dittrich"*, s. 66-69.

²²² Např. „*O tom by se dalo hovořit, což, boys?*“; „*Kojote!*“; „*Tisíc mrožů a mořských krav!*“ Tamtéž, s. 35, 53, 81.

musíme veslovat zvolna k lodi, aby nás Golfský proud nezanesl příliš daleko na sever.' ...
*Soumrak zvolna houstl.*²²³

Humornost vytváří slovní komika označující trampy „ďábly“, načež, po notné dávce kuráže, jsou trampové jen „kluci usmrkaný“. Úsměvně vyznívá představa, že by trampové měli být potravou malých rybek – bělic a grundlí. Taktéž použití termínu Golfský proud na poměry řeky Vltavy vyznívá směšně. Parodický ráz hovoru dotváří kresba prostředí, grimas a zvuků po vzoru dobrodružné literatury.

Praktickou rovinu parodie tvoří chlapecké, studentské i dospělácké hraní si na námořníky, trampy a kovboje právě podle oblíbených knih (či filmů). Dokládá to jak níže uvedená příhoda z dějin parníku Primátor Dittrich (s. 61), tak i Příběh s podivným gramofonem, v němž skaut Motyčka sedí nad početní úlohou do matematiky, která mu nejde vypočítat. Zanechá raději úlohy, vezme gramofon a jde s Vencou Hádkem opékat brambory na Kozí hřbety (u Prahy). Gramofon však hraje jak má jen chvíli – po čase začne zálesákům vyčítat (na melodii tehdejších písniček), že se neučí a nedělají úkoly, že je za to stihne ve škole spravedlivý trest.²²⁴ Směšné je např. i to, že tito trampové si vzali do přírody místo kytary gramofon, který je typický pro městské prostředí.

V příběhu O záhadné smrti náčelníka Vykópila líčí boj na život a na smrt trampa Ping-Ponga s náčelníkem selské jízdy Vykópilem, využívajíc situační a slovní komiku:

„Vykópil zařval jako běs a mrštil po mně vidlemi, které mě zasáhly do hlavy. Rozmáchl se přitom tak prudce, že spadl z koně, a to mi zachránilo život, neboť jsem se zatím dovlékl rychle do houští. ... (noc) Postupuji krok co krok, oko zabodnuto do tmy, prst na spoušti, a tu náhle spatřím sotva deset metrů od pěšiny v poli obrovitou postavu třímající vidle – koho jiného než Vykópila? 'Ruce vzhůru, chlape!' vykřiknu na něj, 'nebo tě nakrmím olověnými boby!' Neodpověděl, jen vidle sevřel pevněji, připraven k ráně. 'Aspoň kdybys smekl,' zachechtal jsem se jízlivě ... vpálil jsem mu ostatních pět do těla tak rychle, že zvuk ran splynul v jediné strašlivé zakrákorání. Chlap ani nehlesl – přirozeně! – a já maličko pokrčil rameny a kráčel dále, nezavadiv již o něj pohledem. ... 'Není již Vykópila,' usrkl jsem lhostejně, stáhl jsem si klobouk přes obličej a usnul jsem. Zrána se běželi kamarádi podívat, je-li mrtev. 'Pokud vím,' řekl jsem jim, 'má jednu kuli v játrech, druhou v ledvinách, jednu

---

²²³ RADA, Vlastimil a Jaroslav ŽÁK. *Budulíněk a Matlafousek aneb Vzpoua na lodi "Primátor Dittrich"*, s. 82.

²²⁴ Srov. Tamtéž, s. 44-45.

*v žaludku, jednu v srdci a pátou v lebce. Není-li mrtev, myslím, že je mu pravděpodobně nevolno.*²²⁵

Pointou tohoto příběhu bylo, že ve tmě Ping-Pong střílel na strašáka na vrabce s mohutnými vidlemi. Ping-Pong si to však nedal vymluvit, ani když později četl v novinách, že „*Vykópil překonal rekord v běhu na čtyři sta metrů*“²²⁶. Z ukázky je zřetelné, že se jednalo o chlapecké hraní si na neohrožené kovboje bezpochyby inspirované westernovou literaturou či filmem. Nalezneme zde i mnoho slov odkazujících právě na tento námět – savana (Hané), šerif osady (Břochovan), farma (Sama Křópala), náčelník selské jízdy (Vykópil), srub, revolverové kule apod., které jsou taktéž směšně zasazeny do českého prostředí. Humorně vyznívá hrdinné, mužné a drsné chování Ping-Ponga v kombinaci se slovní komikou, která dotváří parodický charakter postavy.

Hraní si na trampy dospělými muži nalezneme v kapitole desáté, kde se baví plovoucí láhev (nesoucí důležitý vzkaz) s obuškem, který patří náčelníkovi lesních mužů - „*kteří žijí v sobotu a v neděli v korunách stromů v pralese zvíkovském. Jmenuje se Ua-ua a v civilu je známým pražským advokátem.*“²²⁷ Současně je však nutno podotknout, že hranice mezi rovinou teoretickou a praktickou je velmi tenká. Čtenář si nemůže být vždy jist, jestli se jedná o smyšlený příběh literární, nebo je již parodie posunutá na skutečné počínání lidí – to je například případ Bivoje ze šesti trampů.

Předpoklad, že se parodie bude realizovat prostřednictvím banalizace dějů a jejich vyvrcholení, se potvrdil. Autoři velmi popustili uzdu své fantazii a přeháněli schopnosti a dovednosti lidí, zvířat i věcí, současně však zesílili podíl nečekané náhody a zvratu, čímž docílili směšnosti a parodie. Např. komicky vyznívá příběh o Fredu Čedokovi, který cestoval z Prahy do Chuchle

„drže se vespod kýlu parníku 'Palacký'. Když v Chuchli vylezl z vody, byl obalen řasami, rákosím, medúzami a všelijakým žabincem. A což teprve když začal vyplivovat různé šneky, rybičky a lastury, samý neznámý druhy! Jeden učenec, který u toho náhodou byl, plakal radostí.“²²⁸

---

²²⁵ Srov. RADA, Vlastimil a Jaroslav ŽÁK. *Budulínek a Matlafousek aneb Vzpoura na lodi "Primátor Dittrich"*, s. 60-61.

²²⁶ Srov. Tamtéž, s. 62.

²²⁷ Srov. Tamtéž, s. 88.

²²⁸ Srov. Tamtéž, s. 35.

V ukázce můžeme rozpoznat parodii na dobrodružnou literaturu. Je zesměšněná neskutečným, nadlidským výkonem s překvapivou humornou pointou, dokreslena pak zasazením do českého prostředí (v kontrastu s medúzou, která se vyskytuje v mořích).

Až nadpřirozené schopnosti pirátů a slavná historie parníku Dittrich působí také velmi humorně. Autoři např. parodovali lodní honičku s banálním vyhocením – neochvějný Primátor Dittrich, postrach všech pirátů šest mil daleko, začal honit u chuchelské plovárny pirátskou loď. Již ji téměř dohonil a rozřízl v půli, když náhle pirátská loď náhle zahnila do rákosí, kde ji už nenašli – její kapitán „Zrzavý Tonda“ uměl totiž loď zamaskovat v jachtu či nákladní parník.²²⁹ Současně však tato příhoda vyvolává představu úsměvného dětského hraní si na námořníky a piráty podle vzoru hrdinů z dobově oblíbených námořnických knih či filmů.

Parodii na dobrodružnou literaturu s prvkem obětování se za druhé nalezneme v kapitole šesté, kde v noci začnou trampům na palubě parníku postupně mizet párky. Tento nevysvětlitelný jev si vyloží trampové iracionálně – mstí se na nich Duch lodi. A tak s každým zmizelým párkem opustí loď dobrovolným skokem do vody jeden tramp. Nakonec naskáčou do vody všichni trampové. Párky nepozorovaně bere ve skutečnosti Matlafousek, protože mají s Budulínkem v podpalubí hlad.²³⁰ Banální, prosté zmizení buřtů je tu skrze trampy zveličeno do podoby duchovna. Reakce na tuto skutečnost, vyvýšenou do nadosobní lásky ke svým druhům, vyznívá směšně, groteskně. Situační komika tedy využívá iracionality a také toho, že čtenář ví více informací nežli postavy v příběhu.

Boj mezi lodníky a trampy se nese v podobném parodicko-groteskním duchu. Zvláště stojí za pozornost popisovaná posturika, vzhled a jména, která jsou příznaková a vesměs směšná (např. obávaný rváč nazývaný zdvořile „pan Hadraba“, dále jména trampů, která vyloženě evokují drsné neohrožené postavy z westernové literatury). Nechybí typické vyprovokování rvačky - zásah do intimní zóny soupeře, v tomto případě shození čepice, a rozhodnutí boje banalitou - kluzká banánová slupka (kterou podstrčil pod nohu Hadrabovi Matlafousek). Což je typické i pro grotesku.

„Kdože je kapitán?“ řekl ledově, dotýkaje se skoro nosem obličejů Jackova. 'To se ukáže!' zařval Forbes, a přiskočiv k němu, strhl mu čepici. To byl povel k nové bitvě. ... Byli by hladce rozhodli boj ve svůj prospěch, nebýt pana Hadraby, jenž byl nejobávanějším

---

²²⁹ Srov. RADA, Vlastimil a Jaroslav ŽÁK. *Budulínek a Matlafousek aneb Vzpouza na lodi "Primátor Dittrich"*, s. 32-33.

²³⁰ Srov. Tamtéž, s. 49-50, 62-63.

rváčem v celém Povltaví. A tak vždy, když trampové nabývali vrchu, zatlačil je na ústup pádnými údery svých chlupatých pěstí. Nick Wharton a tramp Chiclets byli sraženi k zemi a plavci měli nyní převahu. To vše pozoroval Matlafousek, a uchopiv banánovou slupku, která ležela pod lavicí, položil ji Hadrabovi pod nohu, dříve než došlápl na zem. Panu Hadrabovi noha ujela, a již mu seděl Forbes na zádech.“²³¹

Parodie na brakovou literaturu o pistolnících je vidět zejména v příběhu Povídka o skonu Radiona Mac Peresana. Zde se dovídáme o nejobávanějším rváči a výtržníku, který vlastní bambitku Šárku – ta umí střelit přesně to, co jí Peresam poručí, i když je to třeba za roh či do oblouku (dokáže pronásledovat a zasáhnout protivníka, i když utíká po točitých schodech). Šerif Jack Aspirin jej však důvtipně převezve - když stojí za Peresamem a ten na něj vystřelí, šerif si dřepne a Peresam se tak zastřelí sám. Pointu pak korunuje prohlášení Peresama: „*Jediný, kdo mohl přemoci Mac Peresama, byl Mac Peresam sám*“²³², která vypovídá o sebestředném a pyšném charakteru postavy. Ale také můžeme tuto větu chápat tak, že dokonalost vede k sebezničení. Parodovaná je jak neohroženost pistolníka, jeho zázračná bambitka, tak i různé nebezpečné situace, do kterých se pistolník dostane.

Parodie je však v knize postavena i na komice slovní – a to jak napodobením jazykového stylu (viz ukázky výše), tak i napodobením a zesměšněním jmen a názvosloví či slovních spojení. V neposlední řadě zasazením typických motivů brakové literatury do českého prostředí²³³ (což jsem již naznačovala výše v ukázkách a jejich analýze).

Pohádkově vyznívají jména Budulínek (jméno navozuje představu malého kluka, který se ztratí rodičům) a Matlafousek (malý pes, sem tam něco poplete, ale nakonec svojí chytrostí vše v dobré obrátí). Jména lodníků, námořníků či trampů a pistolníků jsou vesměs příznaková²³⁴ – buď vypovídají o charakteru a vzhledu postav, jejich činnosti, zálibě, původu (pan Hadraba, nejstarší lodník Pepa Šesták, Emil Vodička, Fred Čedok, pirát Zrzavej Tonda, metač nožů Krép-de-Čín a další), nebo parodují či napodobují jména skutečných, literárních nebo filmových postav či reálií (tramp Bivoj, kapitán lodi Bulldog Drummond S. Happyend, domorodý lodník Kahanamoku, Nick Wharton, Joe Chiclets, Forbes, Jack Aspirin, Jerry Ping-

---

²³¹ RADA, Vlastimil a Jaroslav ŽÁK. *Budulínek a Matlafousek aneb Vzpoura na lodi "Primátor Dittrich"*, s. 41-42.

²³² Tamtéž, s. 58.

²³³ Např. Mys Hornov, blboun vltavský - Piscis Moldavicus ineptus Dařbujani, vrchní velitel spojených loďstev vltavsko-sázavsko-berounských, prales zvíkovský, úrodné savany Hané, šerif osady Břochovan, hledání zlata v řece Otavě, peřeje Vltava-Riveru a ďáblova propust, není raně po celém toku Vltavy apod.

²³⁴ Srov. PASTYŘÍK, Svatopluk. *Humor a vlastní jména v literatuře a komunikaci*, s. 47-48.

Pong, Kofila-Jim, Patrik O'Minol, Dug Mah-Yong, policejní pes Kliftón). Směšně také vyznívají jména složená z domácího a cizojazyčného jména - Orion Maršner, farmář Sam Křopálek. Autoři parodují např. i názvy námořní – briga Waikiki, kánoe Ramona, parník Mělník a Palacký, tramské – osada Hi-ha-ho, sportovní - závodní osma VK Blesk, či publicistické – noviny Národní politika.

Komika a parodie jmen však vyznívá nejvíce v interakci se samotným textem, příběhem. Např. postava trampa Bivoje má svůj předobraz v české pověsti o siláku Bivojovi, který skolil kance – „*Bivoj zván byl proto, že se kdysi pustil holýma rukama do kance, když ztratil ze sešitu piják.*“²³⁵ Toto jméno má tedy formu přezdívky. Jméno Jack Aspirin vzniklo spojením oblíbeného jména brakové literatury a názvu léku, což působí nesmyslně, paradoxně a směšně. Navíc když toto jméno nese šerif, dá se uvažovat i o přenesení významu na „léčení“ nepravostí. Fred Čedok, který se svezl pod lodí (viz výše), získal nejspíše své příjmení podle cestovní kanceláře Čedok. Kapitán lodi Bulldog Drummond S. Happyend, charakterizován jako muž anglicky klidné natury, má svůj předobraz v postavě zabijáka a cynického kapitána britské armády Bulldoga Drummonda (spisovatel Sapper),²³⁶ načež koncové příjmení Happyend vyznívá značně komicky (s přihlédnutím k původní postavě) a naznačuje, že příběh dopadne dobře. Domorodý lodník Kahanamoku (jedoucí na lodi, na kterou zaútočila obávaná stvůra - blboun) má pro změnu svůj předobraz nejspíše v americkém olympijském plavci havajské národnosti jménem Duke Kahanamoku.²³⁷ Bylo by jistě velmi zajímavé zjistit všechny předobrazy a paralely parodovaných postav a jejich jmen, to však není cílem této práce. Jak jde ale vidět, autoři často přejali jméno předobrazu postavy a parodicky je dotvořily.

Napodobování a zesměšnění jmen a názvosloví pomohlo autorům dokreslit charakteristiku postav, prostředí a dějů. V neposlední řadě tato slova podtrhují parodické vyznění díla a vypovídají o smyslu autorů pro jazykovou hru a parodii.²³⁸

Při analýze parodie v pohádkově laděném příběhu Budulínek a Matlafousek aneb vzpoura na parníku Primátor Dittrich se potvrdilo, že autoři nejvíce parodovali dobrodružnou literaturu, především námořnickou a tramsko-westernovou. Jejich parodie byla však zaměřená i na jiné náměty – na detektivní žánr, publicistiku a na kritiku společenských

---

²³⁵ RADA, Vlastimil a Jaroslav ŽÁK. *Budulínek a Matlafousek aneb Vzpoura na lodi "Primátor Dittrich"*, s. 34.

²³⁶ Srov. Sapper. In: *Databáze knih.cz*.

²³⁷ Srov. ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finále*, s. 88-89.

²³⁸ Srov. PASTYŘÍK, Svatopluk. *Humor a vlastní jména v literatuře a komunikaci*, s. 47-48.

nešvarů (jako je např. koketnost, davové šílenství, přehánění apod.). Dále se potvrdila premise o tom, že se parodie bude uplatňovat na rovině „teoretické“ (popis prostředí a postav – jak jejich charakteristiky, tak i mluvy, postojů, konání apod.) a „praktické“ (zřetelné karikování hraní si na hrdiny z dobrodružných literatur či filmů skutečnými postavami ze života). Přičemž nutno podotknout, že se tyto dvě roviny značně mezi sebou prolínají, hranice není vždy ostrá. I další premise se potvrdila – parodie se u Rady i Žáka opravdu zakládala na banalizaci zápletek a na karikování jmen, názvosloví a sousloví (které dokreslovalo humornou charakteristiku postav a věcí). Banalizace často vyznívala groteskně. Zjistila jsem, že autoři humorně pracovali s kontrastem, který vytvářely prvky dobrodružné literatury ve spojení s českými poměry.

4.1.2 Vydržte až do finiš!

Jedná se o humorné vypravování ve formě úvah o sportu, jeho historii a humorných historických i soudobých postavách (fanoušci, primadony, kluboví dědkové apod.). Autorovy úvahy o jednotlivých sportech jsou tříštěny různými krátkými (často anekdotickými) příběhy s vtipnou pointou. Rámcově spojuje jednotlivé sporty imaginární skupina literárně sportovního maratonu (nazývaná taktéž závodnickočtenářská družina a čtenářští vytrvalci), kteří absolvují sporty, o kterých Žák pojednává.

Úvahy jsou zasazeny do českého prostředí, především Prahy. Odráží se v nich tehdejší dění – počátek války, protektorátu. Tématem knihy je myšlenka nevzdat se a vydržet jak do „finiš“, tak i ve „finiši“ – jak ve sportovních výkonech, tak i symbolicky v životě.²³⁹ Námětem jsou různé druhy sportů – atletické disciplíny, tenis, fotbal, box, vodní a zimní sporty, ale i umění sebeobrany. Autorský postoj je humoristický, projevuje se zejména jazykovou komikou, nadsázkou, vtipem, anekdotickými příběhy, úsměvným humorem, parodií a ironií. Kompozice je řetězová – autor postupně popisuje jednotlivé druhy sportů a různé zvláštnosti související s daným sportem (zejména na rovině postav). Úvahy jsou doplněny množstvím humorných a anekdotických příběhů a příhod. Kniha je členěná na deset kapitol (i s Žákovým úvodem k vydání v roce 1945) slovně pojmenovaných (např. Neračte se ulejšvat, běží se maratón!; O člověku atletickém; Člověk fanda a jeho význam pro sport, hry a tělovýchovu vůbec; Strpení, občané, game začne co nevidět!). Ty se pak dělí na množství menších podkapitol, opět se slovním pojmenováním, často s humoristickým vyzněním (O umění páditi rychleji než druzí; Plazové se představují; Kouzlo chlupatého míčku; Proč

---

²³⁹ Viz ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finiše*, s. 122-123.

favorité prohrávají; Vládkyně kurtů; Zoufalý Antonio skáče z mostu; Čínská sportovní zkazka o moudrém Bú-tla-tlachovi, dobroději čínské atletiky a tělovýchovy vůbec). Příběhy jsou vypravovány v er-formě, některé pasáže jsou v ich-formě. Autenticitu vypravování-úvah umocňuje autorův subjekt, který vstupuje do dění a úvah, ale i zmíněná závodnickočtenářská družina, která dokresluje sportovní snažení a rozmlouvá s autorem (nebo na popud jejich činů autor reaguje).

4.1.2.1 Motiv moudrého bláznovství aneb humor k zamyšlení

Do této analýzy budu zahrnovat jak vtip, anekdotické příhody či příběhy, tak i vtipnost obsaženou v Žákových úvahách. Vše má totiž podobu moudrého bláznovství, kdy autor za maskou humoru skrývá ponaučení, pravdu.

Mým cílem je rozdělit toto moudré bláznovství do dělení vtipů, které vytvořil Žák v knize Svět se mění nenápadně (viz teoretická část práce), a zjistit, jaké tematické okruhy Žák nejvíce využíval pro svůj humor (dále tedy budu mluvit již jen o vtipu, který však chápu v této analýze široce, jak jsem naznačila výše). Je předpoklad, že nejvíce se bude v textu objevovat vtip ze společenského života (především se sportovním námětem), o mužích a ženách, dále vtip na lidskou hloupost a slovní hříčka. Značná bude také kombinace vtipu ze společenského života s jinými druhy vtipů. V textu se pravděpodobně nebude vyskytovat vtip o lovcích a zvířatech.

Při analýze publikace jsem zjistila, že největší podíl vtipů je z okruhu společenského života – konkrétně s námětem sportu. Tento vtip byl také nejčastěji kombinován s jinými vtipy, především s druhým nejpoužívanějším vtipem – o mužích a ženách. Třetím nejpoužívanějším vtipem byla slovní hříčka, taktéž s převahou sportovního námětu.

Jak již bylo řečeno, vtipy ze společenského života byly výhradně s námětem sportu – jak sportovců, tak i fanoušků či jiných lidí, kteří se do sportu zapojují (např. trenér, „dědek“ apod.) - zde se však již sportovní vtip kombinuje s jinými vtipy. Můžeme si pro příklad uvést ukázkou, v níž autor humorně popírá tvrzení, že nedělní lyžaři mohou mít nebezpečné pády.

„Jen nepřátelé sportu roznášejí pomlouvačné tvrzení, že lyžaři padají do sněhu. Ptejte se hrdinů bílého ticha, kteří se v neděli večer vyhrnou z nádraží, kolikrát upadli, a každý vám posupně prohlásí, že ani jednou. Na lyžích padají totiž jen nějakí potřebštění závodníci ve

*slalomu ... Pravý nedělní lyžař se ničemu neučí, protože už všechno umí, a tudíž nemůže upadnout, ledaže na něj najede nějaký neobratný sejr, ale za to nikdo nemůže.*²⁴⁰

V ukázce je znatelná ironie a slovní komika. Autor rozlišuje profesionální sportovce od amatérů, příležitostných sportovců (které úsměvně kritizuje za povýšenost a neopodstatněné vysoké sebevědomí).

Autor s humorem rád několikrát vzpomněl na své příhody ze svého sportovního snažení či fandění – důraz je kladen na situační komiku. Např. Žák měl běžet štafetu, čekal na stanovišti. Bohužel u jeho stanoviště byla budka, do které si vlezl a protahoval se. Starší muž, zvaný otec, běžel se štafetou, a když nikoho na stanovišti neviděl, doběhl celou štafetu sám. Když po dvou hodinách popadl „otec“ dech, jeho první slova byla:

*„Ten blbec! Víš, co udělal! Von tam nebyl!“ Provinilec se po této příhodě uchýlil do soukromí a věnoval se činnosti spisovatelské.*²⁴¹

Příběh má základ v situační komice, humorně jej pak doplňuje komika slovní, která pracuje s hovorovým jazykem. Příběh Žák zakončuje vtipnou pointou, ze které je patrné, že příběh byl o autorovi.

Anekdotické příběhy však nejsou zaměřeny jen na sportovce a jejich počínání. Humorné jsou taktéž autorovy smělé představy o nových sportovních stylech a disciplínách, v nichž nejednou úsměvně kritizuje dobovou lačnost po senzaci. Uveďme si pro příklad Žákovu představu dalšího vývoje plaveckého stylu.

*„Nejkrásnější podívanou si slibuji od stylu, který ovšem bude přístupný jen fyzicky výjimečně nadaným jedincům, kdy závodník, leže obličejem dolů, s rukama připaženými a nohy v pozoru, bude plácát ušima do vody. Docílí se jen průměrné rychlosti, ale výkon sám bude úctyhodný.*²⁴²

Vtipnost je založená na myšlenkové komice, která má základ v představě, která je vyhrocena do absurdity. Vědomí nerealizovatelnosti a nadsázky vyvolává humor. Vše dokresluje slovní komika, která využívá přechodníku.

---

²⁴⁰ ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finišu*, s. 93.

²⁴¹ Tamtéž, s. 29.

²⁴² Tamtéž, s. 89.

Jak jde vidět z ukázek, autor nepoužíval vyloženě strukturu vypravované anekdoty. Jeho vtip se uplatňuje v popisu a příběhovém vyprávění. Avšak v textu lze nalézt i pár klasických anekdot, které např. vypráví postava ostatním, jak je tomu u níže citované anekdoty o veslařích.

„Včera u Palackýho mostu se stal háčkovi malér. Spadla mu do vody nová kytara a von, háček, neumí plavat. Tak mu stroke pro ni skočil a plaval za ní, ale poněvadž byl velkej proud, chytil ji až u Barrandova.“²⁴³

Autor tuto anekdotu stylizoval do řeči postavy – chlapce, který mluví obecnou češtinou. Pro porozumění tomuto vtipu je nutná znalost směru toku Vltavy a zeměpisných údajů použitých ve vtipu.

Dalším nejpoužívanějším vtipem, který autor využíval v příbězích a příhodách, byly vtipy o mužích a ženách. Ty však ojediněle stojí osamostatněny bez vlivu dalších typů vtipů. Tento vtip lze nalézt např. v parodickém zprostředkování pouček o sebeobraně, kde autor jedné konkrétní knihy o sebeobraně mj. radí, kterak se dostat co nejrychleji z hořícího divadla, když je u vstupních dveří zácpa – gentleman skočí lidem na hlavy a chladnokrevně po nich kráčí až ven před divadlo, kde z hlav seskočí a jde na stanici.²⁴⁴ Situační komika je založená na absurdním vyhocení a nerealizovatelnosti.

Nejčastěji je tento typ vtipu spojován s vtipem ze společenského prostředí, resp. se sportem. V anekdotických postavách vystupují sportovci, páni, dámy, slečny, fanoušci apod. Humorná je např. představa (která notně využívá slovní humor), jak svalnatého ragbistu, Žákem přirovnaným k turu s ocelovými svaly, chce „obyčejný smrtelník“ nakopnout – zlomil by si nejspíše nohu, načež hráč by to považoval za projev něžnosti.²⁴⁵ Vyskytují se zde i lidé na periferii – násilníci (ve vtipném rozboru knihy o sebeobraně).

Hodně anekdotických příběhů nalezneme v podkapitole Tryzna za divokého atleta Františka, který byl známý svými kanadskými žertíky. Jakožto trenér měl kupříkladu specifický styl tréninku. Při kterém využíval povah mužů ve svůj prospěch.

„S oblibou pouštěl František na trénující vytrvalce čarodějnice. Dobře věda, že sveřepí štrekaři nemilují společný trénink s dívkami, posílal svěží atletky, aby se připojili k vytrvalci,

---

²⁴³ ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finíše*, s. 101.

²⁴⁴ Srov. Tamtéž, s. 110.

²⁴⁵ Srov. Tamtéž, s. 74.

*jenž 'plazil' nějaké to padesáté kolo. Vytrvalec ve snaze, aby nebyl předstižen slabou ženou, počal pelášit seč síly stačily, nadšeně povzbuzován Františkem.*²⁴⁶

Z této ukázky je vidět, jak Žák pracuje se slovní komikou – zastaralé slovesné tvary kombinuje s knižním označením (sveřepí) a sportovním slangu – která doplňuje situační komiku unavených běžců, kteří nepřenesou přes svou hrdost, aby je předběhla dívka.

Dále se Žák srdečně směje dívkám, které sportují jen kvůli trenérovi, který se jim líbí (ale poté, co zjistí, že je trenér ženatý, okamžitě přestanou mít zájem o sport a ani nezaplatí zápisné),²⁴⁷ či dívkám, které se dokáží rvát hůř jak muži.²⁴⁸ Vtip je také zaměřen na primadony či tenisové milostpaní, které se chovají samolibě a povýšeně.²⁴⁹

V knize se vyskytuje mezi anekdotickými příběhy i vtip zaměřený na lidi, kteří se sportem zabývají více teoreticky, nebo na ty, kteří sportují jen na oko – hlavním účelem jejich sportování je pak ve skutečnosti např. parádivost či domýšlivost. Sportovce – teoretika humorně Žák zpodobnil v postavě „plaveckého vědce“, o kterém tvrdí, že je neškodný, obtěžuje jen plavčíka a maséra. Pilně studuje v knížce, jak se má správně plavat – studuje i při plavání.

„kterýžto rychlostní výkon trvá asi čtvrt hodiny. Potom vystoupí pán z vody, sebere promočenou brožuru z okraje bazénu, rozloží ji na ústřední topení, a obrátiv se na plavčíka, ptá se obradně: 'Pane Josef, jak jsem vypadal?' A pan Josef odpovídá hlasem plným obdivu: 'Jako čmouha, pane inženýre!'“²⁵⁰

Humor je založený na tom, že ač má plavec-teoretik vše dokonale nastudováno, samotný výkon je mizivý. Avšak sebevědomý plavec očekává pochvalu, která je ale jen lichotivá, nikoliv pravdivá.

Třetím nejpoužívanějším vtipem byl vtip založený na slovní hříčce (často ve spojení se sportovním námětem). Žák využil jak zvukovou shodu slov (např. lékař – mlékař, člověk veslující je u vesel vždy vesel, kniha Sou houby v poušti Góby?), tak i jejich mnohovýznamovost (např. v podkapitole Tajemství žebříčku se autor zamýšlí nad klubovým

---

²⁴⁶ ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finiše*, s. 23-24.

²⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 80-81.

²⁴⁸ Srov. Tamtéž, s. 78-79.

²⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 60.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 90.

žebříčkem sportovců, který nikdo nikdy neviděl). Úsměvnou mnohovýznamovost můžeme vidět v následující ukázce:

„Nestačí totiž, že umíme běhat, skákat (do tramvaje, autobusu, přes plot i přes potok), plavat (při zkouškách i proti proudu), vrhat a házet (nádobím, šutráky, ba i kamenovat proroky), veslovat, šplhat jako šimpanzí samička (v přírodě i v úřadě) ...“²⁵¹

Komika je zde uplatněna pomocí hromadění na základě přenesení významu. Přirovnání „šplhat jako šimpanzí samička“ v souvislosti se šplháním v úřadu vyznívá značně komicky. Motiv šimpanzů-lidoopů se neobjevuje v Žákově díle poprvé. V humorném rámci prehistorického vývoje vtipu o něm pojednává Žák v knize Svět se mění nenápadně.²⁵²

Za pomoci hříčky se humorně posouvá význam slov či slovních spojení. Výpověď pak vyznívá paradoxně a směšně.

„Není tudíž pravdou, že lyžař jezdí do hor, aby si uklidnil nervy v posvátném tichu a naslouchal tajemnému šumění horských velikánů, nýbrž naopak je pravdou, že sportovní lyžec jezdí na hory rvát do bílého ticha.“²⁵³

V textu nalezneme i literární a mimoliterární aluze, které jsou hravě posunuty na jiný význam (např. farářovo kázání o úspěchu fotbalového utkání s názvem Brány pekelné ji nepřemohou; boxeři welterové váhy jsou zvěčněni v knize Utrpení mladého weltera; cyklistický závod Tour de Protectorat).

V neposlední řadě formu hříčky mají i některé výroky postav opakující stejná slova, např.:

„Když my běháme, tak nechceme, aby nám tam někdo běhal, protože naše běhání není žádný obyčejný běhání, nýbrž běh a vedou ho cvičitelé.“²⁵⁴ nebo „Dušan hází, hází jak hází, jen když si hodí, hází za roh a hřiště trpí.“²⁵⁵

---

²⁵¹ ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finiše*, s. 107-108.

²⁵² ŽÁK, Jaroslav. *Svět se mění nenápadně*, s. 8-9.

²⁵³ ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finiše*, s. 96.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 25.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 39.

Slovní hříčka se uplatňuje i při tvorbě cizích názvů či jmen (čínská provincie Hou-pej, moudrý mandarín Bú-tla-tlach), ale zvláště v cizojazyčných slovech a jejich vtipném laicko-odborném výkladu (v tenise např. pardon znamená podle Žáka slovo prase²⁵⁶). Právě u tohoto typu parodií na odborný výklad používá Žák naivitu, výsledek je pak komický. Ve své podstatě se celá kniha nese v humorně parodickém duchu na odborné ponaučení, slovníkové definice apod.

Další typy vtipů se již nevyskytují samostatně, ale vždy v kombinaci s jinými vtipy, především s vtipy ze společenského života s námětem sportu. Nejprve se podíváme na kombinaci dvou vtipů. Zde nejvíce užíval Žák kombinaci vtipu ze společenského života s vtipem o mužích ženách (viz výše). Dále autor často spojoval vtip groteskní s vtipem ze společenského prostředí, respektive se sportovním námětem. Typickým příkladem je např. autorova definice „fandy záludného“, doplněná příhodou, jak tento typ z ničeho nic zaútočil parapletem na sportovce a hned zmizel.²⁵⁷

Tato kombinace vtipů se uplatňuje i na rovině autorovy fantazie a představ. V následující ukázce jde vidět, kterak úsměvně autor kritizuje zápal, při kterém jsou sběratelé schopni téměř nadlidských výkonů. Situační komika je zprostředkována vážným, téměř učebnicovým stylem. Černý humor obsahuje myšlenka poštovní známky z dob Nerona, který ji vydal k jubileu prvního mučení křesťanů.

„...že i filatelie vyžaduje fyzické zdatnosti a mrštnosti přímo akrobatické. Máme na mysli onen případ, kdy vášnivý sběratel má známky rozloženy po stole a po židlích a s lupou na oku zkoumá vroubky, přetisky a vodotisky, a tu náhle někdo otevře dveře a způsobí průvan. ... by zvítězil v našem maratonském běhu, kdyby mu bylo sděleno, že vichřice unáší ve směru závodu unikát známky, vydané Neronem k desátému jubileu prvního hromadného mučení křesťanů.“²⁵⁸

Představy a vize (např. o tom, jak by se mohli fanouškové zapojit do bitky mezi sportovci), svědčí o autorově znalosti (nejen) sportovního prostředí a schopnosti humorného nahlédnutí.

---

²⁵⁶ „Když totiž míček zavadí o síť a skulí se dolů na soupeřovu polovinu, vzkřikne pálicí hráč srdcelomně 'pardon', k čemuž postižený zaskučí posupně: 'Takový prase.'“; ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finišu*, s. 54.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 40.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 13.

Vtip groteskní se sportovním vtipem se uplatnil především v úvahách a popisovaných příhodách o boxerech, lyžařích, ragbistech, fanoušcích (zejména fotbalových, plaveckých²⁵⁹ a boxerských, kteří mají rádi vzrušující podívanou). Zvláště humorná je připomínka o „mužném a vznešeném úderu“ (hák na bradu), který využívá většina amerických filmů ve formě grotesky.²⁶⁰

O něco méně Žák používal vtip mezinárodní (dohromady s vtipem o sportu). Nejčastěji jde o Američany – trenér, který místo trénování dává lekce anglické konverzace; výkony ragbistů v americkém filmu; otrhané a ušmudlané oblečení lehkootletické výpravy, které dokládá, že většina sportovců na zevnějšek nehledí apod. Poté zmiňuje Angličany či Čiňany. Dále se mezinárodní vtip uplatnil na jazykové rovině – např. v postavě lidového šprýmaře (s obsáhlými znalostmi), který z pozice diváka přiděluje zahraničním sportovcům a hráčům přezdívky podle jejich národnosti (Italové – Dante a Garibaldi, Dánové – Peer Grynt apod.).²⁶¹ Nebo v postavě trenéra a ranhojiče - dědka, který pochází ze vzdálené země a komolí mateřský jazyk s češtinou.

Překvapivě Žák použil i vtip o dětech (v kombinaci s vtipem zaměřeným na sport). Žák vzpomíná na chlapce, kteří dokáží velmi rychle okoukat a napodobit mluvu i chování sportovců, vykládá o trablích, radostech a úspěších sběračů tenisových míčků, vzpomíná na jednoho „plaveckého pesimistu“, který skákal z mostu vždy, když se mu nepodařil reparát; nebo také vzpomíná na své vlastní mládí (jak např. hrál „úspěšně“ fotbal).

Několikrát se v knize vyskytl vtip o zvířatech a na lidskou hloupost. V těchto vtipných příhodách Žák humorně uklidňuje čtenáře, že vlci a medvědi v Motole na lyžaře nečíhají, dále autor vzpomíná, jak na lyžích zahnal energickým řvaním medvěda nebo jak lyžaři fotili stokrát za den „otráveného bernardýna ve všech pozicích.“²⁶² Humorně vyznívá rada z příručky o sebeobraně:

„I napadne vás vzteklý pes nebo rozzuřený býk. Letmým pohledem do brožurky se poučíte, že každé zvíře se bojí věci neznámých a neobyčejných. Začnete tedy běhat po čtyřech,

---

²⁵⁹ Např. „...plavecké skeče ... Hlavní atrakcí bývá občan, který se bojí do vody, nešikovný mladík, jenž chce skákat z prkna, ... Jinak stačí průměrnému divákovi úplně k rozveselení, aby někdo spadl v šatech do vody.“; ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finále*, s. 91.

²⁶⁰ „Hrdina sráží touto ranou podlého intrikána, jenž porazí květinový stůl a dopadne hlavou na pojízdný bufet, přičemž se mu rozlije na obličej majonéza.“; tamtéž, s. 104. Slovní komika směšně dokresluje banalitu výjevu a druhotně kritizuje trivialitu laciné filmové grotesky.

²⁶¹ Srov. Tamtéž, s. 72.

²⁶² Tamtéž, s. 95.

*kokrhat, válet sudy nebo skákat ve dřepu. Zvíře se zděsí tohoto podivného počínání a dá se na útěk.*²⁶³

Vtip na lidskou hloupost v kombinaci se sportovní tematikou je použit např. v rozhovoru přírodního atleta Františka s pánem, který tvrdí, že sport ničí zdraví. Hloupost se projevuje u náruživých fandů, kteří nerozumí základní sportovní terminologii – jdou se totiž podívat na prohru nepřátelského klubu, ne na atletiku. Konkrétně u „fandy zavlého“ se hloupost projevuje tím, že jedná dříve, než myslí.

Minimálně se v knize *Vydržte až do finiš!* objevuje vtip o povolání a zaměstnání (v tenise – správce kurtů, pravidla společenského tenisu – oslovování podle titulu a stavu). Vtip s loveckou tematikou jsem našla jen jeden – v souvislosti s prehistorií oblékání tenistů (velmoži nejspíše po tenise jeli hned na lov tygrů do Indie).

Autor však používal i kombinaci tří vtipů. Vtip se sportovním námětem ve spojení s vtipem mezinárodním a slovní hříčkou se z tohoto druhů vtipů v textu vyskytuje nejčastěji. Nejzřetelnější je to v příhodě, kde vtipný pán komentuje hokej s Poláky, kde se v jednu chvíli srazili dva protivníci, přičemž Polákovi začala na chvíli téct krev.

*„Dneska si jeden tady přijde na své peníze. Za pět kachlí může vidět primovej mač a ještě k tomu Polskou krev.”*²⁶⁴

Komika hovorového jazyka je umocněna přenesením významu krve Poláka do nových souvislostí – opereta s názvem *Polská krev*.

Trojkombinace vtipů je častá u spojení sportovního vtipu s vtipem mezinárodním a groteskním. Nejčastěji tento typ vtipu Žák použil ve vypravování o mýtických sportovních dobách, kde do utkání zasahovalo antické božstvo. Na jiném místě pro změnu uvádí anekdotu o sportovci, který běžel 40km maraton do Athén se zprávou o vítězství, po vyřízení vzkazu zemřel. Žák to ironicky komentuje s ohledem na současný stav sportovců, kteří se neustále na něco vymlouvají:

„Náš moderní maratón dokazuje, že lidstvo učinilo po stránce fyzické značný pokrok. Novověký maratónec doběhne bos, nesa v ruce zaprášená perka, za cílem jimi praští o zem a

---

²⁶³ ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finiš!*, s. 110.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 72.

*zvolá: 'Zatracený tretry, celou patu mám vodřenou do krve. Mít pořádný boty, roztrh jsem je všechny jak herinky!'*²⁶⁵

Podobně je tomu u další trojice vtipů – místo vtipu mezinárodního však autor použil vtip o mužích a ženách. Zde autor např. popisuje fotbalové utkání dívek v brambořišti, které se umí náramně bít a muži jim se zalíbením fandí.²⁶⁶

Poslední trojice vtipů, které zde zmíním, čítá vtip sportovní, mezinárodní a na lidskou hloupost. Tento typ vtipu je příznačný pro podkapitolu Čínská sportovní zkazka o moudrém Bú-tla-tlachovi, dobroději čínské atletiky a tělovýchovy vůbec. Zde autor humorně paroduje tehdejší poměry ve sportu – zvláště „moudrost“ a vzdělání lidí, kteří jsou na vysokých postech a rozhodují o sportu (ve skutečnosti tito lidé o sportu neví nic a „tlachají“ nesmysly). Autor zde vypráví anekdotické příhody, reprodukuje uvážlivá slova a rozhodnutí moudrého mandarína Bú-tla-tlacha z provincie Hou-pej.

Ojedinele se v knize vyskytuje vtip s kombinací čtyř vtipů - vtipu groteskního, o mužích a ženách, mezinárodního a o sportu. Najdeme jej v popisu prehistorických atletických závodů. Např.

*„Ale ještě je tu sličná Pallas Athéna, ochránkyně borce Diomeda. Když suroví dáma, a ještě k tomu bohyně, stojí to obyčejně za to. Madame Pallas dovede prosadit svého favorita rázným zásahem. Vtiskne mu znovu do ruky bič, načež zlomí Eumélovi oj. Nechtějte vidět ten vejmaz! Ze závodního vozu se stalo rázem levné palivo a sportovec Eumélos po krátkém bezmotorovém letu se veze nosem po závodní dráze. Ještě štěstí, že starověcí hrdinové byli takřka k neutlučení.“*²⁶⁷

Humor je tvořen situační komikou závodu bojovníka Diomeda, kterému straní neviditelná bohyně Pallas Athéna, a antického básníka Euméla, kterému dopomáhá k vítězství bůh slunce Apollo. Slovní komika nejspíše čerpá z autorovy značné zkušenosti s humornými aktualizacemi a převyprávěními antické literatury do autorova současného jazyka s využitím hovorové i spisovné češtiny, sportovního slangu a směšných přívlastků.

V knize *Vydržte až do finiš!* jsem se zaměřila na analýzu vtipu v příhodách, příbězích a úvahách. Správně jsem odhadla, že se nejvíce bude vyskytovat vtip ze společenského života

---

²⁶⁵ ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finiš!*, s. 34-35.

²⁶⁶ Srov. Tamtéž, s. 78.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 32.

s námětem sportu. Tento typ vtipu byl nejvíce kombinován s ostatními devíti vtipy. Druhým nejpoužívanějším vtipem byl vtip o mužích a ženách. Dalším vtipem byla slovní hříčka, která byla založená na zvukové shodě, mnohovýznamovosti, fonetické transkripci, tvorbě cizojazyčných názvů, jmen a laickém výkladu sportovní terminologie. Ostatní vtipy se již nevyskytovaly samostatně, ale v kombinaci s jinými vtipy. Nejvíce kombinovaný byl vtip ze společenského prostředí – s vtipem o mužích a ženách, s groteskním vtipem, mezinárodním, zvířecím, na lidskou hloupost. Překvapivě se zde vyskytla i kombinace s vtipem o povoláních a zaměstnáních a o lovcích. Samozřejmě že se vtipy kombinovaly do dvojic i bez vtipu s námětem sportu, nebylo to však tak časté. Kombinaci tří vtipů vévodil vtip se sportovním námětem, mezinárodním vtipem a slovní hříčkou (nebo s vtipem groteskním). Žák však použil i vtip se sloučením čtyř vtipů – s námětem sportu, o mužích a ženách, mezinárodním a groteskním.

Charakteristická pro většinu příhod a příběhů, o kterých Žák vypráví, je velká míra obraznosti, jednotlivá vyprávění mají podobu filmového střihu, filmového obrazu (jehož dění často autor popisuje).

Skrze tyto vtipné příhody, příběhy a úvahy můžeme poznat sportovní prostředí meziválečného období – a to jak se svými přednostmi, tak i svými nedokonalostmi. Žák zde zesměšnil nedostatky a nechvalné jevy společnosti semknuté kolem sportu. Jeho humor je dobrosrdečný. Pozitivní a úsměvná nálada díla je nakažlivá.

5 ZÁVĚR

Humor a komika skýtaly lidem uvolnění, zábavu, únik od problémů – proto se v tomto období zvláště dařilo triviální, brakové literatuře. „*Literárnímu procesu za první republiky příslušelo objemné podhoubí tradičně realistické produkce orientované zábavně bez vyšších uměleckých cílů.*“²⁶⁸ Literatura se musela vypořádat s novými požadavky na umění, proto se v této době „vysoká“ literatura značně inspiruje „nízkými“ styly a žánry, kterým však dává novou, uměleckou podobu. Někteří spisovatelé ironicky či humorně parodovali nízkou literaturu (např. Jaroslav Žák). Mimo jiné se uplatnily prózy mající povahu anekdotickou (jim se přibližují v žurnalistice soudničky), publicistickou, dále humoresky spjaté s určitým krajem, lokalitou, „náročná“ humoristická tvorba, humorné detektivky, román z periferie (zlodějský) aj.²⁶⁹ Je nutno podotknout, že satirickou tvorbu ve třicátých letech začal hojně zprostředkovávat zvukový film a rozhlas.²⁷⁰

V kapitole typy humoru a komiky jsem v krátkosti nastínila publicistiku z pohledu humoru. Humoristická a satirická periodika v meziválečném období byla na pomezí politické publicistiky a literatury. V tomto období existovalo velké množství těchto časopisů, avšak lišily se od sebe jak kvalitou, tak i trváním. V roce 1924 nastala nová vlna vzniku humoristických a satirických periodik, které vycházely buď z deziluze ze společenských poměrů (např. Trn, Satirické listy), nebo z potřeby zábavy, často nenáročné (např. Švanda dudák, Satyr). Avšak takto vyhraněných časopisů bylo málo, daleko častěji se tyto roviny mezi sebou více či méně prolínaly. Celkový ráz časopisu udával pak žánr či dominantní žánry – próza, poezie, anekdota, publicistika. Rovnováhu mezi těmito složkami měly např. Humoristické listy či Šibeničky. Z literárního hlediska měly největší přínos ty časopisy, do kterých přispívali přední spisovatelé (Seifert, Nezval, Hašek, Čapek, Poláček, Bass, Hoffmeister a další). Ve třicátých letech zanikla většina periodik, do 40. let se jich udrželo jen několik, např. Humoristické listy či Šibeničky.

Hravost se v poezii nejvíce uplatnila v poetismu, dadaismu a nonsensu. Zvláště jsme si přiblížili část tvorby Jaroslava Seiferta. V jeho tvorbě je výrazně zastoupený hravý rozverný humor v podobě slovní komiky (posunutí významu, metafory, přirovnání, kalambúry aj.). Ve sbírce Na vlnách TSF doplňuje slovní humor grafika, výtvarný humor. Ve tvorbě Jaroslava

---

²⁶⁸ HÁJKOVÁ, Alena. Továřiši živnosti humoristické, s. 51.

²⁶⁹ Srov. Tamtéž, s. 51-58.

²⁷⁰ Srov. Literárněvědné studie : profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám. PEŠTA, Pavel. *Proměny meziválečných satirických a humoristických časopisů*, s. 167.

Seiferta nalezneme i humor dravý (zvláště v jeho veršované satíře pro noviny). Uvedli jsme si také autora, v jehož tvorbě je humor spíše výjimkou – Konstantin Biebl. U něj se prolíná tragika s humorem.

Dravý humor v rámci poezie je charakteristický pro satiru. Jedním z nejvýznamnějších satiriků meziválečného období byl Jiří Haussmann a Václav Lacina. Haussmannův satirický humor využíval pamflety, karikatury a parodie). Zvláště se u něj uplatnila slovní a myšlenková komika. Haussmann se nebál zesměšnit své současníky, ve svém díle otevřeně uváděl jejich jména, což umocňovalo komiku. Dravý humor Laciny zvláště využíval slovní komiku v podobě kalambúrů, přirovnání, metafor, zdrojem humoru však bylo i parodické napodobení jazykového stylu. Slovní komiku využíval i Petr Kříčka či Karel Konrád. Jedním z typů dravého humoru je i veršovaná satira (ta byla u Seiferta méně útočná).

V próze jsem pojednávala zvláště o humoru situačním, myšlenkovém a slovním. Tyto jednotlivé typy jazykového humoru se však mezi sebou často prolínaly, tudíž bylo velmi obtížné je striktně rozdělit – někdy v rámci ucelenosti práce a větší srozumitelnosti jsem proto uvedla v rámci jednoho jazykového humoru i humor, který se k němu bezprostředně vázal.

Situační humor Jaroslava Haška čerpá z lidového humoru, často ve směšných situacích využívá nadsázku, mystifikaci a parodii. Karel Poláček založil svoji situační komiku na znalosti obyčejných lidí, zvláště měšťanů, jejich povolání, které je často značně determinovalo. Jeho humor byl zaměřený i na Židy. Situační komika pak např. zobrazovala různé humorné interakce mezi postavami, jejich směšnou stereotypnost, ale i mazanost. Stejně jako u Jaroslava Haška, i u Karla Poláčka se silně vázal na tento typ jazykové komiky humor slovní. Na podobném principu funguje i situační komika Ivana Olbrachta v knize *Golet v údolí*. Humorné situace, jednání i myšlení či řeč postav (ale i vypravěče) působí v tvorbě Eduarda Basse komicky. František Němec se naopak zaměřil na lidi na pokraji společnosti a na společenské patologické jevy, které postavil do humorných situací. Humor Jaromíra Johna zlidštil válku v díle *Večery na slavníku*. Karel Čapek v *Továrně* na absolutno použil humor parodie a satiry pro situační i slovní komiku. Pro situační komiku Rudolfa Těsnohlídka v *Lišce Bystroušce* je charakteristická antropomorfizace zvířat a různé směšné příhody z ní vyplývající, které mají často podobu grotesky. Humor se uplatnil i v českých detektivkách, především zkomičtěním zápletky či parodováním pokleslého žánru detektivek.

Myšlenkový humor měl často velmi těsnou souvislost se slovní komikou. To je například případ tvorby Zdeňka Matěje Kuděje či Lva Blatného. Vančura založil v *Rozmarném létě* myšlenkový humor na protikladnosti. I Ladislav Klíma užíval stylistického

prostředku kontrastu k zesměšnění. Ivan Olbracht v knize *Golet v údolí* naproti tomu v myšlenkové komice využil vychytralosti, nadřazenosti a komických rysů v povaze Židů. U Lišky Bystroušky Rudolfa Těsnohlídka je zdrojem myšlenkového (ale i slovního a situačního) humoru antropomorfizace zvířat a úvahy lidí.

Velmi výrazný je v meziválečné literatuře slovní humor. Jaroslav Hašek používá k humorizaci hovorový a archaizující jazyk, pejorativně zabarvená slova či nadsázku. Používá s oblibou slova z různých odvětví – čerpal často ze slovníků a jiných příruček. Úspěšně také ve slovní komice využívá parodii a mystifikaci. I Jaromír John používá hovorový jazyk, dále dialekty nebo směšné neologismy. Hovorový jazyk je příznačný i pro slovní komiku Eduarda Basse a Karla Poláčka. Eduard Bass jej ještě doplňuje humorně použitým nářečím, slangem, ale i cizojazyčnými slovy či celými větami, které napodobují mluvu cizinců nebo samotnou cizí řeč např. foneticky zapsanou. V jeho díle nalezneme humorná opakování, přirovnání hříčky apod. Značně používá humoru satiry a parodie. Karel Poláček skrze slovní humor karikuje stereotypnost a zaběhlé fráze. Je pro něj příznačná slovní parodie. Karel Konrád parodoval jazykové styly, v jeho díle nalezneme humorné hříčky, opakování, homonymitu, přirovnání, slovní eskamotáž aj. Jedním z mistrů v používání slov a vytváření slovní komiky je dle mého názoru Ladislav Vančura. Základem jeho komiky jsou funkční styly a jejich komické dysfunkční užití. V jeho díle nalezneme množství prvků, které vytvářejí komiku – metafory, opis, dále hovorový, archaizující i odborný jazyk. Humorně pracuje i se směšností jazyka v kontrastu s konáním, realitou.

Knížek Jaroslava Žáka vyšlo do roku 2015 přes dvacet. Jsou to zvláště humorné prózy a fejetony se studentskou, sportovní a trampskou tematikou, ale i satiry na komunistické praktiky před i po únoru 1948.²⁷¹ Je výborným humoristou, který specifickým způsobem využívá recesi, parodii, úsměvnou ironii, vtip ale i jazykovou komiku. Zvláště v Jaroměři na gymnáziu žijí z odkazu Jaroslava Žáka, jsou hrdí na to, že na jejich gymnáziu učil. 18. června 2015 bylo dokonce gymnázium přejmenováno z původního názvu Gymnázium a SOŠ v Jaroměři na Gymnázium Jaroslava Žáka.²⁷²

V příběhu *Budulínek a Matlafousek aneb vzpoura na parníku Primátor Dittrich* je výrazná úsměvná parodie, která obsahuje situační a slovní komiku. Komika je stavěna na parodii tehdy nízké a populární literatury, ale i na kritické karikatuře společnosti, což bylo ve 30. letech dosti oblíbené téma. Autoři parodovali triviální literaturu, s ní však parodovali i

---

²⁷¹ UHLÍŘ, Jirí. Jaroslav Žák (1906-1960) a Jaroměř, s. 11.

²⁷² Gymnázium a SOŠ v Jaroměři. *Jaroměřský a Josefovský zpravodaj*, s. 4.

chlapecké, studentské i dospělácké hraní si na námořníky, trampy a kovboje právě podle oblíbených knih. Parodii postavili na slovní komice, na karikování jmen a názvosloví, a na komice situační banalizací zápletek, které vyznívají až groteskně. Zvláště směšný je kontrast typických prvků dobrodružné literatury v konfrontaci s českým prostředím děje.

V publikaci *Vydržte až do finišu* jsem se zaměřila na analýzu vtipu – ten zde chápu v širokém slova smyslu a zahrnuji sem i vtipnost moudrého bláznovství obsaženou v úvahách i anekdotických příbězích a příhodách. Tuto vtipnost jsem kategorizovala podle Žákova rozdělení vtipů. Nejvíce používaný a kombinovaný vtip byl ze společenského prostředí, konkrétně sportu. Dalším nejpoužívanějším vtipem byl vtip o mužích a ženách a slovní hříčka. Předpoklad, že se v práci nebude vyskytovat vtip o lovcích a o zvířatech, se nepotvrdil. Vtip s loveckou tematikou je uveden sice jen jeden, zato vtip o zvířatech se vyskytoval nad očekávání. Zajímavostí je, že jednotlivé příhody a příběhy mají podobu filmového střihu, obrazu, do kterého nás autor uvádí. V tehdejší době knihu mohli lidé chápat jako jinotajný symbol vytrvalosti a odhodlání nevzdat se a vydržet jak do „finišu“, ale i ve „finiši“ války. Kniha také poskytla odreagování a chvilkové zapomenutí na strasti života. V podstatě Žák zobrazil sportovní společnost meziválečného období – zesměšnil zvláště nedostatky.

6 POUŽITÁ LITERATURA

- BAJGAROVÁ, Kristýna. České meziválečné humoristické prózy s fotbalovou tematikou [online]. Olomouc, 2009 [cit. 2016-05-28]. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Erik Gilk Dostupné z: <<http://theses.cz/id/tjvay8/>>.
- BASS, Eduard. *Klabzubova jedenáctka*. 23. vyd., (v ČS 5.). Praha: Československý spisovatel, 1989. ISBN 22-001-89.
- BEČKA, Josef V. Komika a humor v jazyce II. *Naše řeč* [online]. 1946, **30**(6-7), 11-120 [cit. 2016-06-18]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3959>.
- BEČKA, Josef V. Komika a humor v jazyce I. *Naše řeč* [online]. 1946, **30**(4-5), 71-78 [cit. 2016-06-18]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3959>.
- BIEBL, Konstantin, PEŠAT, Zdeněk (ed.). *Básně*. 1 vyd. Praha: Československý spisovatel, 1979. ISBN 22-107-79.
- BLATNÝ, Lev. *Povídky v kostkách*. Praha-Bubeneč: Václav Petr, 1925. Knihovna hosta.
- BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. 1. vyd. Praha: Hynek, 2000, 210 s. Dílna (Hynek). ISBN 80-86202-65-8.
- ČAPEK, Karel. *Spisy III: Továrna na absolutno, Krakatit*. 12. vyd. (Továrny na absolutno), 16. vyd. (Kratatitu). Praha: Československý spisovatel, 1982. ISBN 22-049-82.
- ČERNÝ, František. *Ve městě u tří řek*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2005. ISBN 80-86845-22-2.
- FILIPEC, Josef a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 3. vyd. Praha: Academia, 2003, 647 s.
- Gymnázium a SOŠ v Jaroměři. *Jaroměřský a Josefovský zpravodaj*. 2015, (9), 4.
- HÁJKOVÁ, Alena. Továryši živnosti humoristické. In: *Karel Poláček a podoby humoru v české literatuře 19. a 20. století: sborník příspěvků ze symposia [konaného 20.-22. května 2004 v Rychnově nad Kněžnou]*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2004, s. 51-58. ISBN 80-7326-025-5.
- HAUSSMANN, Jiří. *Zpěvy hanlivé, Občanské válka*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1950.

- HRABÁK, Josef, Dušan JEŘÁBEK a Zdeňka TICHÁ. *Průvodce po dějinách české literatury*. 3. vyd. Praha: Panorama, 1984. Pyramida (Panorama).
- CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do r. 1945*. 1. vyd. Praha: Adonai, 2001, 599 s. ISBN 80-86500-21-7.
- CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Brno: Centa, 2005. ISBN 80-86785-03-3.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1369-4.
- *Jaroslav Žák: (1906-1960) : almanach ke konferenci konané 24. září 2010 na Gymnáziu a SOŠ v Jaroměři*. 1. vyd. Jaroměř: Gymnázium a SOŠ v Jaroměři, 2010. 94 s. ISBN 978-80-903131-8-7.
- JELINOWICZ, Martin. Zdánlivá lehkost komiky. In: *Karel Poláček a podoby humoru v české literatuře 19. a 20. století: sborník příspěvků ze symposia [konaného 20.-22. května 2004 v Rychnově nad Kněžnou]*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2004, s. 77-84. ISBN 80-7326-025-5.
- JOHN, Jaromír. *Večery na slamníku*. 14. vyd. (v ČS 6.). Praha: Československý spisovatel, 1982. Slunovrat (Československý spisovatel).
- KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha: groteskní romanetto*. 3. vyd. Ilustrace Karel Nepraš. Praha: Paseka, 1990. ISBN 80-85192-01-2.
- KOCOUREK, Vítězslav: doslov, in ŽÁK, Jaroslav. *Študáci a kantoři: Přírodopisná studie*. 19. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1968, 104 s.
- KONRÁD, Karel. *Dinah*. Praha: Václav Petr, 1928. Knihovna hosta.
- KRÁTKÝ, František. *Hodnota a skutečnost humoru*. Praha: Orbis, 1947. Kulturně politická knihovna.
- KŘIČKA, Petr. *Suchá jehla: humor, úsměv, satira, verše a próza*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1933. Nová bibliotéka.
- KŘÍSTEK, Václav. Rebel z recese. In: *Neznámí hrdinové: Pohnuté osudy [DVD]*. ČT 2, 14. září 2009, 20:55 [cit. 2016-05-25].
- KUDĚJ, Zdeněk Matěj. *Ve dvou se to lépe táhne: hrst vzpomínek na pestré cesty po Čechách s Jaroslavem Haškem*. 3. vyd. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (Antonín Svěcený), 1927.
- LACINA, Václav. *Zježení: Satiry*. Praha: F. Svoboda, 1925. Knihovna Mladí autoři.

- Literárněvědné studie : profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám. PEŠTA, Pavel. *Proměny meziválečných satirických a humoristických časopisů: náčrt několika problémů* [online]. Brno: Universita Jana Evangelisty Purkyně, 1972, s. 161-173 [cit. 2016-05-19]. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/120797>.
- MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury: 1. díl (do roku 1989)*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 2015. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4818-9.
- MALEVIČ, Oleg. Karel Poláček, čeští satirikové vůbec a válka se satirou v Čechách. In: *Karel Poláček a podoby humoru v české literatuře 19. a 20. století: sborník příspěvků ze symposia [konaného 20.-22. května 2004 v Rychnově nad Kněžnou]*. 1. Boskovice: Albert, 2004, s. 22-33. ISBN 80-7326-025-5.
- MERHAUT, Luboš (eds.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4 S-Ž. 1.* Praha: Academia, 2008.
- NOVÁK, Arne. *Dějiny českého písemnictví*. 3. vyd. (1. v Bráně). Praha: Brána, 1994. ISBN 8090178308.
- OLBRACTH, Ivan. *Golet v údolí*. 14. vyd. (v Československém spisovateli 4.; Marijka nevěrnice 2.) vyd. Praha: Československý spisovatel, 1983. ISBN 22-090-83.
- PASTYŘÍK, Svatopluk. Humor a vlastní jména v literatuře a komunikaci. In: *Karel Poláček a podoby humoru v české literatuře 19. a 20. století: sborník příspěvků ze symposia [konaného 20.-22. května 2004 v Rychnově nad Kněžnou]*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2004, s. 46-50. ISBN 80-7326-025-5.
- PEPRNÍK, Michal. Buffalo Bill a Wild West Show. *Host* [online]. 2007, **23**(1), 64-69 [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2007/1-2007/buffalo-bill-a-wild-west-show>.
- PIRANDELLO, Luigi. *Humor*. Vyd. 1. vyd. Praha: Havran, 2006. 220 s. ISBN 80-86515-65-6.
- PYTLÍK, Radko. *Malá encyklopedie českého humoru*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. ISBN 22-010-82.
- RADA, Vlastimil a Jaroslav ŽÁK. *Budulínek a Matlafousek aneb Vzpouza na lodi "Primátor Dittrich": První díl Bohatýrské trilogie*. 4. vyd. (v Olympii 1.). Praha: Olympia, 1969. ISBN 27-067-69.
- RAMBOUSEK, Jiří. Nesportovní povídky Jaroslava Žáka. In: *Karel Poláček a podoby humoru v české literatuře 19. a 20. století: sborník příspěvků ze symposia [konaného 20.-*

22. května 2004 v Rychnově nad Kněžnou]. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2004, s. 263-271. ISBN 80-7326-025-5.

- Sapper. In: *Databáze knih.cz: ...Váš knižní svět* [online]. Polná: Daniel Fiala [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.databazeknih.cz/zivotopis/sapper-9385>
- SEIFERT, Jaroslav. *Na vlnách TSF*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. ISBN 22-035-92.
- SEIFERT, Jaroslav. *Zpíváno do rotačky*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1936.
- STAMPS, Donald C. a J. Wesley ADAMS (eds.). *Studijní bible s výkladovými poznámkami: český ekumenický překlad : Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Springfield: Life Publishers International, c2009.
- STROHSOVÁ, Eva, Jan MUKAŘOVSKÝ a Zdeněk PEŠAT (eds.). *Dějiny české literatury 4: Literatura od konce 19. století do roku 1945*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3.
- SUS, Oleg. *Metamorfózy smíchu a vzteku*. 1. vyd. Brno: Krajské nakladatelství, 1963. ISBN 47-013-63.
- ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Cesta do hlubin študákovy a kantorovy duše: pedagog a spisovatel Jaroslav Žák*. Praha: Pedagogické muzeum J.A. Komenského v Praze, 2007. ISBN 978-80-86935-05-8.
- TĚSNOHLÍDEK, Rudolf. *Liška Bystrouška*. 10. vyd. (ve Vyšehradu 1.). Praha: Vyšehrad, 1988. ISBN 33-782-88.
- UHLÍŘ, Jiří. Jaroslav Žák (1906-1960) a Jaroměř. *Jaroměřský a Josefovský zpravodaj*. 2015, (11), 11-12. Dostupné z <http://www.jaromer-josefov.cz/zpravodaj-mesta-1/?page=1>
- VACHEK, Emil. *Muž a stín*. 4. vyd. (v NV 1.). Praha: Naše vojsko, 1958. Napětí.
- VANČURA, Vladislav. *Rozmarné léto*. 11. vyd. Praha: Odeon, 1986. ISBN 01-084-86.
- VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. Jinočany: H&H, 2005. ISBN 80-7319-031-1.
- VRÁBLOVÁ, Zuzana. Poetika humoru v próze Vladislava Vančury [online]. Brno, 2008 [cit. 2016-05-27]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jan Tlustý Dostupné z: http://is.muni.cz/th/178425/ff_b/
- ŽÁK, Jaroslav a Marie KRULICHOVÁ. *Žákovská knížka žáka Jaroslava*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1991.

- ŽÁK, Jaroslav a Vlastimil RADA. *Študáci a kantoři, Z tajností žižkovského podsvětí*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1989. ISBN 22-049-89.
- ŽÁK, Jaroslav. *Mezi nebem a zemí*. 1. vyd. Praha: Alois Hynek, 1946. Český humor.
- ŽÁK, Jaroslav. *Na úsvitě nové doby; Doslov: Marie Krulichová*. 1. vyd. Praha: Chvojko nakladatelství, 1993. 207 s. ISBN 80-901270-1-0.
- ŽÁK, Jaroslav. *Svět se mění nenápadně*. 2. vyd. (v Olympii 1.). Praha: Olympia, 1971.
- ŽÁK, Jaroslav. *Vydržte až do finále*. 3. vyd. (v Olympii 1.). Praha: Olympia, 1971.
- ŽELEZNÁ, Hana. *Případ Viková - Kunětická. Příspěvek ke studiu kritického myšlení o ženě a v ženě*. České Budějovice, 2007. Dostupné také z:
https://theses.cz/id/it1fwp/downloadPraceContent_adipIdno_4762. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Dagmar Blümllová. [cit. 2016-06-18].

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Lenka Cvingrářová
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubíček Ph.D.
Rok obhajoby:	2016

Název práce:	Humor v meziválečné literatuře s přihlédnutím k dílu Jaroslava Žáka.
Název v angličtině:	Humor in the interwar literature taking into consideration the work of Jaroslav Žák.
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá typy humoru a komiky v české meziválečné literatuře, tedy obdobím mezi lety 1920-1939. V teoretické části je uvedena stručná charakteristika humoru a komiky obecně. Následně se v práci analyzují typy humoru a komiky v meziválečné literatuře (v poezii se zaměřením na humor hravý a dravý, v próze na humor situační, myšlenkový a slovní), které jsou u vybraných děl doplněné konkrétními ukázkami. Na závěr se práce zabývá charakteristikou tvorby Jaroslava Žáka a analýzou vybraných motivů v jeho dvou dílech.
Klíčová slova:	Meziválečná literatura, Jaroslav Žák, komika, humor, parodie, vtip, humor hravý, humor dravý, humor situační, myšlenkový a slovní.
Anotace v angličtině:	The master thesis deals with the types of humor and comic in the Czech interwar literature, that means in the period between 1920 and 1939. In the theoretical part there is a brief characteristic of humor and comic in general. Then the paper provides analysis of types of humor and comedy in interwar literature (in poetry focusing on playful and ferocious humor, in prose on situational, mental and verbal humor), which are among the selected works accompanied by specific examples. At the end the thesis deals with characteristic of Jaroslav Žák's creation and with analysis of chosen motives in his work.
Klíčová slova v angličtině:	Interwar literature, Jaroslav Žák, comic, humor, parody, joke,

	playful humor, ferocious humor, situational humor, mental and verbal humor.
Přílohy vázané v práci:	Bez příloh.
Rozsah práce:	69 stran.
Jazyk práce:	Český.